

PÄIVIKIN SADUSTA METSOLAN LAPSIIN

Aili Somersalon lastenkirjojen nimistö

1910-luvulta 1950-luvulle

Pro gradu -tutkielma
Johanna Rämö
Helsingin yliopisto
Suomen kieli
Syyskuu 2011

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
1.1	Aiheen esittely ja aiempia tutkimuksia.....	1
1.2	Tutkimuskysymykset.....	2
1.3	Teoriataustaa ja tutkielman lähtökohtia.....	2
1.4	Yhteiskunnallinen tilanne 1900-luvun alkuvuosikymmeninä	4
2	KIRJAT JA KIRJAILIJA	5
2.1	Kirjailija Aili Somersalo.....	5
2.2	Teokset.....	7
2.2.1	1910-luku	7
2.2.2	1920-luku	8
2.2.3	1930-luku	9
2.2.4	1940-luku	9
2.2.5	1950-luku	9
3	AINEISTO JA NIMITYYPIT.....	11
4	NIMIEN RAKENNE.....	15
4.1	Yksinimisyys	15
4.2	Yhdysnimet ja kaksiosaiset nimet	17
4.3	Appellatiivit ja adjektiivit.....	18
4.4	Johdokset	20
4.5	Äänteelliset piirteet.....	21
4.6	Yhteenvedo	24
5	NIMIEN FUNKTIOT	25
5.1	Identifioiva funktio	25
5.1.1	Valehteleva nimi(tys).....	26
5.1.2	Vaihtuva nimi.....	27
5.1.3	Nimi vai nimitys?.....	29
5.1.4	Nimettömyydestä	33
5.2	Deskriptiivinen funktio.....	35
5.2.1	Nimi kantajansa kuvana	35
5.2.2	Puhetta nimistä	40
5.3	Luokitteleva funktio	42
5.3.1	'Huuhkaja' on <i>bubo bubo</i> , ja Bubo-Bubo on huuhkaja	42
5.3.2	Nimi yhdistää, nimi erottaa	44
5.4	Lokalisoiva funktio.....	47
5.5	Assosiativinen funktio	48
5.5.1	Kytköksiä <i>Kalevalaan</i> ja kansallisromantiikkaan.....	49
5.5.2	Silta sadun maailmaan.....	52
5.5.3	Reaalimaailman rajalla.....	53

5.6	Yhteenvetoa	54
6	NIMET AJASSA	55
6.1	Nimimääristä	55
6.2	Aikansa nimet	58
6.3	Kansallisromanttiset nimet	60
6.4	Muistoista motivoituneet nimet	61
7	PÄÄTÄNTÖ.....	64
7.1	Aineiston nimien keskeisiä piirteitä	65
7.1.1	Ihmisten nimet.....	65
7.1.2	Eläinten nimet	65
7.1.3	Fantastisten satuolentojen nimet	66
7.1.4	Kuvitteellisten hahmojen nimet	67
7.1.5	Paikannimet.....	67
7.1.6	Lainanimet.....	68
7.1.7	<i>Terveysatuja</i>	69
7.2	Harkittua mutta huolimatonta – Aili Somersalo nimenantajana	69
	LÄHTEET	72
	Liite 1. Nimiaineisto teoksittain hahmon- ja paikannimiin jaoteltuna	76
	Liite 2. Nimiaineisto nimityyppihin jaoteltuna.....	86
	Liite 3. Aili Somersalon sisarukset ja näiden lapset.....	92

1 JOHDANTO

1.1 Aiheen esittely ja aiempia tutkimuksia

Jouduin Aili Somersalon *Mestaritontun seikkailujen* lumoihin alle kouluikäisenä. Parikymmentä vuotta myöhemmin olen tarinasta edelleen viehätynyt, mutta sen lisäksi Somersalon kirjoissaan käyttämä omalaatuinen nimistö on tempaissut minut kiehtovaan maailmaansa, jossa lapsuudenaikaisten lähtökohtien sijaan tulkintojani ohjaavat nyt nimistön-tutkimukselliset normit ja konventiot. Jo kandidaatintutkielmassani (Rämö 2009) tein selkoa nimistön rakenteesta ja funktioista Somersalon teoksissa *Päivikin satu* (1918) ja *Mestaritontun seikkailut* (1919). Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastelun alla on edelleen Somersalon teoksissa esiintyvät nimet, mutta nyt aineistolähteenä on kirjailijan satukirjatuotantoa viideltä eri vuosikymmeneltä.

Vaikka Somersalo ei jostain syystä kuulukaan suomalaisen satukirjallisuuden kaikista tunnetuimpiin nimiin, on hänen tuotantonsa kuitenkin ollut tarkastelun alla aiemminkin muun muassa kirjallisuudentutkimuksen opinnäytetöissä. Soili Laitinen (1994) on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan Somersalon tuotannon keskeisiä piirteitä, Tiina Sjöblom (1993) taas on sivunnut omassa tutkielmassaan tämän nuortenkirjojen maailmankuvaa ja Hilikka Soralahti (1985) ottanut esille Somersalon ensimmäiset saturomaanit pohtiessaan suomalaisen taidesadun syntyä muinaisten kansansatujen pohjalta. Kasvatustieteen puolella taas Leila Tuominiemi (1998) on ollut kiinnostunut satujen ja erityisesti *Mestaritontun seikkailut* -teoksen yhteydestä päivähoiton kasvatustavoitteisiin.

Melko suppea on tutkimushistorialtaan myös suomalainen kirjallisuuden nimien tutkimus. Lastenkirjallisuuden nimistön tutkimuksen pioneerina voidaan pitää Yvonne Bertillsiä, jonka englanninkielinen väitöskirja *Beyond identification* (2003) käsittelee nimistöä Tove Janssonin muumikirjoissa, Mauri Kunnaksen *Koiramäki*-sarjassa ja A. A. Milnen *Nalle Puh* -kirjoissa. Saara Tikkala (2002, 2005, 2008) taas on perehtynyt suomalaisen, erityisesti tytöille suunnatun nuortenkirjallisuuden nimistön tutkimukseen. Tuoreempaa tutkimusta edustaa Lotta Korpimäen *Heinähattu ja Vilttitossu* -kirjasarjan nimistöön keskittynyt pro gradu -tutkielma vuodelta 2010. Suomalainen kirjallisuusnimistön tutkimus on kohdistunut toki muuhunkin kuin vain lasten- ja nuortenkirjallisuuteen, mutta oletan juuri näiden edellä mainittujen tutkimusten olevan relevantteja omasta aineistostani tekemiäni havaintojen kannalta. Tikkalan havainnot realististen nuortenkirjojen nimistöstä tarjonne-

vat mielenkiintoisen vertailukohdan omalle aineistolleni, kun taas esimerkiksi Bertillsin tutkimustulosten oletan olevan ainakin osittain linjassa omieni kanssa.

1.2 Tutkimuskysymykset

Tämän tutkielman tarkoituksena on selvittää, millaisia aineiston nimet ovat rakenteeltaan erittelemällä niille tyypillisiä piirteitä. Tämän lisäksi tarkastelen aineiston nimien keskeisimpiä kaunokirjallisia tehtäviä eli funktioita. Sivuan myös kirjailijan perhetaustaa sekä suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtuneita kansallisia muutoksia ja pohdin, näkyvätkö nämä jollain tavalla kirjailijan tekemissä nimivalinnoissa. Tästä syystä esittelenkin tuonempana (1.4) lyhyesti suomalaisen yhteiskunnan poliittista tilannetta 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Kiinnostavaa on myös, onko kirjailijan nimenannossa kenties havaittavissa jonkinlaista muutosta vuosikymmenten aikana.

Tutkielmani analyysiluvuissa pyrin vastaamaan seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

1. Millaisia nimiaineiston nimet ovat rakenteeltaan?
2. Millaisia eri funktioita nimiaineiston nimillä on?
3. Muuttuuko kirjailijan nimenanto mahdollisesti ajassa?
4. Miten nimiaineiston nimet ovat motivoituneet?

Kokonaisuudessaan tutkielman tarkoituksena on selvittää, millainen nimenantaja kirjailija Aili Somersalo on, kun tarkasteltavana on hänen satukirjoissaan esiintyvä nimistö.

1.3 Teoriataustaa ja tutkielman lähtökohtia

Kirjallisuusnimistön tutkimuksella tarkoitetaan yleensä kaunokirjallisissa teoksissa esiintyvien nimien tutkimusta. Kirjallisuusnimet voidaan jakaa *fiktiivisiin* ja *ei-fiktiivisiin* eli *autenttisiin nimiin*. Fiktiiviset nimet viittaavat kirjailijan luomiin kuvitteellisiin tarkoitteisiin, jotka ovat olemassa vain reaalimaailman ulkopuolella. Autenttiset nimet sen sijaan viittaavat reaalimaailman todellisiin tarkoitteisiin. Usein saman kaunokirjallisen teoksen sisällä esiintyy sekä fiktiivisiä että autenttisiä nimiä. (Ainiala – Saarelma – Sjöblom 2008: 332–334.) Analyysissäni käytän myös termiä *konventionaaliset nimet*, jolla tarkoitan reaalimaailman nimisysteemiin vakiintuneita ja siinä (yleisesti) esiintyviä, suomalaisen nimi-

lain sallimia nimiä. Nämä nimet ovat realistisia, mutta kuitenkin epäautenttisia (ks. mts. 334), ja niiden kantajat teoksissa yleensä ihmishahmoisia.

Nimistöntutkimuksessa termi *nimi* on vakiintunut tarkoittamaan aina 'erisnimeä' eli *propria*, kun taas yleisnimiin eli *appellatiiveihin* viitattaessa käytetään sanaa *nimitys*. Karkeasti jaoteltuna yleisnimi siis luokittelee siinä missä erisnimi yksilöi. Kirjallisessa muodossa nimi on totuttu tunnistamaan isosta alkukirjaimesta. (Ainiala ym. 2008: 12–13.) Fikttiivisten kirjallisuusnimien kohdalla asia ei kuitenkaan välttämättä ole aina näin yksinkertainen. Kirjan maailmassa – varsinkin fantastisessa sellaisessa – *propria* voinee olla jokin muukin kuin isolla alkukirjaimella alkava, ja myös toisin päin: iso alkukirjain ei välttämättä aina ole nimen tunnusmerkki. Fantastisessa maailmassa pätevät omanlaisensa lainalaisuudet, ja eroa reaalimaailmaan on usein alleviivattu juuri käytetyn nimistön avulla.

Nimen perustehtävänä voidaan pitää tarkoitteen yksilöintiä, sen erottamista muista samanlaisista (Ainiala ym. 2008: 13). Kun kyseessä on kirjallisuusnimi, on sen tehtävien eli *funktioiden* kirjo kuitenkin huomattavasti laajempi. Halutessaan kirjailija voi varustaa teoksensa nimiarsenaalilla, jonka kautta on mahdollista välittää mitä moninaisempia viestejä lukijalle. Hieman genrestä riippuen nimiä voi käyttää muun muassa seuraaviin tarkoituksiin: tarkoitteen fiktiivisyyden osoittamiseen, tarkoitteen tiettyyn aikaan, paikkaan, ideologiaan tai yhteiskuntaluokkaan sitomiseen, tarkoitteen kuvailuun ja luokitteluun, erilaisten tunnetilojen välittämiseen ja assosiaatioiden luomiseen sekä lukijan viihdyttämiseen ja hauskuuttamiseen. Edellä mainittujen lisäksi, tai paremminkin niistä johtuen, nimellä on usein myös narratiivinen tarkoitus; nimet ovat olennainen ja täydentävä osa tarinan kerrontaa. (mts. 339.)

Nimianalyysini lähtökohtana olen pitänyt reaalimaailman nimistöä. Pohtiessani kuitenkin nimen poikkeuksellisuutta tai tavanomaisuutta olen tehnyt päätelmäni vertailemalla kutakin nimeä reaalimaailman nimisysteemissä mahdollisiin nimiin. Siitä maailmasta, jossa me lihaa ja verta olevat ihmislukijat elämme, käytän tässä siis termiä *reaalimaailma*. Teoksissa esiintyvään, omaa reaalimaailmaamme muistuttavaan ympäristöön viitataan taas termillä *teoksen reaalimaailma*. *Teoksen fantastisella maailmalla* tai *satumaailmalla* tarkoitan tarinoissa esiintyviä fiktiivisiä maailmoja, jotka käytäntöjensä ja asukkiensa puolesta eroavat huomattavasti siitä todellisuudesta, jossa me elämme – siis reaalimaailmasta. Näin siitäkkin huolimatta, että kaikki teoksissa esiintyvät maailmat ovat fiktiivisiä ja siten myös luokiteltavissa fantastisiksi.

Olen jakanut nimiaineistoni hahmon- ja paikannimiin. Kaikkien teoksissa esiintyvien elollisten tarkoitteiden katson olevan ensisijaisesti hahmoja – oli kyseessä sitten ihminen, eläin tai fantastinen satuolento. Tällaisten tarkoitteiden nimiä käsitellessäni käytän termiä *hahmonnimi*. Samaten *paikannimiin* lukeutuu niin autenttisia kuin fiktiivisiäkin nimiä.

1.4 Yhteiskunnallinen tilanne 1900-luvun alkuvuosikymmeninä

1900-luvun alku oli Suomessa yhteiskunnallisesti melko levotonta ja epävakaata aikaa. Itsenäistymistä pian seurannut sisällissota¹ jakoi kansaa kahtia, nuoren valtion hallitusmuodosta oli epäselvyyttä ja ulkopoliittiset ratkaisut hakivat muotoaan. (Jussila – Hentilä – Nevakivi 2009: 102–142.)

Vastasyntyneen kansakunnan keskuudessa kytii maltillinen nationalismi ja edellisen vuosisadan kansallisromanttisen suuntauksen kaiut kuuluivat myös 1900-luvun puolelle. 1930-luvulla vaikuttaneen, lapuanliikkeen ydinryhmän perustaman, mutta laillisin menetelmin toimivan Isänmaallisen Kansanliikkeen (IKL) voi katsoa olevan perua vuosisadan vaihteessa alkunsa saaneesta valkoisesta oikeistoradikalismista. IKL suhtautui muun muassa hyvin jyrkästi tuolloin pinnalla olleeseen kielikysymykseen ja oli yhteiskunnan suomalaistamisen kannalla. IKL muistutti eurooppalaisia fasistisia liikkeitä, mutta sen kannattajat olivat Suomessa kuitenkin marginaalissa. (Jussila ym. 2009: 132, 164.)

Eivätkä olot vakiintuneet vielä vuosisadan puoliväliä lähestyttäessä: talvisota ja jatkosota nostivat uudelleen pintaan suomalaisten kansallistunnon – jos se koskaan oli laantunutkaan.

¹ Olen päättänyt käyttämään tässä termiä *sisällissota*. Tarkemmin vuoden 1918 sodan terminologiasta Jussila – Hentilä – Nevakivi 2009: 111–113.

2 KIRJAT JA KIRJAILIJA

Tässä luvussa käyn läpi Aili Somersalon yksityiselämän ja kirjallisen tuotannon pääpiirteitä. Teen myös selkoa siitä, kuinka olen aineiston tutkielmaani valinnut sekä esittelen aineistoon valikoituneet teokset lyhyesti.

2.1 Kirjailija Aili Somersalo

Kuva 1. Aili Somersalo. (Kolkka 2008.)

Aili Maria Sommer (myöh. Somersalo) syntyi kuusilapsiseen tamperelaiseen porvarisperheeseen 12. kesäkuuta 1887. Suku vaikutti yhteiskunnassa ja päivänpolitiikassa. Somersalon isä, kauppaneuvos Arthur Sommer, muun muassa perusti Tampereelle puuvillatehtaan ja oli tunnettu suomenmielisistä poliittisista kannanotoistaan. Isän aatteellisuus lienee vaikuttanut myös tämän lapsiin, sillä vuoden 1906 sukunimien suomalaistamiskampanjan myötä Sommerin sisaruskatras – Eva, Ensi Elias, Yrjö Aleksanteri, Aili Maria, Artturi ja Arne Sakari – vaihtoi sukunimensä *Somersaloksi*. (Javanainen 2006: 11–12; Raevuori 1932: 154–158, 162–163; Rasila 2009.) Kirjailijan veli, Arne Somersalo, taas toimi aikanaan kansanedustajana oikeistoradikaalissa, yksikielistä Suur-Suomea tavoittelevassa Isänmaallinen Kansanliike -puolueessa sekä toimitti Suomen suojelusliiton *Valkoinen vartio* -julkaisua. Myös sisar, Eva Somersalo, oli eduskunnan jäsen vuosina 1924–1927 ja tämän kirjoituksia julkaistiin muun muassa *Valkoisessa vartiossa*. (Eduskunta.fi; Raevuori

1932: 156–157, 165.) Vakavarainen perhe vietti usein vapaa-aikaansa Tampereen Härmälään rakennuttamassaan huvilassa, Metsolassa. (Rasila 2009.)

Somersalo aloitti Ateneumissa taideopinnot, mutta vaihtoi ne pian sairaanhoitajakouluun. Kirjailijan hento ruumiinrakenne ja terveys ei tätä kuitenkaan kestänyt ja tämä joutui viettämään muutaman vuoden Norjassa ”parannuksilla”. (Heiniö 1952.) Laitinen (1994: 7–8) arvelee kyseessä olleen keuhkotaudin, joka nostetaankin esille varoittavaan sävyyn esimerkiksi Somersalon *Terveysatuja*-teoksessa. Nuoruuttaan Somersalo vietti Helsingin vilkkaissa ja inspiroivissa kirjailijapiireissä, mikä lienee edesauttanut Somersalon kirjailijaidentiteetin löytymistä ja myöhemmin sen muotoutumista (Heiniö 1952).

Somersalo avioitui vuonna 1916 kirjailija Armas Toivo Tarvaan kanssa. Avioliitto kesti kuusi vuotta. Toisen avioliittonsa Somersalo solmi vuonna 1943 Anders Rafael Candelinin kanssa. Kumpikin avioliitto jäi lapsettomaksi. (Parkkila 2011; Raevuori 1932: 157.)

Suurimman osan teoksistaan Somersalo julkaisi omalla nimellään, mutta käytti julkaisuissaan myös kirjailijanimiä *Marianne*, *Aune Sarkanen*, *Aili Tarvas*, *Aili Somersalo-Tarvas* ja *Eileen Summers*. Koko Somersalon kaunokirjallinen tuotanto käsittää yhteensä 46 teosta, joista 16 on satukirjoja, 16 nuortenromaaneja ja 14 muuta romaanikirjallisuutta. Ensimmäinen Somersalon teos, *Päivikin satu*, julkaistiin vuonna 1918, ja viimeinen, *Seikkailuja Unikkosaarella*, vuonna 1956. (Tampereen kaupunginkirjasto.) Kirjallisuudentutkija ja kirjailija Myry Voipio (2010: 192–193) on kuvaillut Somersalon lastentarinoita osuvasti opetuksen sisältäviksi ihme- ja seikkailusaduiksi. Voipio myös katsoo Somersalon uudistaneen suomalaista satukulttuuria aloittamalla ensimmäisenä yhtenäisen saturomaanin perinteen (mp.). Vaikka Somersalo tuli tunnetuksi erityisesti lasten- ja nuortenkirjailijana, hänen tuotantoonsa kuuluu myös aikuisille suunnattua romaanikirjallisuutta. Historiallisten romaanien lisäksi myös rakkausviihde on katsottu kirjailijalle ominaiseksi lajiksi (Hämäläinen 1999: 32–33), ja tästä on merkkejä Somersalon satukirjoissakin: vastoinkäymisten jälkeen prinssi saa prinsessansa.

Jo elinaikanaan kiitetylle kirjailijalle (Laitinen 1994: 81) myönnettiin Tampereen kaupungin kirjallisuuspalkinto vuosina 1951 ja 1956 sekä Topelius-palkinto vuonna 1952. Aili Somersalo kuoli Tampereella 70-vuotiaana 16. syyskuuta 1957. (SKS:n Suomen kirjailijat -tietokanta.)

2.2 Teokset

Aili Somersalon lastenkirjatuotantoon kuuluu yhteensä 16 teosta, jotka on kirjoitettu vuosina 1918–1956. Olen valinnut tarkastelemani ajanjakson (1910–1950-luvut) jokaiselta vuosikymmeneltä kaksi teosta. Aineisto koostuu täten 10 satuteoksesta, joissa nimiä on yhteensä 274. Mielelläni olisin toki ottanut tarkasteltavakseni kaikki 16 Aili Somersalon kirjoittamaa satuteosta, mutta tällöin nimiaineisto olisi mitä luultavimmin kasvanut liian suureksi tämän tutkielman puitteisiin. Teosten valikoitumiseen on vaikuttanut ratkaisevasti niiden saatavuus, sillä kirjat ovat vanhoja eikä osasta ole otettu uusia painoksia. Osaa teoksista ei niiden huonon kunnon takia anneta lainkaan kotilainaan, vaan ne ovat saatavilla ainoastaan Pasilan pääkirjaston kirjavarastosta ja luettavissa paikan päällä (näin oli esimerkiksi aineistoon silti päätyneen *Nukkumatti ja Unijukka seikkailulla* -teoksen kohdalla).

Osa aineiston teoksista on kuvitettuja, mutta koska kyse on nimistöntutkimuksen pro gradu -tutkielmasta, nojaa nimianalyysini ainoastaan tarkasteltavana olevan aineiston nimiin sekä niiden alkuperäisen esiintymiskontekstin eli teoksien antamaan kirjalliseen lisäinformaatioon. Tämän ratkaisun katson olevan perusteltu jo siksin, että kirjailija itse ei ole vastannut teostensa kuvituksista, ja koska tutkielmani tarkoituksena on selvittää nimenomaan kirjailija Aili Somersalon nimenantoa, on kuviin tukeutuminen tutkimukseni päämäärän kannalta nähdäkseni tarpeetonta.

Seuraavassa esittelen aineiston teokset vuosikymmenittäin ja annan niiden sisällöstä lyhyen kuvauksen.

2.2.1 1910-luku

Päivikin satu (1918)

Somersalon satutuotannon esikoinen kertoo kaltoin kohdellusta löytölapsi Päivikistä, jonka metsänkeijut kutsuvat vierailulle Satumaahan. Matkallaan Satumaahan Päivikki joutuu kammottavien peikkojen ja noitien kynsiin, mistä kissaksi loitsittu prinssi Yönsilmä hänet kuitenkin pelastaa. Satumaassa Päivikki paljastuu Satumaan kadonneeksi ja kauan kaivatuksi kuninkaantytäreksi. Päivikki on onnellinen uudessa kodissaan Satulinnassa, mutta ympäröivä meri ja merenneidot kiehtovat Päivikkiä ja vetävät tätä puoleensa. Eräänä yönä Meren prinssi houkutteleeikin Päivikin mukaansa meren syvyyksiin, ja niin Satumaan kuninkaantytärestä tulee Merenkuninkaan pojan puoliso.

Mestaritontun seikkailut (1919)

Mestaritontun seikkailut on *Päivikin sadun* jatko-osa, ja epäilemättä koko Somersalon tuotannon tunnetuin teos. Jännittävä ja taianomainen tarina alkaa, kun Satumaan kuninkaan nuhteluista loukkaantunut Mestaritonttu päättää jättää Satumaan taakseen. Mestaritonttu lyöttäytyy noita Sammaleisen seuraan ja matkustaa tämän mukana Suosaarelle. Suosaarella sattuu ja tapahtuu Mestaritontun selvittäessä noitien varjelemaa salaisuutta. Yhdessä Satumaan prinssi Yönsilmän kanssa Mestaritonttu vapauttaa Aamuruskonmaan kuninkaan ja tämän ihanan Saraste-sisaren, jotka noidat ovat lumonneet ja vanginneet Suosaarelle. Kun vielä Aamuruskonmaan kuningas on pelastanut Päivikin Meren kartanoista, palaavat kaikki takaisin Satumaahan viettämään Päivikin ja Aamuruskonmaan kuninkaan iloista hääjuhlaa.

2.2.2 1920-luku

Nukkumatti ja Unijukka seikkailulla (1924)

Kahdeksasta erillisestä kertomuksesta ensimmäisessä Nukkumatti ja Unijukka putoavat suihkukaivoon ja joutuvat vedenalaiseen maailmaan, jossa he parantavat unettomuudesta kärsivän vedenneito Helmiotsan. Myöhemmin Ahtolassa Nukkumatti joutuu Vesihäiden lumoihin ja Tapiolassa noitien noiduttavaksi. Nukkumatti käy myös kuussa keskeyttämässä Kuun-akan siivouspäivän ja polttaa Ukkospilvessä unisuojojansa poroksi. Lopuksi järjestävät Nukkumatti ja Unijukka pidot kaikille ystävilleen, mutta kutsutta jääneen Myrskyttären luoma rajuilma sekoittaa juhlapäivän.

Terveysatuja (1927)

Kokoelma lyhyitä opettavaisia satuja, joiden tarkoitus on allegorioiden kautta valistaa lapsia terveellisten elämäntapojen, hygienian ja raikkaan ulkoilman tärkeydestä sekä ihmisen anatomian osa-alueista.²

² Tällä teoksella on kiintoisa yhteys tosielämään, sillä teoksen julkaisuajankohtana eduskunnassa toiminut kirjailijan sisar, Eva Somersalo, teki aloitteen muun muassa tuberkuloosiparantolan perustamiseksi (Raevuori 1932: 156). Keuhkotauti nousee esille myös *Terveysaduissa* (1927: 23, 26), ja sairaus on ollut läsnä myös Somersalon elämässä (ks. 2.1). Koska valistuksellinen *Terveysatuja* on selvästi kirjoitettu eri tarpeisiin kuin aineiston muut teokset, eroaa se niistä niin sisällöltään kuin nimistöltäänkin.

2.2.3 1930-luku

Vaarojen Polku (1930)

Seikkailusatu orpopoika Arimosta, joka lähtee Vaarojen Polulle peikkoja uhmaten päämäärään löytää onni elämäänsä. Matkaseuranaan Arimolla on eläinystävänsä Rotta ja Sorsa. Seikkailuista selvittyään haltijatar vihkii Arimon Säälän Ritariksi, ja samalla Rotta ja Sorsa paljastuvat eläimiksi loihdituiksi prinssiksi ja prinsessaksi.

Jukka-Pekka uusilla seikkailuilla (1934)

Kolmiosaisen *Jukka-Pekka*-kirjasarjan toinen osa koostuu neljästä erillisestä kertomuksesta, joissa kaikissa seikkailee teoksen nimihenkilö. Pieni Jukka-Pekka matkaa lemmikkiensä Mustin ja Mirrin sekä kummisetänsä Tonttu Tietäväisen kera mitä jännittävimpiin paikkoihin. Joukkio vierailee auringossa ja kuussa sekä Suursaassa Mummulin luona. Mutkia matkaan aiheuttaa kuriton Mirri, joka kuitenkin lopulta pelastaa ystävänsä hurjalta Jättiläiseltä.

2.2.4 1940-luku

Kuun-Piltti ja menninkäiset (1945)

Muutamakymmensivuinen teos kertoo lyhyen sadun pikkupoika Kuun-piltistä, joka asuu vanhempiensa Kuun-akan ja Kuun-ukon sekä Lemmikki-lehmänsä kanssa kuun kamaralla. Kuuta uhkaa suuri tulipalo, jonka menninkäisjoukko kuitenkin saa sammuksiin lehmänmaidolla, ja niin on lähestyvä joulu pelastettu.

Prinsessa etsii satua (1947)

Lyhyissä tarinoissa tuiki tavallinen arjen ympäristö muuttuu hetkittäin satumaiseksi. Neljästätoista sadusta yhdeksässä seikkailevat myös jo Somersalon aikaisemmasta tuotannosta tutut Jukka-Pekka ja Tonttu Tietäväinen eläinystävineen.

2.2.5 1950-luku

Terho Terhinpoika (1950)

Yhtenäinen saturomaani kertoo Terho Terhinpojasta, joka toimii apurina metsänemäntä Mielikin puutarhassa mystisessä Metsolassa. Erään kerran kielloista huolimatta livahtaa Terho kera sinipiika Sinikin muurien ympäröimään puutarhan salattuun osaan. Rangaistukseksi heiltä evätään pääsy Metsolaan ja he joutuvat suorittamaan erilaisia työtehtäviä ”ih-

misten kylässä”, kunnes Mielikki leppyä ja kutsuu lapset takaisin kotiin. Terho Terhinpoika päättää kuitenkin lähteä maailmalle Metsolan sijaan.

Metsolan lapset (1951)

Toisin kuin aineiston muut kirjat, jotka ovat puhtaasti luokiteltavissa fiktiivisiksi satukirjoiksi, *Metsolan lapset* on realistinen lastenromaani. Tekstissä on tuotu ilmi ero teoksen reaalimaailman sekä lasten kuvitelluissa leikeissä ja sisäkkäistarinoissa esiintyvien hahmojen ja paikkojen välillä. Tarinassa sisarukset Veikko, Atro, Jyrki, Ella, Sisko ja Eljas viettävät vanhempineen kesää Metsolassa, kaukana kaupungin pölystä. Pitkinä aurinkoisina päivinä on aikaa keksiä mitä mielikuvituksellisempia leikkejä, joissa osaansa saavat näytellä niin metsän- kuin maatilaneläimetkin, palvelusväkeä ja sukulaisia unohtamatta.

Käytännön syistä viitataan teoksiin analyysiluvuissa esiintyvien tekstiesimerkkien yhteydessä seuraavilla lyhenteillä:

PS = *Päivikin satu*

MS = *Mestaritontun seikkailut*

NU = *Nukkumatti ja Unijukka seikkailulla*

TS = *Terveysatuja*

VP = *Vaarojen Polku*

JP = *Jukka-Pekka uusilla seikkailuilla*

KP = *Kuun-Piltti ja menninkäiset*

PE = *Prinsessa etsii satua*

TT = *Terho Terhinpoika*

ML = *Metsolan lapset*

3 AINEISTO JA NIMITYYPIT

Edellä (1.3) olen pohtinut nimen ja nimityksen määritelmiä nimistöntutkimuksen teorian valossa. Minkä sitten olen omassa aineistossani katsonut nimeksi ja millä perusteella olen nimiaineiston kerännyt? Olen päätynyt tässä osittain perinteiseen ratkaisuun ja pitänyt isoa alkukirjainta nimen kriteerinä. Tulen kuitenkin analyysini aikana ajoittain kyseenalaistamaan ison alkukirjaimen merkityksen nimen tunnusmerkkinä. Toiseksi kriteeriksi olen valinnut nimen hahmo- tai paikkatarkoitteisuuden. Täten olen siis poiminut nimiaineistooni (Liite 1) kaikki teoksissa mainitut isoalkukirjaimiset ilmaukset, jotka viittaavat teoksissa esiintyviin hahmoihin tai paikkoihin. Hahmolla tarkoitan tässä yhteydessä kaikkia nimettyjä elollisia tarkoitteita, olivatpa ne sitten inhimillisiä, fantastisia, kuvitteellisia tai autenttisia. Teoksissa esiintyy myös muutamia laivan-, laulun-, lelun- ja tarinanimiä, mutta ne olen jättänyt pois aineistostani, vaikkakin olen saattanut ottaa niitä esille analyysissäni kursoriteetteina sopivissa kohdissa.

Häilyvä on myös nimen ja nimityksen välinen raja. Koska teoksissa esiintyy runsaasti sellaisia viittauksia tarkoitteisiin, jotka sisällöllisesti olisivat luokiteltavissa nimityksiksi, mutta joita tarinan kulussa käytetään nimien tapaan, en ole voinut pitäytyä analyysissäni täysin vain nimien tarkastelussa³. Niinpä tutkielmassani perehdyn myös osittain nimitysten rakenteeseen, funktioihin ja käyttöön. Koska kyse kuitenkin on nimistöntutkimuksen teorian näkökulmasta katsottuna ”vain” nimityksistä, olen jättänyt tällaiset ilmaukset pois sekä nimiaineistosta että nimityyppiästä mikäli ilmaus on ollut rakenteeltaan selvästi paikannimestä ja appellatiivista koostuva (*Aamuruskonmaan kuningas*, *Raholan emäntä*).

Nimiaineisto käsittää yhteensä 274 *propria*, jotka on poimittu kymmenestä edellä (2.2) esitellystä Aili Somersalon vuosina 1918–1951 kirjoittamasta satukirjasta. Liitteessä 1 olen listannut käsittelemäni nimiaineiston kirjoittain hahmon- ja paikannimiin jaoteltuna. Vaikka tutkimusotteeni onkin kvalitatiivinen, koin tarpeelliseksi myös aineiston nimien tarkemman, niiden lukumäärään nojaavan, kvantitatiivisen luokittelun. Seuraavassa esityksessä (Taulukko 1) olen jakanut nimet eri kategorioihin – nimityyppihin – tarkoitteen ensisijaisesti edustaman lajin mukaan (ks. tarkemmin Liite 2). Nimien paljoudesta johtuen ei niiden yksittäinen analysointi olisi ollut mahdollista – tai ainakaan kovin tarkoituksenmukaista. Nimityyppijakoa hyödyntämällä olen kuitenkin voinut ottaa tarkastelun alle aineis-

³ Aineistossa tällaisia ilmauksia ovat esimerkiksi *Ilman henki*, *Mummu* ja *Ylimmäinen juomanlaskija*.

ton nimiä laajemmin ja siten havaita aineiston nimille tunnusmerkkisiä piirteitä. Nimityyppien määritelmiin palaan tarkemmin tuonnempana (ks. s. 12–13).

Taulukko 1. Aineiston nimien lukumäärä nimityypeittäin.

Nimityyppi	Nimien lukumäärä
Ihmisten nimet	56
Eläinten nimet	36
Fantastisten satuolentojen nimet	66
Kuvitteelliset nimet	21
Paikannimet	65
Lainanimet	24

Tässä vaiheessa olen jättänyt pois aineiston päällekkäisyydet, sillä muutamassa teoksessa seikkailevat samat hahmot ja esiintyvät samat paikat. Yhdeksi nimeksi olen myös laskenut sellaiset toisistaan vain hieman eroavat variantit, joiden referentti kuitenkin on selvästi sama (*Kuun-akka/Kuun-täti/Kuu-täti*, *Satumaa/Satujenmaa*). Olen jättänyt tästä luokittelusta pois myös sellaiset tarinan dialogissa vain mainintana esiin tulleet nimet, jotka viittaavat yleismaailmallisesti tunnettuihin mutta kenties kuvitteellisiin tarkoitteisiin (*Jeesus*, *Jumala*)⁴ tai historian tunnetuiksi tekemiin autenttisiin henkilöihin (*Edelfelt*, *Kolumbus*, *Markus-setä*, *Topelius*).

Taulukossa 1 esitetyt nimityypit perustuvat siis pääosin tarkoitteiden lajiin. *Fantastiksi satuolennoksi* olen luokitellut peikot, noidat, tontut, keijut ja puhuvat kasvit. Vaikka esimerkiksi puhuva eläin olisi yhtäläillä luokiteltavissa maagisen puhekykynsä takia satuolennoksi kuin eläimeksi, olen katsonut hahmon kuitenkin edustavan enemmän lajina ja tyyppinä eläinkuntaa kuin fantastista satuolentoa. *Eläimiä* olen tässä yhteydessä katsonut olevan niin nisäkkäiden, lintujen kuin kalojenkin, mutta kuten arkikielessäkin usein on tapana, olen erottanut ihmiset omaksi luokakseen, huolimatta niiden biologisesta statukses-

⁴ Näiden tarkoitteiden olemassaolon ja realistisuuden tarkempi pohtiminen ei liene tässä relevanttia.

ta eläimenä. *Kuvitteellisiksi nimiksi* olen katsonut esimerkiksi sisäkkäistarinoissa esiintyvät hahmot ja paikat sekä lasten leikeissä esiintyvät niin sanotut alter egot. *Lainanimiksi* olen luokitellut sellaiset tapaukset, joissa kirjailija on lainannut tekstiinsä sekä nimen että tarkoitteen joko suullisesta tai kirjallisesta kertomaperinteestä. Koen relevantiksi ryhmitellä lainanimet omaksi nimityypikseen, sillä hypoteesini on, että lainanimet ja niiden tarkoitteet ovat tietyyppisistä konteksteista lainattuja. Lainanimet eivät myöskään sellaisenaan kerro kirjailijasta nimenantajana, sillä tarinaan on lainattu hahmo tai paikka nimineen pävineen. Mielenkiintoista onkin se, millaisia yhdistäviä tekijöitä lainanimillä, ja niiden tarkoitteilla, mahdollisesti on. Lainanimiin sisältyy sekä paikan- että hahmonnimiä.

Tässä nimityypijaossa päänvaivaa on erityisesti tuottanut joidenkin hahmojen häilyminen satuolennon ja ihmisen välillä. Kun siis olen pohtinut nimen sijoittamista joko nimityyppiin *fantastisten satuolentojen nimet* tai *ihmisten nimet*, ratkaisuun ei olekaan vaikuttanut ainoastaan tarkoitteen ihmishahmoisuus, vaan niin sanottu tarkoitteen kotikonksti eli se, onko teoksen maailmassa esiintyvä tarkoite lähtöisin teoksen reaali maailmasta vai kuuluuko se kenties teoksen fantastiseen maailmaan.

Koska kyseessä on lapsille suunnattu fantasiakirjallisuus, oman lisänsä jaotteluun ovat tuoneet myös olomuotoaan lajien välillä vaihtavat tarkoitteet. Teoksissa esiintyy eläimiksi noiduttuja, alunperin ihmishahmoisia satuolentoja, joiden nimet usein vaihtuvat olomuodonkin vaihtuessa. Tällaisissa tapauksissa olen luokitellut nimen sen kulloisenkin kantajan edustaman lajin mukaiseen kategoriaan. Esimerkiksi kun *Rotta*-niminen rotta paljastuu tarinan kuluksa prinsessa Iloisaksi, on *Rotta* kategoriassa *eläinten nimet* ja *Iloisa* taas kategoriassa *fantastisten satuolentojen nimet*. Toisin on *Yönsilmän* laita: samalla nimellä viitataan poikkeuksellisesti tarkoitteeseen, jolla on kaksi eri olomuotoa. Siksi *Yönsilmä* löytyykin sekä eläinten että fantastisten satuolentojen nimityypistä.

Nimen ja sen kantajan luokitteluun on siis vaikuttanut myös näiden esiintymiskonteksti eli teoksen maailma. Teoksen maailman realistisuudella on ollut merkitystä silloin, kun olen sijoittanut tietyn nimen kuuluvaksi kuvitteellisen nimen kategoriaan satuolennon nimen sijaan. Esimerkiksi realistisissa puitteissa esiintyvän henkilöhahmon suulla kerrottua sisäkkäistarinaa ilmi tulleet nimet olen katsonut kuvitteellisiksi. Toisenlaiseen ratkaisuun olen päätenyt useita eri maailmoja sisältävien teoksien nimiä ja tarkoitteita jaoteltaessa; tarinoiden henkilöt kun liikkuvat kahden maailman, teoksen reaali maailman ja fantastisen satumaailman, välillä. Siksi tällaisten teoksen nimistöä ei kuvitteellisten hahmojen nimiä löydykään.

Kullekin nimityypille ominaisia ja sen nimille yhteisiä piirteitä erittelen kokoavasti päätäntöluvussa (7.1).

4 NIMIEN RAKENNE

Nimien rakenteen tarkasteluun on ratkaisevasti vaikuttanut niiden kirjoitusasu. Teosten ilmestymisaikana vallinneiden oikeinkirjoitussääntöjen ilmeinen erilaisuus verrattuna nykypäivän konventioihin näkyy nimiasuissa, ja täten yksittäisen nimen kohdalla saattaa monikin eri tulkinta olla mahdollinen. Teoksissa on myös havaittavissa kielellistä huolimattomuutta – johtui se sitten kirjailijan tietämättömyydestä, tehottomasta kustannustoimittamisesta tai nykypäivän näkökulmasta katsottuna vanhentuneista oikeinkirjoitussäännöistä.⁵ Huolimattomuus reaalistuu muun muassa aineiston nimien vaihtelevina kirjoitusasuina. Horjuvuutta ilmenee esimerkiksi seuraavissa nimissä: *Bubo Bubo / Bubo-Bubo*, *Luuta-Lempi/Luutalempi*, *Aamuruskonmaa / Aamunkoiton maa*, *Satunmaa/Satujenmaa*. Nimiasun varioinnista huolimatta tarkoite kuitenkin pysyy näissä tapauksissa samana.

Edellä mainituista syistä nimen kirjoitusasu herättää joissain tapauksissa ensi näkemältä kummastusta, sekaannustakin. Esimerkiksi nimen *Vesi-pöllö* ensitulkinta on 'pöllö, jonka nimi on *Vesi*', mutta tekstistä kuitenkin käy ilmi, että kyseessä on *Vesi-pöllö*-niminen velho (VP: 58). Samanmoisia spekulatioita ja vertailuja esimerkiksi sanaan *ihmishirviö* juolahtaa mieleen *Rapu-hirviön* kohdalla. Hahmosta kuitenkin kerrotaan seuraavaa: ”Mutta virran pyörteissä väijyi peto **nimeltä Rapu-hirviö**” (VP: 85). Hahmon nimi siis todella on *Rapu-hirviö*. Tällaisten tapausten vuoksi onkin ollut tärkeää etsiä nimianalyysin tulkinnan perusteita myös tekstistä eikä vain pelkistä nimiasuista.

Seuraavassa erittelen aineiston nimille tyypillisimpiä rakenteellisia piirteitä. Pääpaino on luonnollisesti aineiston keinotekoisissa nimissä ja niiden rakenteessa – juuri ne ovat kirjailijan itsensä muodostamia ja niiden tarkastelun avulla ehkä parhaiten on mahdollista selvittää, millaisista osista ja ominaisuuksista Somersalon teosten omalakinen nimitysysteemi on koottu.

4.1 Yksinimisyys

Teosten hahmoista vain yksi, Lahja Ovelainen, kantaa sekä etu- että sukunimeä tavalla, johon olemme reaalimaailmassa tottuneet. Kahdella nimellä viitataan Raholan Seppoonkin;

⁵ Kielellisiin puutteisiin on kiinnittänyt huomiota myös Voipio (2010), tosin Voipion arvostelun alla on omasta aineistostani puuttuva teos *Seikkailuja Unikkosaarella* (1956).

hahmo on saanut etunimensä määritteeksi talonnimen. Myös Terho Terhinpojalla on kaksi nimeä – matronyymi tosin vaikuttaa enemmän lisänimeltä kuin sukunimeltä, vaikka nimen tausta ei tulekaan ilmi missään sadun vaiheessa. Aineistosta löytyy muutamia muitakin hahmoja, joihin viitataan rakenteeltaan reaali maailman henkilönnimisysteemin *Etunimi + Sukunimi* -mallia muistuttavalla nimiyhdistelmällä (*Peikko Pakkanen, Timo Tutkimusmatkailija, Tonttu Tietäväinen*). *Jukka-Pekka uusilla seikkailuilla* -teoksessa mainitaan *Mäkisen Naku* (JP: 23), mutta tarkoite on luultavasti Mustin koiraystävä. Nimi viitanee siis Mäkisen perheen Naku-koiraan eikä henkilöön nimeltä *Naku Mäkinen*. *Korven Jukkakin* on Jukka korvesta, ei siis Jukka Korpi (PE: 147).

Poikkeuksetta esimerkiksi aineiston ihmishahmoistakin paljastetaan vain joko pelkkä etunimi tai sukunimi – yleensä etunimi. *Metsolan lasten* kerronnassa tulee ilmi muutama sukunimi (*Saarinen, Sohlmann*), mutta niiden kantajien etunimiä ei kuitenkaan paljasteta, joten nämäkin tarkoitteet jäävät yksinimisiksi. Myös noita Sammaleisen *nen*-päätteisen nimen voisi korvakuulolta tulkita sukunimeksi, ja hieman yllättäen tekstikin tukee tätä tulkintaa:

1) ”– – Suosaari on **Sammaleisten kuuluisan velhosuvun** vanha perintötila. – – Sammaleisten suku on ollutkin niin kunnioitettu ja kuuluisa, että itse Peikkovuorten jättiläinenkin tarjosi minulle hovinoidan viran mahtavassa linnassaan, mutta **minä, viimeinen Sammaleinen**, kaipasin isäini maalle takaisin, ja olenkin nyt sinne matkalla – –”, Sammaleinen puhui. (MS: 15.)

Yllättävää tämä on siksi, koska muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta edes teosten ihmishahmoilla ei ole sukunimiä, mutta yhtäkkiä fantastisella satuolennolla tällainen kuitenkin on. Tarina ei kuitenkaan kerro, onko noidalla muitakin nimiä, ja Sammaleinen jää pelkäksi *Sammaleiseksi*.

Moneen hahmoon viitataan myös *siviilisäätynä ilmaiseva titteli + Nimi* -yhdistelmällä (*herra Harakka, neiti Jänönheimo*), jolloin nimestä saa sukunimenkaltaisen vaikutelman. Tällainen vaikutus on myös aatellisliitteellä nimessä *von Kukko*. Reaali maailman sukunimen tavoin käytetään myös nimeä *Kettuset*, jolla viitataan kuvitteelliseen kettuperheeseen. Kaksiosaisista sukunimeä taas muistuttaa *rouva Risti-Lukki*, jossa hämähäkin alalajiin viittaavan yhdyssanamuotoisen appellatiivin *ristilukki* osat on erotettu toisistaan yhdysviivalla. Myös nimenosien isoalkukirjaimisuus korostaa sukunimimäistä vaikutelmaa rakenteellisella tasolla. Samat rakenteelliset piirteet toistuvat nimessä *rouva Auringon-Lasku*. Sukunimiä

tai ei, lukijalle ei kuitenkaan paljasteta kuin yksi nimi – yksinimisiä nämäkin hahmot yhtäkaikki.

Hahmoja yhdistää siis tulkinnallinen yksinimisyys. Osa hahmojen nimistä antaa ymmärtää, että tarkoitteella kenties olisi useampikin nimi kuin vain se yksi, joka lukijalle kerronnassa paljastetaan. Edes teosten reaali maailman henkilö hahmoista ei paljasteta kuin yksi nimi – jos sitäkään. Katsonkin kaikkien aineistossa esiintyvien hahmonnimien olevan ennemminkin yksilönnimiä kuin etu- tai sukunimiä siinä merkityksessä kuin ne reaali maailman nimisysteemissä olisivat.

4.2 Yhdysnimet ja kaksiosaiset nimet

Kaksiosaisuus reaalistuu aineiston hahmonnimissä erilaisilla ortografisilla tavoilla. Nimenosat voi olla erotettu toisistaan yhdysviivalla (*Luuta-Lempi*), kirjoitettu yhteen (*Mansikkamuori*) tai erikseen (*Meren Musta*).

Aineiston hahmonnimistä huomattava osa on kaksiosaisia yhdyssanoja (*Kuohukutri, Kuutamokorva, Mustanokka, Pataposki, koivuneito Valkopinta*). Rakenteeltaan nämä nimet muistuttavat *bahuvriihdyssanoja* eli *bahuvriiheja*. *Iso suomen kielioppi* määrittelee bahuvriihin tarkoittaman asian ominaiseksi sille olenolle, jota koko yhdyssana tarkoittaa. Yhdyssanan tarkoite ei kuitenkaan kuulu samaan luokkaan kuin sen jälkiosan tarkoite. (ISK: 409.) Esimerkiksi *Mustanokan* tarkoite ei siis ole tietynlainen nokka, vaan korppi, jolle ominaista on nokan mustuus. Tyypillisiä tällaiset nimet ovatkin erityisesti teosten eläinhahmoille, mutta myös satuolentoille.

Aineiston bahuvriihdyssanojen kaltaiset nimet muistuttavat muodoltaan myös reaali maailman deskriptiivisiä lisänimiä; ne kertovat mikä on millainen. Nimistö tutkimuksessa deskriptiivinen lisänimi määritellään nimenkantajaa kuvailevaksi epäviralliseksi lisänimeksi, joka voi viitata muun muassa kantajansa ulkonäköön, luonteeseen, tyypilliseen toimintaan, asuinpaikkaan, kansallisuuteen tai ammattiin (Ainiala ym. 2008: 249). Myös Bertills (2003: 35) on havainnut fiktiivisten, kirjalliseen käyttöön luotujen nimien ja lisänimien samankaltaisuuden. Molemmissa tapauksissa nimi motivoituu nimettävästä yksilöstä ja kontekstin osuus nimenannolle on merkittävä.

Myös aineiston keinotekoisista paikannimistä suuri osa on yhdysnimiä (*Aamuruskonmaa, Haaksilinna, Onnenkenttä, Peikkovuoret, Pyttykallio, Satumaa/Satujenmaa*) tai

kaksiosaisia nimiä (*Aamunkoiton maa, Kuoleman Joki, Mustat vedet*)⁶. Yhdysnimirakenteen yleisyyttä aineiston paikannimissä selittänee reaalimaailman paikannimistön malli. Kuten reaalimaailmassa yleensä, myös aineiston paikannimet muodostuvat paikan lajia ilmaisevasta perusosasta (*maa, linna, kenttä, vedet, vuoret* jne.) ja sitä edeltävästä, paikan yksilöivästä määriteosasta. Usein onkin niin, että teoksen fiktiiviset paikannimet luovat oman paikannimijärjestelmänsä, joka muistuttaa rakenteellisesti reaalimaailman nimistöä. (Ainiala ym. 2008: 96–97, 338.)

Yhdysnimien ja kaksiosaisten nimien runsaus aineistossa ei yllätä, sillä niiden avulla kirjailija on saanut helposti välitettyä lukijalle hahmoa kuvailevaa lisäinformaatiota. Tämä rakenteellinen piirre onkin tiukasti sidoksissa nimien deskriptiiviseen funktioon (ks. 5.2.1).

4.3 Appellatiivit ja adjektiivit

Koska appellatiivien käyttö nimenä tai nimenosana tuntuu olevan yksi aineiston hahmon- ja paikannimien leimallisimmista piirteistä, houkutti se tekemään selkoa tällaisten nimien rakentumisesta perusteellisemmin. Aineiston paikannimissä appellatiivisuus ilmenee reaalimaailmasta tutulla tavalla (ks. 4.2), ja siksi olenkin seuraavassa keskittynyt tarkemmin hahmonnimien appellatiivisuuteen erittelemällä niiden osia ja tarkastelemalla tällä tavoin niiden rakentumista.

Yksinkertaisimmillaan nimen kaava on muotoa [NOM]Appellatiivi, jolloin hahmon nimenä on appellatiivi ja propriisuus on saatu aikaan ison alkukirjaimen avulla (*Hauki, Jättiläinen, Mummu, Rotta, Sorsa, Ukkonen*). Reaalimaailman etunimestä ja sukunimestä koostuvaa nimirakennetta muistuttavat rakenteellisesti aineiston [NOM]Appellatiivi + [NOM]Appellatiivi -kaavan mukaisesti muodostetut nimet *Peikko Pakkanen, Peikko Tuisku* ja *Tonttu Taru* (*taru* tässä merkityksessä 'satu') ja *Tonttu Tietäväinen*.

Nimityksiä sisältönsä vuoksi lähentelevät myös [GEN]Paikannimi + [YHDYSVIIVA] + [NOM] appellatiivi -rakenteen nimet *Kuun-ukko, Kuun-akka* ja *Kuun-piltti*. Muotopuolen seikat kuitenkin ohjaavat tulkitsemaan tapaukset nimiksi, sillä yhdysviivan käyttö vahvistaa ilmauksen proprimaisuutta. Lokalisoiva paikannimi genetiiviattribuuttina on yleinen piirre myös nimettömiin hahmoihin viittaavissa nimityksissä (*Aamuruskonmaan kuningas, Hatan sonni*). Paikannimiattribuutti esiintyy väliin myös varsinaisen nimen yhteydessä,

⁶ Tässäkin voi nähdä eron nykypäivän konventioihin: nämä kaksiosaiset nimet voisivat olla aivan hyvin myös yhdysnimiä. Kyse on vain kirjoitusasun erilaisuudesta.

jolloin paikannimen tulkitseminen pelkäksi määritteeksi helposti kyseenalaistuu ja määritteestä tulee ikään kuin kiinteä osa nimeä, varsinkin kun määrite + pääsana -yhdistelmää jatkuvasti käytetään tekstissä hahmoon viitattaessa (*Meren Musta*). Hyvin lähellä edeltävien nimitysten ja nimien rakenteellista mallia ([GEN]Paikannimi + [NOM](A)ppellatiivi) on *Vuorenäijä*. Kun esimerkiksi *Kuun-piltissä* yhdysviivan käyttö korostaa ilmauksen nimimäisyyttä, on tässä samanlainen vaikutus nimenosien yhteen kirjoittamisella; nimi muuttuisi nimityksen omaisemmaksi osien erottamisella toisistaan: *Vuoren äijä*.

Hahmoihin viitattaessa on käytetty paljon myös [NOM]Appellatiivi + [YHDYSVIIVA] + [NOM]appellatiivi -rakennetta (*Peikko-isä, Säde-tyttö, Sade-sisko, Tuuli-veikko, Äiti-pupu*). Hahmoihin viitataan jatkuvasti tällä ilmauksella, jolloin jälkimmäisen osan appellatiivisuus alkaa menettää merkitystään ja osat ikään kuin sulautuvat yhdeksi. Luontonimet ovat näissä tapauksissa ainakin osittain sanakirjamerkityksissään, esimerkiksi *Säde-tyttö* -niminen hahmo muistuttaa kaukaa katseltuna erehdyttävästi häikäisevän kirkasta auringonsädettä, vaikka lähemmin tarkasteltuna osoittautuukin pieneksi, enkelimäiseksi tytöksi (PE: 48). Tästä syystä näiden ilmaisujen luokittelu nimiksi on hieman kyseenalaista; muodollisesti kun kyse kuitenkin on isoalkukirjaimisista appellatiivi-ilmauksista. Tällaisten appellatiivi-ilmauksien isoalkukirjaimisuudella on voitu tavoitella myös personifikaatiota. Selvimmin tämä näkyy esimerkiksi tapauksissa *herra Hyvä Ruoansulatus, Keuhkotauti, Myrskytuuli* ja *neiti Raikas Ilma*, joissa hyvin abstraktista tarkoitteesta on pyritty tekemään kenties konkreettisempi nimen avulla. Tällä tavalla onkin tyypillisesti nimetty juuri teosten elollistettuja luonnonilmiöitä ja allegorisia henkilöitä (termit Laitiselta 1994: 18, 20). Nimimäisyyttä on tavoiteltu myös titteleillä *herra* tai *neiti*. Siitäkin huolimatta nämä tapaukset häilyvät mielestäni selvästi nimen ja nimityksen rajalla, ja itse olisin myöntäväinen luokittelemaan ne ennemminkin nimityksiksi, jotka on pyritty nostamaan kerronnasta paremmin esille ison alkukirjaimen avulla. Yhteistä näille tarkoitteille on inhimilliset piirteet, jotka tulevat esille esimerkiksi toiminnan kuvauksessa:

2) Pikku Kaisu oli ulkona äitinsä asioilla. Hänen astellessaan talvista katua kiiti pikkuinen neiti Raikas Ilma häntä vastaan ja yks'kaks' oli lehahtanut hänen sieraimistaan sisään. Neiti Raikas Ilma luiskahti sieraimista vikkelaasti pitkään käytävään. Siellä oli hiukan hämärää. – Missähän minä olenkaan? **ajatteli** neiti Raikas Ilma ja **vilkuili** ympärilleen. (TS: 5.)

Muodollisesti edeltävät ovat siis nimiä, mutta aineistossa esiintyy appellatiivisia nimiä sekä nimityksiä, jotka nähdäkseni täyttävät proprin tunnusmerkit paremmin, johtuen var-

masti tarkoitteisiin viittaavien ilmauksien merkityksien konkreettisuudesta. Vaikka *Rotta* on vain *rotta* isolla *r*:llä, on ilmaisun edustama referentti kuitenkin jotain käsin kosketeltavaa; siimahäntä on lihaa ja verta. Samaten esimerkiksi nimitys *Kuusten Valvoja* olisi helppo tulkita myös nimeksi sen sisältämän tekijännimen vuoksi. Näissä tapauksissa ilmaisun sisältö, merkitys, näyttäisi siis ohjaavan tulkintaa muutoseikkoja enemmän.

Adjektiiveja aineistossa esiintyy sellaisenaan nimenä (*neiti Herttainen, Kallioinen, neiti Tyly, Sammaleinen, Vihervä*) tai nimenosana (***Keltainen kana, Nopea Äly, Paha Piikkikala, neiti Raikas Ilma, Sininen lintu, Tonttu Tietäväinen***). Edellä (4.2) esitellyt bahu-vriihit esiintyvät tyypillisesti substantiiveina, mutta niiden käyttäminen määritteenä adjektiivin tapaan on myös mahdollista (ISK: 409). Adjektiivin omaisia aineiston bahu-vriihimuodosteiset nimet ovatkin kuvatessaan kantajansa ulkonäköä (*Keltakorva* < keltakorva kettu, *Mustanokka* < mustanokka korppi).

4.4 Johdokset

Koska johtamalla muodostettuihin nimiin sisältyy kantasanana merkitys, voisi johtamisen ennakoida olevan erittäin produktiivinen tapa muodostaa deskriptiivisistä appellatiiveista keinotekoisia nimiä lastenkirjallisuuden käyttötarpeisiin. Aineistossa tällä tavalla muodostettuja nimiä ei kuitenkaan ole kovinkaan paljon.

Nimissä *Kallioinen* ja *Sammaleinen* on (*i*)nen-johdin. Usein (*i*)nen-johdoksen impliisittisenä oheismerkityksenä on kantasanana tarkoitetun runsaus (ISK 2005: 267). Tämä oheismerkitys toteutuukin nimessä *Sammaleinen*, jonka kantasanana on substantiivi *sammal*. Nimi kuvaa kantajansa ulkomuotoa: sammalpuukua. Viehättävä on aineiston ketturouvan nimi *Lahja Ovelainen*, jossa kettumaisen luonteenpiirteen ilmaisimesta on *nen*-pääteellä saatu aikaan sukunimi. Samanmoisesta nimenmuodostustavasta muistuttaa myös *Tonttu Tietäväinen*.

Affektisia johdoksia on aineiston nimissä käytetty muun muassa ilmaisemaan tarkoitetun deminutiivisuutta eli pienuutta. *kkA*- ja *kki*-johdoksia esiintyy ihmishahmojen nimissä *Annikki, Liisukka, Marjukka* ja *Päivikki* – ja pikkutyttöjä näiden nimien tarkoitteet ovatkin. Nimessä *Mummuli* oleva *li*-johdin taas tuo nimeen hellittelynomaista pehmeyttä.

tAr-johdinta taas on käytetty ainoastaan satuolentojen nimissä. Kaikki satuolentojen nimet eivät välttämättä implikoisi suoraan hahmon sukupuolta, joten johtimen avulla kirjailija on voinut tuoda sen ilmi. Tämä rakenteellinen piirre tuntuu myös kumuloituvan, sillä

sitä on käytetty useassa nimessä, mutta vain kahdessa teoksessa: *Päivikin sadussa* (*Kivetär, Unetar*) ja *Nukkumatti ja Unijukka seikkailulla* -teoksessa (*Aallotar, Myrskytär, Pilvetär, Tähdetär*).

Fiktiivisten paikannimien nimenmuodostussuffiksina esiintyy aineistossa olevien reaali maailman paikannimien mukaisesti talonnimissäkin yleinen *la*-johdin: *Simpukkala, Tonttula* (vrt. autenttiset *Pirkkala, Rahola*). Huomiota herättävän moni fiktiivinen paikan nimi on myös monikkomuotoinen (mm. *Kaukaiset Meret, Koralliriutat, Satukummut, Univedet*), mikä saa paikan kuulostamaan rajaamattomalta. Näissä tapauksissa paikkaan viittaava ilmaus on siis jokseenkin epäspesifi, vaikka se nimi onkin.

4.5 Äänteelliset piirteet

Perättäisten sanojen alkuäänteiden toistoa, alkusointua eli allitteraatiota (ISK: 1634) esiintyy aineistossa niin hahmon- kuin paikannimissäkin. Yleistä alkusointu on erityisesti hahmojen (yhdyks)nimissä sekä kaksiosaisissa paikannimissä (*Kuutamokorva, Leväleuhkana, Pataposki, Timo Tutkimusmatkailija; Lummelampi, Väkevä Virta*). Loppusointu on kolmessa nimessä: *Julma-Kumma, Mari-muori* ja *Taikurimuori*. Foneettiset seikat, kuten esimerkiksi juuri nimien alku- tai loppusointu, katsotaankin usein lastenkirjallisuuden nimistölle tyypillisiksi piirteiksi – ovathan lastenkirjat usein tarkoitettu ääneen luettaviksi jo siitäkin syystä, että niiden kohderyhmältä saattaa vielä lukutaito uupua.

Joskus semanttisesti läpinäkymättömän nimen ainoa motiivi tuntuu olevan alkusoinnullisuus suhteessa tarkoitteen ulkonäköä kuvaileviin adjektiiveihin tai tämän toimintaa kuvaileviin verbeihin: *Pinko* on pieni, pyöreä ja pullea poika, jolla on punaiset posket (PE: 21–22), ja joka toimissaan ponnahtaa, pusertaa ja paukuttaa (PE: 22, 26, 28). Ulkomuodon kuvaus luo tarkoitteesta reippaan mielikuvan, joten nimen voi tulkita juontuvan myös verbistä *pinkoa* 'juosta nopeasti, pyyhältää, viilettää'. *Pinko*-sanan toisen, arkisen merkityksen 'ahkera oppilas, lukutoukka' ja hahmon välillä en tässä kontekstissa näe yhteyttä. (KS s.v. *pinko, pinkoa*.)

Edeltävään liittyy myös tarkoitetta kuvailevien määritteiden alkusoinnullisuus suhteessa hahmon nimeen: esimerkiksi *Kaarina* on melko systemaattisesti tekstissä *kaunis Kaarina* (TT: 59, 60, 66, 79), samoin *Vesineuvos vanha Vesineuvos* (NU: 9, 10, 12, 14). Muutenkin alkusoinnullisuutta on käytetty hahmoja ensikertaa esiteltäessä näiden kuvauksissa, vaikkei määreitä sitten tekstissä nimen mukana muuten kuljetettaisikaan: *Vellamo* on

”veden emonen” ja Ahti ”aaltojen kuningas”, kerrotaan myös Ilmatar imimestä ja pienestä Pilvettärestä (NU: 16, 32).

Välillä myös tarkoitteen lajia ilmaisevan appellatiivin äänneasu näyttää vaikuttaneen tarkoitteen nimeen niin, että appellatiivi ja nimi muodostavat yhdessä alkusoinnullisen kokonaisuuden: *hiisi Häijysilmä, hovimestari Hirviö, sinipiika Sinikki, velho Vesi-pöllö, orpopojat Olli ja Olavi, Timo Tutkimusmatkailija*. Tämä tuntuu olevan tarkoituksellista, sillä näissä tapauksissa tekstissä käytetään usein luokittelevaa appellatiivi-ilmausta nimen edellä tai jäljessä hahmoon viitattaessa. Näin määritteestä tulee ikään kuin pysyvä osa nimeä. Samoin siviilisäätystä ilmaisevan tittelin ja nimen välillä on havaittavissa allitteraatioita: *herra Harakka, rouva Risti-Lukki, setä Syysomena*.

Eve Mikone sivuaa väitöskirjassaan *Deskriptiiviset sanat: määritelmät, muoto ja merkitys* (2002) äännesymboliikkaa. Mikone jakaa ekspressiiviset⁷ sanat kahteen alaluokkaan: deskriptiivisiin ja onomatopoeettisiin sanoihin. Onomatopoeettisiksi sanoiksi Mikone määrittelee ääntä kuvailevat sanat. Tyypillisimmillään tällaisia sanoja ovat elollisten olentojen ääniä kuvaavat sanat, erilaiset imitatiivit, kuten *röh* tai *ammu*. Deskriptiivisanat taas kuuluvat Mikosen mukaan siihen kielen ydinsanaston osaan, joka ei ole tyyliltään neutraali ja joka ei kuvaa ensisijaisesti ääntä. Yleisiä ovat deskriptiiviverbit, joilla kuvataan erilaisia toimintoja, esimerkiksi liikkumista, syömistä tai puhumista. (Mikone 2002: 17–18.)

Aineistossa esiintyy muutama nimi, joka on muodostettu käyttämällä onomatopoeettista, ääntä matkivaa ilmaisua: mehiläismuori on nimeltään *Sur-Sur* ja hyttysimpi *His-His*. Ottaen huomioon, että kyse on lapsille suunnatusta kirjallisuudesta, voisi kuvitella aineiston sisältävän tällaisia nimiä enemmänkin. Deskriptiivisyyttä taas voi havaita Hops-oravan nimessä: deskriptiivinen sana *hops* viittaisi tässä yhteydessä oravan etenemiseen hyppimällä pitkissä kaarissa. Samaan liikkeen kuvaukseen yhdistäisin myös Huihai-jäniksen nimen – vaikka *Kielitoimiston sanakirja* määrittelee ilmaisen *hui hai* kielentävän välinpitämättömyyttä tai väheksymistä (KS s.v. *hui hai*). *Huihai* muistuttaa äänteellisesti ilmaisua *hujan hajan*, mikä taas sopisi loikkivan jäniksen vauhdikkaan liikehdinnän kuvaukseen: pomppiva jänis voinee olla hujan hajan, siis siellä täällä.

Muutama yhdysnimi on muodostettu niin, että sekä ensimmäinen että jälkimmäinen nimenosa ovat identtisiä (*Bubo-Bubo, Tiia-Tiia*). Kalatiira Tiia-Tiian nimen rakenteellisena

⁷ Ekspressiivisillä sanoilla tarkoitan tässä ilmaisuvoimaisia, lisämerkityksiä sisältäviä sanoja (ks. myös ISK: 1614).

mallina on nähtävästi toiminut huuhkaja Bubo-Bubon nimi (nimestä tarkemmin 5.3.1), sillä molemmat nimet esiintyvät samassa teoksessa. Äänteellisesti nimi taas on voinut motivoitua lajinnimestä *tiira*. Toistoa on myös tiirojen ääntelyn kuvauksessa ”*krii-krii*” (TT: 27), mikä on myös saattanut vaikuttaa nimenmuodostukseen – tai toisinpäin. Nimenosa kertaantuu myös imitatiivisissa *Sur-Surissa* ja *His-Hisissä*, joiden kantajat niinkään esiintyvät saman teoksen sisällä (PE). Yksitavuiset onomatopoeettiset ilmaukset onkin perinteisesti esitetty kahdentuneina (vrt. *hau hau, röh röh*, mutta kaksitavuiset *miau, ammuu*).

Eero Kiviniemi ottaa teoksessaan *Rakkaan lapsen monet nimet* (1982: 16) esille länsisaksalaisen tutkimuksen, jossa niin sanotun polariteettiprofiilin avulla on selvitetty äänneiden synnyttämiä mielikuvia, ja esittää tuloksien olevan joiltain osin universaaleja. Vokaalille *i* nähtiin tyypillisiksi piirteiksi korkeus, kirkkaus, aktiivisuus, jännittyneisyys, raikkaus, kylmyys ja kulmikkaus, kun taas vokaali *u*:n katsottiin kielivän mataluudesta, syvyydestä, surullisuudesta, vanhuudesta, pyöreyydestä, etäisyydestä, täysinäisyydestä, lämpöisyydestä ja sameudesta. Kalevi Wiikin (1998: 89) luonnehdinta etuvokaalien (*i, e, ä*) heleästä ja takavokaalien (*u, o, a*) tummasta kuulo vaikutelmasta on linjassa edellä mainitun kanssa.

Aineiston nimissä edellä esitellyn kaltaisesta vokaalivalinnoilla tavoiteltavasta äännesymboliikasta on viitteitä muutamissa nimissä. Tällainen tulkinta tulee kyseeseen usein silloin, kun nimi ei ole semanttisesti läpinäkyvä eikä sillä tavoin siis anna tarkoitteestaan lisäinformaatiota. Esimerkiksi *Mosse* on isokokoinen sammakko, ja nimenalkuisen *m*-äänteen voikin tulkita kuvaavan pyöreyttä tai suurta kokoa (vrt. *mussuttaa, massiiviinen*; ks. myös Bertills 2003: 149). Nimen synnyttämiä mielikuvia tarkoitteen suuresta koosta tukee myös äänne *o* ja jollain tasolla myös nimensisäinen geminaatta *ss*. Nimi *Mosse* herättää siis mielikuvia tarkoitteen isosta koosta ja pyöreästä muodosta. *Mosse*-sammakko mainitaankin tekstissä vain yhteyksissä, jotka liittyvät ruokaan ja syömiseen (MS: 28, 29–30, 33). Myös sammakon suuri koko tulee ilmi mainintojen yhteydessä (MS: 27, 28). Täysin päinvastaisia assosiaatiota herättää nimi *Mikki* ja siinä esiintyvät *i*-vokaalit. Nimi kuulostaisi sopivalta jollekin hyvin pienelle tarkoitteelle. Kyse onkin nuoresta tonttuhahmosta (MS: 11), ja tonttujen voisi toki olettaa olevan myös pienikokoisia. *i*-äänteen pienuutta korostavan merkityksen on pannut merkille omassa aineistossaan niin Bertills (2003: 107) kuin Tikkalakin (2002: 9). Myös jo edellä käsitelty *Pinko* sopii äänneasultaan ja kuvaukseltaan *i*-vokaalin herättämiin konnotaatioihin.

Äännesymboliikalla tavoiteltavia funktioita erittelen tuonnempana luvussa 5.3.2.

4.6 Yhteenvetoa

Kaikki nimissä havaitut rakenteelliset piirteet mahdollistavat hahmon kuvailun; nimeen sisältyvät rakenteet siis toimivat yhdessä yhteistä tarkoitusta varten. Yhdestä nimestä saatakin löytyä usein monia aineiston nimille tunnusmerkkisiä rakenteellisia piirteitä (esim. *Kuutamokorva* on kaksiosainen, sekä alkusoinnun että appellatiivin sisältävä nimi). Tarkoituksena näyttäisikin olleen ladata nimi mahdollisimman täyteen informaatiota, ja esimerkiksi nimen kaksiosaisuus lienee yleistä juuri siksi, että nimeen on voitu tällä tavoin pakata enemmän tarkoitetta kuvailevaa tietoa. Aineiston nimien appellatiivisuus ei yllätä, päinvastoin. Leksikkoon tukeutuva nimistö on lastenkirjallisuudelle ennemminkin odotuksenmukainen piirre.

Tietyt rakenteelliset piirteet tuntuvat myös kumuloituvan muutaman teoksen sisällä: kaksiosaisen sukunimen kaltaisuus (PE), *siviilisäätyä ilmaiseva titteli + Nimi* -ilmaisu (PE), *tar*-johdin (PS ja NU) ja nimenosien kertaantuminen (PE ja TT).

Aineiston nimet ovat rakenteeltaan melko yksinkertaisia, ja siinä mielessä kohde-ryhmänsä nuoren iän huomioon ottavia, etteivät ne sisällä esimerkiksi kovinkaan vaikeita tai monimerkityksisiä sanaleikkejä. Sen sijaan nimet ovat suurelta osin helposti lukijalle aukeavia, helposti ymmärrettäviä (appellatiivisuus) ja mieleen jääviä (äänteelliset piirteet).

5 NIMIEN FUNKTIOT

Nimen ja tarkoitteen välinen suhde on merkittävä, kun on kyse kaunokirjallisessa kontekstissa esiintyvän hahmon tai paikan nimeämisestä. Nimi kantaa itsessään informaatiota niin muodon kuin sisällönkin tasolla, ja juuri tällainen nimen moniulotteisuus mahdollistaa myös tulkitsijasta riippuvat päätelmät ja assosiaatiot. (Bertills 2003: 61, 165.) Niinpä seuraavassa esiteltyt funktiot ovat ensisijaisesti omasta näkökulmastani havaittuja, vaikka olenkin yrittänyt tulkita nimiä mahdollisimman objektiivisesti. Käyttämäni funktiojako pohjaa Ainialan ym. (2008: 339) esitykseen.

5.1 Identifioiva funktio

Lähtökohtana ja varmuutena voidaan pitää sitä, että jokaisella aineistossa esiintyvällä nimellä on ainakin yksi tehtävä: yksilöinti. Nimi identifioi, antaa tarkoitteelle kirjaimellisen tunnusteen ja erottaa sen muista samanlajisista.

Bertills (2003: 42) on katsonut fiktiivisten nimien identifioivan kantajansa konventionaalisia nimiä vahvemmin; onhan niillä usein vain yksi ja ainoa alkuperäinen referentti. Väitteeseen on helppo yhtyä, sillä se saa vahvistusta myös omasta aineistostani, esimerkiksi tuonnempana (6.1) käsittelemääni samanimisyyttä esiintyy lähinnä vain konventionaalisesti, reaali maailmassakin mahdollisilla nimillä nimetyillä hahmoilla. Ilman nimistö tutkimuksellista teoreettista osaamista on kai itsestään selvää, että vaikkapa *Aurinkomuorin* ja *Pirkon* referentit eroavat lukumäärällisesti toisistaan – reaali maailman kontekstissa varmasti, fiktiivisessäkin mitä luultavimmin.

Kaunokirjallisessa kontekstissa nimen nähdään yleensä liittyvän tiiviisti hahmon keskeisyyteen ja tarpeeseen erottaa tällainen hahmo muista teoksissa esiintyvistä. Lotta Korpimäki on jaotellut oman tutkimusaineistonsa hahmot sekä näiden nimet kahteen pääluokkaan: keskeisiin ja perifeerisiin (2010: 17–34). Korpimäen aineiston nimistä – ja hahmoista – suurin osa on hieman yllättäen perifeerisiä. Omassa aineistossani varsinaisia perifeerisiä, juonen kannalta toissijaisia hahmoja ei ole kovinkaan paljon. Nimi on kuitenkin usein annettu tällaisellekin hahmolle (PS: *Pirkko*, PE: *Lahja Ovelainen*), ja päinvastoin keskeisetkin hahmot on joissain tapauksissa jätetty nimeämättä (MS: *Aamuruskonmaan kuningas*; ks. myös 5.1.4).

5.1.1 Valehteleva nimi(tys)

Eero Kiviniemi on esittänyt, ettei nimen tehtävänä yleensä katsota olevan ihmisen luonnehtimisen vaan yksilöinnin (1982: 11). Reaalimaailman nimenannon merkityksiä pohdittaessa Kiviniemen ajatus on osin perusteltu. Eihän esimerkiksi ”johannarämöys” ole minikäänlainen luonteen tai ulkonäön piirre. Se on ”vain” nimi. Koska nimen ja identiteetin kuitenkin katsotaan usein kietoutuvan toisiinsa ja muodostavan yhdessä melkein erottamattoman kokonaisuuden (esim. Ainiala ym. 2008: 162), syntyy helposti käsitys siitä, että nimi paljastaa kantajastaan jotain henkilökohtaista – ainakin sadun maailmassa, jossa nimet usein antavat lukijalle lisäinformaatiota tarkoitteesta. Oletusarvona kaunokirjallisessa kontekstissa on siis nimen totuudenmukaisuus; onhan yksilön identiteettikin yleensä jotain aitoa ja rehellistä. Jos nimi kuitenkin toimii tätä ennako-oletusta vastaan, voi se olla hämmentävää. Hyvää sisälukutaitoa ja ironian tajua vaaditaan varsinkin lapsilukijalta esimerkiksi silloin, kun *Mummu* ei olekaan mummu, *tytöt* tyttöjä tai *Kullanmuru* nimensä mukaisesti hyväntahtoinen ja kiltti. Myös Bertills (2003: 57) on käsitellyt aikuisen ja lapsen välistä dikotomiaa, joka heijastuu kaikille tekstin tasoille – myös nimien muodostamiseen ja käyttöön. Lapsen ja aikuisen kokemuspohjan ero vaikuttaa myös käytettyjen nimien tulkintaan. Toisaalta lukijan tulkinta on aina, iästä riippumatta, subjektiivista eikä koskaan täysin kirjailijan käsissä tai ohjailtavissa.

Tarkastelemissani teoksissa harhaanjohtavia nimiä tai nimityksiä on muutamia. ”*Sohlmannin tyttöjen*” kohdalla lainausmerkkien käyttö implikoi kyseessä olevan joidenkin aivan muiden kuin tyttöjen, ja niinhän asian laita onkin: ”’Sohlmannin tytöt’ eivät enää olleet tyttöjä vuosiltaan, vaan ikäneitoja” (ML: 31). Sama ironinen merkitys sisältyy nimien *Kullanmuru*, jonka kantajaa *Terho Terhinpojassa* parjataan aina tuhmaksi – tai ainakin joskus sellaisen olleen (TT: 52, 71, 80). Aineiston *Mummu* taas on Metsolan lapsia kaitsemaan palkattu hoitaja, eikä lainkaan näiden verisukulainen. Nimen harhaanjohtavuuden takana lienee appellatiiviin *mummu* sisältyvä merkityssisältö, jonka tarkoituksena on kuvata nimetyn ja nimenkäyttäjien suhdetta: rakas hoitajanainen on lapsille yhtä läheinen kuin isovanhempi voisi olla. (Nimestä myös 5.2.2.)

Hämmentävä on myös nimityksen ja kuvauksen suhde *kokkipoika Samin* kohdalla, sillä kokkipojalla kerrotaan olevan pitkä valkoinen parta (JP: 86–87, 93). Toisaalta tässä tapauksessa hahmon varsinainen nimi (*Sami*) ei ole ristiriidassa kuvauksen (*kokkipoika*) kanssa vaan kuvaukset keskenään (*valkopartainen poika*).

5.1.2 Vaihtuva nimi

Usein on niin, että hahmon nimenmuutokset juontuvat tarkoitteen identiteetissä tapahtuvista muutoksista. Kun esimerkiksi *Vaarojen Polun* lopussa taika raukeaa ja eläinhahmot muuttuvat ihmishahmoiksi prinssiksi ja prinsessaksi, tulee *Rotasta Iloisa* ja *Sorsasta Istervo* (VP: 99). Aina näin ei kuitenkaan tapahdu. *Päivikin sadussa* pahoilla voimilla kissaksi loitsittu Satumaan kuninkaanpoika Yönsilmä säilyttää nimensä, vaikka saakin tarinan lopussa ihmismuotonsa takaisin. Lukijalle Yönsilmä esitellään aluksi suurena, kiiluvasilmäisenä kissana (PS: 20, 22), ja sellaiseen nimiuntuu viittaavan niin rakenteensa kuin sisältönsäkin puolesta: nimen rakenne noudattaa aineiston eläinhahmojen nimeämistapaa (ks. 7.1.2) ja sisältö tuo mieleen pimeässä kiiluvat kissan silmät. Päinvastaisesti kirjailija on menetellyt *Terho Terhinpojassa*, jossa Vuorenäijän Sippo-poika onkin oikeasti Raholan Seppo. Lukijalle vihjaillaan tarinan kulussa Sipon oikeasta identiteetistä (TT: 35, 40), mutta nimi vaihtuu vasta, kun oikea identiteetti paljastetaan kerronnassakin.

Saara Tikkalan tarkastelemien Swanin nuortenkirjojen nimenmuutokset liittyvät lähestulkoon aina yhteiskuntaluokan muuttumiseen. Tikkala tosin huomauttaa, että yhteiskuntaluokan muutos mitä luultavammin muuttaa myös henkilöahmon identiteettiä. Swanilla vaihtuva nimi on kuitenkin usein peitenimi: nimenvaihtaja haluaa uskotella ympäristölleen olevansa jotain muuta kuin mitä oikeasti on. (Tikkala 2005: 90–92.) Kyse kai kuitenkin on samalla myös uudenlaisen identiteetin omaksumisesta. Realistisessa kuvauksessa henkilöahmot usein valitsevat uuden nimensä tietoisesti ja oma-aloitteisesti, mutta ainakin Somersalon satuteoksissa vaihtuvat nimet ovat peitenimiä (jos termiä halutaan tässä kohden käyttää) nimenomaan lukijan ja hahmon välillä – eivät hahmon ja hahmon välillä kuten yleensä realistisissa romaaneissa. Somersalon saduissa hahmon identiteetin ja nimen muutokseen liittykin lukijan näkökulmasta katsottuna yllätysmomentti. Vaihtuva nimi kuvanee kuitenkin niin realistisessa kuin satumaisessakin kontekstissa hahmon identiteetissä tapahtuvia muutoksia.

Nimen vaihtumiseen saattaa vaikuttaa myös fokalisaatio eli näkökulmaisuus. Esimerkiksi *Metsolan lapsissa* Siskon fokalisoimissa Jyrki-veli on *Filosofi* – kuten perheen kesken on tapana poikaa kutsua – mutta kertoja käyttää nimeä *Jyrki* (ML: 7, 121–129).

Dialogissa eri puhuttelumuodot taas kielivät henkilöahmojen välisistä suhteista (myös Bertills 2003: 167–168 ja Tikkala 2005: 89). Aineiston Kuun-akka on tiettyjen hahmojen puhutteluissa *Kuu(n)-täti* – jopa eri teoksien sisällä ja eri puhuttelijoiden toimesta (JP: 27; NU: 77–78, 103). Jukka-Pekka ja Nukkumatti puhuttelevat molemmat Kuun-

akkaa *Kuun-tätinä* tai *Kuu-tätinä*, mutta Tonttu Tietäväinen ei. Pikkupoika Jukka-Pekka on kummisetänsä Tonttu Tietäväistä nuorempi, mikä voinee selittää kohteliaamalta kuulostavan nimivariantin käytön (ottaen huomioon Somersalon tuotannolle tyypillisen opetussellisen funktion), ja toisaalta satuhahmojen kesken arvoasetelma on myös ehkä erilainen kuin reaali maailmassa ja *akka* voi olla reilusti akka Tonttu Tietäväisen puheessakin. Toisaalta satuhahmo Nukkumatin suuhun on kirjoitettu näistä puhuttelumuodoista se kohteliaampi. Vastaavanlainen variaatio tapahtuu myös Kuun-ukon kohdalla: Jukka-Pekka kutsuu tätä *Kuun-sedäksi* (JP: 33). Ilmeisesti *akan* ja *ukon* on katsottu olevan ilmauksina niin pejoratiivisia, ettei pikkupojan ole niitä kohteliasta käyttää. Lisäksi *Jukka-Pekka uusilla seikkailuilla* -teoksessa Mummulille Kuun-akka onkin *Mari-muori* (JP: 101). Mieltä jää askarruttamaan, miksi juuri tämän hahmon nimi varioi näinkin paljon – ja kysymyksiä se herättää myös teoksen maailmassa:

3) [Mummuli kertoo.]

- – Tunturin haltia kävi luonani pikimältään tuomassa terveisiä Mari-muurilta –
- Kuka se on? Jukka-Pekka kysyi.
- Se on Kuun-akka, Mummuli sanoi – –. (JP: 101.)

Toisaalta edeltävä esimerkki tukisi *Kuun-akan* tulkitsemista nimitykseksi nimen sijaan. Kyse olisikin Kuussa asuvasta akasta, jonka nimi on Mari. Nimen ja nimityksen rajankäyntiä pohdin tarkemmin tuonnempana (5.1.3).

Kohteliaisuuden lisäksi puhutteluista voi käydä ilmi myös kiusanteko. *Nukkumatti ja Unijukka seikkailulla* -teoksessa Viiksivelho kovistelee merenneito Kuohukutria ja kutsuu tätä ivallisesti *neiti Vesiläikäksi* (NU: 53).

Huomiota herättävällä tavalla varioi *Metsolan lapsissa* kerrotussa sisäkkäistarinaassa esiintyvän pupuhahmon nimi; muutaman sivun sisään samaan tarkoitteeseen viitataan nimillä *Pupupirkko*, *Pirkko*, *Pirkkopupu* ja *Jänöpirkko* (ML: 89, 90, 99). Nimivarianttien määrää voi selittää kaksikin asiaa. Ensinnäkin kyse on sisäkkäistarinan hahmosta, jolla teoksen maailmassa ei ole ”elävää” tarkoitetta, mistä nimimuodon stabiiliuden toissijaisuuden voi katsoa johtuvan. Kuvitteellinen tarkoite, johon nimi viittaa ei siis ehkä ole tarpeeksi tärkeä, pysyvän nimen arvoinen. Toisaalta pupuhahmo esiintyy pikku Siskon keksimässä ja kertomassa tarinassa, eikä nimiasulla välttämättä ole sen kummempaa merkitystä – kunhan kuulijoille käy selväksi kohde, johon kulloinkin käytetty nimivariantti viittaa. Paikannimitutkimuksesta tutulla *rinnakkaismuoto*-termillä tarkoitetaan samasta nimestä

käytettyjä erilaisia muotoja (Ainiala ym. 2008: 113.) Tällainen rinnakkaismuotojen runsaus yksittäisen hahmon kohdalla voisi kuitenkin olla helpommin ymmärrettävissä, jos kyseessä olisi tarinan päähenkilö tai jokin muu tarinan kannalta keskeinen tarkoite – onhan rakkaalla lapsella tunnetusti monta nimeä. Yksi, ja ehkä todennäköisin, selittävä tekijä moiselle nimimäärälle voisi olla myös jo edellä (luku 4) esille nostamani oikeinkirjoitussääntöjen erilaisuus verrattuna nykyisiin, jolloin kyseessä olisikin pupuhahmo nimeltä *Pirkko*, ja käyetyt nimivariantit sisältäisivätkin sekä nimen että nimityksen, ja olisivat nykymuodoissaan *pupu-Pirkko*, *Pirkko-pupu* ja *jänö-Pirkko*.

Nimen vaihtumiselle vastakkaisena ilmiönä voidaan pitää samanimisyyttä (ks. myös 6.1). Korpimäki (2010: 60) on huomauttanut, kuinka nimen identifioiva funktio ei toteudu, jos sama nimi toistuu eri yhteyksissä ilman, että lukijalle on selvää, kuka tai mikä nimen tarkoite on. Omassa aineistossani toistuvat *Mirri* ja *Musti* aiheuttavat ensilukemalta sekaannusta, vaikka nimetyt tarkoitteet ovatkin tässä tapauksessa selvillä. Nimet viittaavat kissa- ja koirahahmoihin, mutta eivät suinkaan aina samaan kissaan ja koiraan.

5.1.3 Nimi vai nimitys?

Problemaattisinta aineiston nimien analyysissä on ollut rajanveto nimen ja nimityksen välille erityisesti silloin, kun tarkoitteena on (henkilö)hahmo. Paula Sjöblom (2006: 51) on väitöskirjassaan pohtinut tätä itseänikin askarruttavaa nimistöteoreettista ongelmaa. Myös Sjöblom on törmännyt oman aineistonsa kohdalla proprin tunnistamista vaikeuttavaan horjuvaan oikeinkirjoitukseen, mikä on pakottanut miettimään tarkemmin proprin ja appellatiivin välistä rajankäyntiä. Sjöblom nimeää esimerkinomaisesti ongelmallisimmiksi ilmaukset, jotka on mahdollista tulkita kontekstista riippuen joko propreiksi tai appellatiiveiksi. Tulkinnalliset vaikeudet syntyvät, kun ilmausta käytetään viittaamaan yhteen tiettyyn tarkoitteeseen, mutta samaan aikaan ilmaus vastaa muodoltaan appellatiivista sanaa, ja tarkoite, johon ilmaus viittaa, sanan appellatiivista merkitystä. (mts. 53.) Nämä ilmaukset tuntuivat sijaitsevan jossain proprin ja appellatiivin raja-alueella, ja niitä onkin kutsuttu muun muassa appellatiivisiksi nimiksi (mp.), ja tätä termiä olen itsekin käyttänyt omassa analyysissäni. Omassa aineistossani tällaisia nimiä ovat esimerkiksi *Mirri*, *Sorsa* ja *Meri*. Proprin ja appellatiivin välinen ero on vanhastaan käsitetty semanttiseksi siten, että appellatiivilla on merkitys ja proprilla ei niinkään (mts. 55). Tästä huolimatta propri voi kuitenkin olla muutakin kuin ilmaisu, jolla ei ole sanakirjamerkitystä, ja tästä on runsaasti konventionaalistuneita esimerkkejä omassa nimisysteemissämme (esim. *Helmi* ja *helmi*). Il-

mauksen homonymian yhteyden leksikkoon ei siis pitäisi olla esteenä nimistatuksen saattamiselle. Oman aineiston kohdalla proprin sisältämän merkityksen tai merkityksettömyyden pohtiminen lienee turhaa appellatiivisuuden ja transparenttisuuden ollessa teoksissa esiintyvien nimien tunnusmerkillisin piirre.

Yksilön kielitajuun sisältyy myös jonkinlainen nimitaju; prototyyppisen nimen käsitys – joka tosin on subjektiivinen. Kielenkäyttäjän mieleen on iskostunut tyyppillisen nimen malli, johon liittyy sekä rakenteellisia että sisällöllisiä kriteerejä (ks. myös Ainiala ym. 2008: 30 ja Sjöblom 2006: 72). Kirjallisessa kontekstissa nimi visuaalistuu, ja ensisilmäyksellä nimen kriteeriksi nousevat rakenteelliset piirteet. Itse ainakin miellän tekstistä havaitsemani kahdesta erillisestä isoalkukirjaimisesta elementistä koostuvan ilmauksen helposti (henkilö)hahmon nimeksi sen sisällöstä riippumatta (esim. *Tonttu Tietäväinen*), ja mitä etäämpänä ilmaus on muodoltaan reaali maailman *Etunimi + Sukunimi* -mallista, sitä vaikeampaa sen luokittelusta tulee. Todelliset ongelmat alkavat kuitenkin vasta silloin, kun ilmauksen tulkintaa nimeksi ohjaavat sekä muodolle että sisällölle asetetut kriteerit. Jos proprin määrittäisi vain iso alkukirjain, olisi kai turha edes pohtia proprin ja appellatiivin välistä rajankäyntiä⁸. Erityisesti kirjallisuusnimien kohdalla tulkintaa hankaloittaa se, ettei teoksen maailmassa ole nimeämistä ohjaavia tai sitovia sääntöjä; tulkitsija voi tehdä vain parhaansa vertailukohtanaan reaali maailman nimenannon käytänteet.

Nimen ja nimityksen välistä eroa on *Ison suomen kielioopin* pohjalta pohtinut myös Päivi Lahtinen omassa pro gradu -tutkielmassaan (2008: 9; ks. myös ISK: 587–589 ja Ainiala ym. 2008: 13). Yleisnimeä on mahdollista käyttää joissain yhteyksissä erisnimen tavoin, ja erisnimeä yleisnimen lailla. Yleisnimen käyttö kirjoitusmuodoltaan sellaisenaan (pienialkukirjaimisena) yksilöivässä merkityksessä ei ole lainkaan harvinaista ja tulee esiin monissa arkisissa konteksteissa (esimerkiksi *minun äitini* referentti on maailmassa ainutkertainen eikä ilmaisun yksilöivyyttä vaadi isoa alkukirjainta). Sen sijaan kun erisnimeä käytetään yleistävässä merkityksessä, osoitetaan appellatiivisuus tekstissä usein pienialkukirjaimisuudella (*Hän käyttäytyy kuin mikäkin donjuan!*), mutta ei aina (*Söin Fazerin sinistä. Ostin uudet Reebokit.*⁹) Kun tällaiset oletuksenmukaiset, vaikkakin sopimuksenva-

⁸ Puheessa proprin tunnistamista ei tietenkään voi ohjata isoalkukirjaimisuus, ja näkökulmani onkin tässä suuntautunut nimenomaan kirjallisessa muodossa oleviin nimiin.

⁹ Itse olisin kuitenkin taipuvainen noudattamaan tällaisissa tapauksissa yhtenäisempää linjaa: jos erisnimeä käytetään yleistävässä merkityksessä, ei kai isolle alkukirjaimellekaan ole silloin tarvetta; söisin siis **fazerinsinistä** ja ostaisin uudet **reebokit**.

raiset, tekstistä havainnoitavat oikeinkirjoitukselliset vihjeet eivät toteudukaan, tuottaa se nimien tulkitsijalle heti päänvaivaa.

Omassa aineistossani muun muassa *Kuusten Valvoja*, *Mestaritonttu*, *Tupavanhin*, *Vesineuvos* ja *Ylimmäinen juomanlaskija* saavat pohtimaan edellä jo käsiteltyä nimen ja nimityksen välistä, joskus epäselvääkin, rajaa. Isoalkukirjaimisuus muistuttaa nimestä, mutta sisältö taas on hyvin nimityksen kaltainen. Nämä ilmaukset vaikuttavatkin mielestäni enemmän titteleiltä kuin nimiltä. Samankaltaisia tulkintoja herättävät aineiston *Rauhan Liesiemo* sekä *Raholan Liesiemo*. Paikanmääreenä toimivasta talonnimestä ja nimityksestä koostuva ilmaisu on propriisuudestaan huolimatta lähempänä nimitystä kuin nimeä. Vaikka talonnimi tarkoitteen yksilöikin, on Liesiemoja kuitenkin muitakin eikä ilmaus *Liesiemo* siis ole yksiviitteinen:

4) Väliin öisin he hiipivät juttelemaan Navettamuorin kanssa, joka yhä kutoi sukkaansa, punaista kuin auringonnousu. Silloin sinne saapuivat usein **monet Liesiemo**kin neuvottelemaan asioistansa. (TT: 65.)

Myös setä Kuusten Valvoja on yksi monista, ja ”nimi” tuntuukin kerronnan valossa olevan sittenkin virkanimike:

5) Minä olen **yksi tämän seudun kuudesta Kuusten Valvojasta**. Ettekö sitten tiedä, että Tapio isäntä on meidät **virkaamme** asettanut? Se on hirmuisen tärkeä virka. Meidän on pidettävä huoli siitä, ettei kuusten oksiin kasva liikaa naavaista partaa. (TT: 22.)

Tittelitulkintaa tukee *Vaarojen Polun* orpopoika Arimon saama arvonimi *Säälin Ritari*. Sananalkuisista isoista alkukirjaimistaan huolimatta tämä ilmaus on tarkoitettu selvästi nimitykseksi (VP: 98).

Isosta alkukirjaimesta huolimatta myös *Mummuli* alkaa lähemmin tarkasteltuna vaikuttaa enemmän nimitykseltä kuin nimeltä. Tarinassa kerrotaan, että ”[p]ieni Liisa tyttönen oli saanut Mummuliltaan kaksi markkaa lahjaksi” (NU: 83). Omistusliitteen käyttö saa nimen tuntumaan appellatiiviselta. Propreihin ei yleensä lisätä tällaisissa yhteyksissä omistusliitettä, vaikka sekin toki mahdollista on. Sukulaisuussanojen kohdalla possessiivisuutta osoittava liite taas on odotuksenmukainen (vrt. *Liisa oli saanut isoäidiltään kaksi markkaa*. / *Liisa oli saanut Elsaltaan kaksi markkaa*.). Yhtä hyvin myös *Mirri* ja *Musti* voisivat isoista alkukirjaimistaan huolimatta olla leksikaalistuneita appellatiivi-ilmauksia, joilla

viitataan mihin tahansa kissaan tai koiraan. Tällöin ison alkukirjaimen tehtävänä olisi vain osoittaa lukijalle, että viittauksen kohteena on samat tarkoitteet läpi teoksen eikä niinkään toimia proprin tunnusmerkinä. Isoa alkukirjainta voisi tässä tapauksessa siis pitää ennemminkin erottelun kuin yksilöinnin merkinä.

Kaksitulkinainen on myös *Vuorenäijä*; referenttiin viitataan aluksi sekä appellatiivisesti että proprisesti:

6) Sinikki nousi vitkastellen, mutta **äijä** kiiruhti taluttamaan hänet kivisiä portaita alas. Sinikki katseli **Vuorenäijää** arkana, tuon tukka ja partahan olivat pelkkiä rapi-sevia, kellastuneita katajanneulasia, housut olivat edestä harmaata jäkälää, takaa tuohesta tekaistut. Lisäksi **vuorenäijän** käsi oli kova ja kylmä. (TT: 34.)

Alkuhaparoinnin jälkeen hahmoon kuitenkin viitataan systemaattisesti *Vuorenäijänä* isolla alkukirjaimella, mutta jään silti pohtimaan, onko kyse nimityksestä vai nimestä. Mielenkiintoisella tavalla varioi myös kuvitteellisen peikkohahmon kirjallinen tunnus: tarkoitteeseen viitataan sekä ilmaisulla *isä-peikko* että *Peikko-isä* (ML: 152, 154). Myös Tikkala on nostanut esiin samankaltaisen esimerkin nimityksen appellatiivisen ja proprimaisen kirjoitusasun vaihtelusta Polvan *Tiina*-kirjoissa (2008: 106–107).

Edellisten nimityksiä muistuttavien nimien lisäksi aineistossa on myös muutama nimeä muistuttava nimitys. Edellä (4.3) olen maininnut paikannimimääritteisen appellatiivirakenteen tyypilliseksi nimeämättä jääneille, mutta teoksissa esiintyville hahmoille. Teoksissa esiintyvät *Lähteen keiju*, *Ilman henki*, *Maan henki* ja *Veden henki* ovat mielestäni kuitenkin tulkittavissa ennemmin nimiksi kuin paikannimimääritteisiksi nimityksiksi, sillä teoksissa ei ole paikkoja, jotka olisi yksilöity nimillä *Lähde*, *Ilma*, *Maa* tai *Vesi*. Toisaalta näiden ilmausten status nimenäkin on hieman kyseenalainen, sillä isoalkukirjaimisuuden tarkoituksena tuntuu näissäkin tapauksissa olevan vain tarkoitteen nostaminen paremmin esiin kerronnasta. Luokittelisinkin tämänkaltaiset sisällöltään appellatiiviset, mutta muodoltaan osin propriset ilmaukset yksilöiviksi yleisnimiksi.

Näitä aineiston proprin ja appellatiivin välillä häilyviä rajatapauksia pohtiessani huomioni kiinnittyi siihen, kuinka omaa tulkintaani ohjaili muun muassa se, esiintyykö ilmauksen referentti teoksissa niin sanottuna tyyppihahmona vaiko omalaatuisena persoonana. Teoksen kautta lukijalle piirtyvä kuva esimerkiksi hahmon moniulotteisesta sielunelämästä saa hahmon tuntumaan läheisemmältä ja tärkeämmältä, ikään kuin nimen arvoiselta. Tästä johtuen esimerkiksi aineiston *Rotta* ja *Sorsa* tuntuvat nimimäisemmiltä kuin

vaikkapa *Musti* ja *Mirri* – esimerkkien yhteisistä rakenteellisista (iso alkukirjain) ja sisällöllisistä (jäljitettävissä leksikkoon) piirteistä huolimatta (nimistä lisää luvussa 5.2.1).

5.1.4 Nimettömyydestä

Yleinen oletus lienee, että nimeämättä jäävät tarinan kannalta vähäpätöiset, perifeeriset hahmot. Aineistostani käy ilmi, ettei näin kuitenkaan aina ole, ja samankaltaisia havaintoja on tehnyt omien aineistojensa pohjalta myös Korpimäki (2010: 51) ja Alapeteri (2011: 17). Kuitenkin tarinan keskushenkilöiden sukulaiset – olivatpa kuinka läheisiä tahansa – ovat oma, selkeä ryhmänsä, johon kuuluvat hahmot jäävät helposti vaille nimeä. Näin on sekä omassani että Korpimäen aineistossa. Bertills (2003: 48) perustelee tällaisten hahmojen nimettömyyttä ajatuksella rooleista; esimerkiksi hahmo, johon viitataan vain appellatiivilla *äiti*, edustaa jonkinlaista äidin prototyyppiä, ei niinkään omanlaistaan, ainutlaatuista yksilöä. Tämä ajatus mahdollistaneekin myös tulkinnan appellatiivisten nimien vertautumisesta nimettömyyteen (ks. 5.3.1).

Yksi kirjailija Somersalolle ominainen tapa on yksilöidä hahmoja viittaamalla niihin nimen sijaan paikannimimääritteisillä appellatiiveilla (*Aamuruskonmaan kuningas*, *Merenkuninkaan poika*, *Rauhalan emäntä*). Esimerkiksi *Mestaritontun seikkailuissa* hyvin keskeinen hahmo Aamuruskonmaan kuningas ei koskaan saa itselleen ”oikeaa” nimeä, kuten ei Satumaan kuningas tai kuningatarakaan. Erityisesti Aamuruskonmaan kuninkaan nimeämättä jättäminen ihmetyttää; kirjailija kuljettaa läpi teoksen tätä melko raskasraken-teista nimitystä. Usein nimeämättä jättäminen luo välimatkaa lukijan ja hahmon välille (Bertills 2003: 48–49), ja hahmo saattaa siksi tuntua osin tavoittamattomalta. Tässä tapauksessa nimityksen käyttämisen etäännyttävää vaikutusta voikin pitää osin tarkoituksenmukaisena: kuninkaisiin ja kuningattariin viittaaminen appellatiivisilla nimityksillä nimen sijaan tuo hahmojen herättämiin mielikuviin ”kuninkaallista arvovaltaa”. Kuitenkin hahmo, johon viitataan paikannimimääritteisellä appellatiivilla on jollain tasolla enemmän noteerattu kuin hahmo, johon viitattaisiin pelkällä appellatiivilla. Teoksen maailmasta tutun paikannimen käyttö hahmoon viittaavassa ilmauksessa sitoo referentin tiiviimmin osaksi teoksen todellisuutta (esim. *Aamuruskonmaan kuningas*), kun taas pelkän appellatiivin osoittama tarkoite (esim. *kuningas*) voi olla kuka tai mikä tahansa appellatiivin viit-tausalueelta.

Yksi syy nimitysten käyttöön lienee myös hahmojen paikantaminen; ne selventävät lukijalle minkä paikan asukkaasta on kyse. Esimerkiksi *Päivikin sadussa* ja *Mestaritontun*

seikkailuissa esiintyy yhteensä niin monta *kuningasta* ja *kuningatarta*, että ilman tarkentavana määränä toimivaa paikannimeä ne menisivät lukijalta varmasti sekaisin. Helpompi tapa olisi tietysti yksinkertaisesti nimetä hahmot ja tällä tavoin erottaa ne toisistaan. Mielenkiintoinen seikka onkin se, että jopa niihin hahmoihin, joilla on olemassa oleva nimi – ja joka on tuotu jo ilmi tekstissä – viitataan kerronnassa myös nimityksillä (*Julma-Kumma / Kyöpelinvuoren valtias / Kyöpelinvuoren herra; Ahti / Meren kuningas; Vellamo / Meren kuningatar*). Tällä tavoin toki saadaan kerrontaan vaihtelevuutta, mutta odotuksenmukaista tietenkin olisi käyttää hahmoon viitattaessa nimeä, jos tällä sellainen on. Nimitysten run-
sasta käyttöä voinee ainakin *Julma-Kumman* tapauksessa selittää myös eufemismilla eli kiertoilmauksella – onhan kyseessä pelottava ja mystinen Kyöpelinvuoren valtias. Vanhas-
taanhan juuri jumalhahmoista tai pelottavista ja epätoivotuista asioista puhuttaessa on käy-
tetty kiertoilmauksia. Tällä tavoin kirjailija on voinut lisätä hahmoon liittyvää mystisyyttä.

Paikkaan viittaava nimitys esiintyy myös ilmauksissa, joilla on yksilöity hyvin abstrakteja tarkoituksia (*Ilman henki, Maan henki, Veden henki*). Teoksissa tällaiset tarkoitteet jäävät hahmoina usein perifeerisiksi, ja näin ollen nimeämättä jättäminen lieneekin perusteltua. Myös tarinoiden aikuishahmojen kohdalla yleistys hahmon keskeisyyden ja nimen välisestä suhteesta pitää paikkansa. Aikuisten rooli Somersalon teoksissa on lähinnä marginaalinen (tästä myös Laitinen 1994: 12), ja se näkyy joko nimettömyytenä (vanhemmat ovat melko poikkeuksetta näkökulmasta riippuen joko *äitejä* ja *isejä, emäntiä* ja *isäntiä* tai *kuningattaria* ja *kuninkaita*) tai nimien appellatiivisuutena (*Mummu, Mummuli*). Toisaalta esimerkiksi nimissä *Mummu* ja *Mummuli* ison alkukirjaimen voi tulkita olevan proprin tunnusmerkkinä toissijainen. Mummu(li) on *Mummu(li)* siitä syystä, että siksi häntä kutsutaan; 'isoäitiä' merkitsevällä hellittelynimellä. Aikuisten nimettömyyteen voi vaikuttaa myös hahmojen keskinäiset suhteet sekä fokalisaatio. Onhan esimerkiksi äiti yleensä ensisijaisesti lapsen näkökulmasta *äiti* eikä ristimänimensä kantaja.

Toisaalta Bertills (2003: 50) on todennut appellatiivisuuden olevan nykypäivänä usein käytetty vaihtoehto kirjallisuuden hahmoja nimettäessä, ja esimerkiksi Roald Dahl on jättänyt teoksissaan jopa päähenkilöitä nimeämättä. Hahmo voinee siis olla yksilöity ilman nimeäkin, eikä nimettömyys suinkaan ole merkki identiteetin puutteesta. Tällöin nämä seikat piirtyvät ja tavoittavat lukijan tekstin kautta yksittäisen proprin sijaan.

5.2 Deskriptiivinen funktio

Nimen deskriptiivisyys on tiukasti kytköksissä nimen semanttiseen läpinäkyvyyteen. Nimet, joilla on appellatiivinen, ulkoasultaan samanlainen vastine tai joiden sisältämät ainekset voidaan tunnistaa kielen sanoiksi, ovat sanasemanttisesti *läpinäkyviä* eli *transparentteja* (Ainiala ym. 2008: 33). Nimen semanttisen läpinäkyvyyden avulla kirjailijan on helppo lisätä tekstiinsä erilaista tarkoitetta kuvaavaa tai teoksen sisältöön liittyvää informaatiota. Semanttisesti läpinäkyvät nimet kuvaavat usein nimenkantajan fyysisiä tai mentaalisia ominaisuuksia, luonteenpiirteitä tai käyttäytymistä. (mt: 336.)

Nimistön deskriptiivisyys lienee tyypillistä erityisesti lapsille suunnatussa satu- ja fantasiakirjallisuudessa. Esimerkiksi Tikkalan tarkastelemat 1800–1900-lukujen vaihteen suomalaista yhteiskuntaa realistisesti kuvaavat tyttökirjat sisältävät vain muutaman deskriptiiviseksi tulkittavan nimen (Tikkala 2005: 96), kun taas Korpimäen käsittelemän *Heinähattu ja Vilttitossu* -lastenkirjasarjan nimistölle deskriptiivisyys on hyvinkin tunnusmerkistä (Korpimäki 2010: 67–71). Omasta aineistostani olen jo aiemmin maininnut *Metsolan lapset* ainoana realistisena kuvauksena – eikä tässäkään teoksessa deskriptiivisiä nimiä ihmishahmoilla juuri ole. Muut käsittelemäni Somersalon teokset taas sisältävät niitä runsaasti. Bertills (2003: 49) toteaaakin hahmon epätavallisuuden heijastuvan tämän nimen: mitä oudompi hahmo, sitä merkityksellisempi ja deskriptiivisempi nimi. Oman aineistoni kohdalla oudot hahmot ovat myös kuvauksen kohteena muita useammin. Fantastisten satuolentojen ulkonäköä saatetaan kuvailla kerronnassa hyvinkin yksityiskohtaisesti, ja samalla puetaan sanoiksi hahmon ja tämän nimen välinen yhteys.

5.2.1 Nimi kantajansa kuvana

Koska kirjan sivuilla esiintyvät hahmot eivät aina ole lukijan näkyvillä, on kaikki tekstin välittämä informaatio hahmosta korvaamatonta – liittyi se sitten hahmon ulkoisen olemuksen tai tämän sisäisen maailman kuvaukseen. Tätä informaatiota on mahdollista sisällyttää myös hahmojen nimiin, minkä seurauksena kaunokirjallisten hahmojen nimet usein ovatkin semanttisesti läpinäkyviä. (Bertills 2003: 52.) Semanttisesti läpinäkyvä nimi on tehtävältään jokseenkin kaksijakoinen: samalla kun se välittää hahmosta lisäinformaatiota, se myös rajaa hahmon tiettyjen, nimen eksplikoimien piirteiden sisälle. Bertillsin (2003: 53, 172) mukaan tällainen nimi voikin olla joissain tapauksissa myös esteenä hahmon kehitykselle.

Usea aineiston deskriptiivinen nimi kertoo kantajansa ulkonäöstä, erityisesti värityksestä: *Keltarintakerttunen*, *Keltakorva*, *Mustanokka*, *Sininen lintu*. Nimi voi viitata väritykseen myös hienovaraisemmin: Ruusa on ruskea lehmä ja Musti musta koira. Kantajaansa tällä tapaa kuvailevat nimet ovatkin tyypillisiä aineiston eläinhahmoille, mutta myös muunlajisten hahmojen nimet voivat viitata väritykseen, esimerkiksi vedenneitojen nimet *Vihervä* ja *Meren Musta*. Vihervän silmien kuvaillaan välkkyvän kuin vihreä merivesi ja Meren Mustalla on musta, kihara tukka (MS: 110; JP: 60). Hiusten väristä on motivoitunut myös ihmislapsi Päivikin nimi. Tarina kertoo tämän saaneen nimensä siksi, että hänen hiuksensa ovat keltaiset kuin päivänpaiste (PS: 5).

Deskriptiivinen nimi voi viitata myös hahmon konkreettisempiin ulottuvuuksiin, kuten nimi *Jättiläinen* kantajansa kokoon, *Sammaleinen* sammalpukuun ja *Viiksivelho* suunnattoman kokosiin viiksiin (JP: 107; MS: 13; NU: 52). Luuta-Lempi ja Pataposki taas ovat molemmat noitita, ja noidille ominaiset varusteet, appellatiivit *pata* ja *luuta*, ovat valikoituneet nimielementeiksikin. Hahmojen voi tulkita saaneen nimensä aina mukana kulkevien tavaroiden, padan ja luudan, mukaan, mutta toisaalta nimi *Pataposki* voi kieliä myös kantajansa ulkonäöstä. ”Pataposkisuus” voisi viitata joko kasvojen likaisuuteen (musta kuin hiiltynyt pata) tai pyöreyyteen (padan pyöreä muoto), tai molempiin.

Nimeen tai nimitykseen sisältyvä elementti voi myös muodostua tyypilliseksi kaiken hahmoon liittyvän kuvauksen kannalta: Kuusten Valvoja on pienen pieni mies, jonka nuttu ja housut ovat kuusennaavasta kudotut, ja jonka koti ja keitoksetkin ovat havupuisia (TT: 21–22) ja Helmiotsa vedenneito, joka makaa sairaavuoteellaan kimaltelevassa helmisimpukassa ja tuijottaa katossa tuikkivaa helmilamppua (NU: 10). Eikä Aurinkomuorinkaan kuvaus jätä lukijaa kylmäksi:

7) Aurinkomuorin mekko oli tulipunainen ja hänen kahvipannunsa niin kirkas, niin kirkas. Se kiilsi ja kimalsi, että silmiä huikaisi. Ja pannussa poriseva kahvi oli niin kuumaa, niin kuumaa. – – Aurinkomuori hymyili, ja hänen kasvonsa olivat pelkkää päivänpaistetta. (JP: 10.)

Toisaalta tällaiset huomiot nimen ja kuvauksen yhteydestä saavat pohtimaan, kumpi onkaan ensin: tarkoitteen nimi vai tarkoitteen kuvaus? Esimerkiksi lastenkirjailija Mauri Kunnas kuvaa omaa nimenantoprosessiaan melko myöhäiseksi: teksti on usein jo olemassa, kun tarkoite nimetään (Alapeteri 2011: 4). Tämä lienee kuitenkin täysin kirjailijasta riippuvaa eikä siltikään aina tietyn kirjailijan kohdalla systemaattista. Kunnaksen kohdalla

asiaan vaikuttanee myös se seikka, että kyse on kuvakirjoista; tarkoite reaalistuu lukijan mielessä tekstin eli kirjallisen kuvauksen, piirroskuvan sekä nimen välittämän informaation kautta. Joka tapauksessa yhteyttä nimen ja kuvauksen välillä ei käy kiistäminen – oli kyse sitten teksti- tai kuvakirjoista.

Jos yhteys tarkoitteen ja sanasemanttisesti läpinäkyvän nimen välillä ei ole itsestään selvä, selvitetään nimen motivoitumisen taustaa usein tekstissä. *Vaarojen Polussa* Tonttu Taru kertoo Arimolle:

8) Katsohan, jos lähtisit taivaltamaan täältäpäin Vaarojen polkua pitkin, niin joutuisit heti lohikäärme **Juorukorvan** kynsiin. Se vaanii saalista kolostaan tien varrella ja sillä on niin kovin **tarkka kuulo**, ettei hiirikään pääse livahtamaan ohitse sen kuulematta. – – Virrassa asuu hiisi **Häijysilmä**. Hänen **näkönsä on niin tarkka**, ettei salakkakaan voi virstojen päässä välähdyttää pyrstöään hänen sitä näkemättä. Ja jos sinun vielä onnistuisikin päästä onnellisesti virran poikki, niin johtaa polku sinut noita Ilkisydämen erämaahan, ja **Ilkisydän**, tiedä se, poikaseni, on peikoista kauhein, hän **puhaltaa jääksi jokaisen lämpimästi sykkivän sydämen**. (VP: 8–9.)

Lisäksi lohikäärme Juorukorvan suomukkaan pyrstön jokaisessa suomussa kerrotaan vielä olevan suurensuuren korvan (VP: 19). *Nukkumatti ja Unijukka seikkailulla* -teoksessa taas Kuun-akan villakoira Kuutamokorvan kerrotaan saaneen nimensä siitä, että ”sen silkinhie-not korvat ja kuononpää ovat kuutamonkeltaiset” (NU: 75). Ilman näitä selventäviä selityksiä eivät nimet välttämättä avautuisi lukijalle kirjailijan tarkoittamalla tavalla. Sen sijaan tarkoitteen nimen ollessa samanasuinen vastaavan appellatiivin kanssa hahmon ulkoista olemusta ei ole tekstissä juurikaan kommentoitu: lukijalle lienee selvää, millaiset ulkonäölliset piirteet ovat ominaisia esimerkiksi tarkoitteelle, joka on nimetty *Sorsaksi* tai *rouva Varikseksi* (myös Bertills 2003: 178).

Fyysisten ominaisuuksien sijaan nimi voi kuvailla myös hahmon mentaalisia ominaisuuksia. Ketturouva Lahja Ovelaisen nimi kertonee kantajansa kierosta luonteesta. Nimi on osuva ja sillä tapaa perinteinen, että kautta aikain esimerkiksi faabeleissa kettuhahmot on esitetty juonivina ja viekkaina ilkimyksinä. *Lahja Ovelainen* on myös ainoa aineiston nimi, jolla voi katsoa olevan humoristinen funktio (vrt. esim. *Heinähattu ja Vilttitossu* -kirjojen nimiin, joista on löydettävissä runsaastikin komiikkaa, Korpimäki 2010: 74–79, 94). Käytöksensä perusteella nimensä ovat saaneet myös aineiston neiti Herttainen, neiti Tyly (TS: 86–91) sekä hurjapäinen vedenneito Vinha-Viima (KS s.v. *vinha* ’nopea, ripeä, kova, luja’; PE: 78, 82). Luonteen julmuudesta kertovat tarinoiden ”pahisten” nimet **Häijysilmä**, **Ilkisydän**, **Julma-Kumma**, **Hirmuinen Vesihiisi** ja **Paha Piikkikala**.

Nimi tai nimitys voi myös kertoa hahmon tehtävästä (Kävynturva turvaa kävyt lumisateelta ja paleltumiselta, Näkinpiika on piikana Näkille), taidosta (Peikko Pakkanen hallitsee pakkasen purevuutta) tai tiedosta (*Tonttu Tietäväinen*).

Ukkosen tyttären, Myrskyttären, kuvaus on havainnollistava esimerkki aineiston nimille ja hahmoille yleisestä piirteestä. Hahmo on mitä nimi on – ja toisinpäin:

9) Myrskytär neito on hurja ja huimapää. Hänen kutrinsa ovat niin tiheät ja tummat, että kun hän niitä ravistelee, pimentävät ne itse auringonkin. Ja kun hän suuttuu, säkenöivät hänen silmänsä niin, että ihmiset maan päällä sanovat: Nyt leimahti salama! (NU: 65.)

Deskriptiivinen nimi voi myös viitata hahmon moniin eri ominaisuuksiin. Erityisesti kaksiosaiset hahmonnimet voivat sisältää paljonkin informaatiota niin hahmon henkisistä kuin fyysisistäkin ominaisuuksista. Tällainen nimi on esimerkiksi pejoratiivinen *Leväleuhkana*, joksi on nimetty Vellamon äreä, vihreävaippainen hovineito. *Levä* viittaa hahmon asusteen koostumukseen ja väritykseen, *leuhkana* taas vaikeaan luonteeseen (KS s.v. *leuhka* 'ylpeä, mahtava, ylimielinen, rehentelevä, kerskaileva, leveä'; NU: 18).

Myös yleisnimen ja erisnimen vastaavuudella voi katsoa olevan hahmoa kuvaileva funktio. *Päivikin sadussa* appellatiivi *unetar* on nimitys jättiläisunikon kukasta syntyville keijumaisille olennoille, joiden läpikuultavista siivistä kuuluvalla hiljaisella soitolla on unettava vaikutus (PS: 46). Yksi näistä unettarista on saanut nimen *Unetar*. Proprius erottaa kyllä hahmon muista unettarista, mutta samalla appellatiivin ja erisnimen vastaavuus luo mielikuvan siitä, kuinka kenties kaikki unettaret ovat toistensa kaltaisia ja yhtä isoa ryhmää (vrt. Bertills 2003: 76–77). Myös esimerkiksi nimien *Mirri* ja *Meri* tapauksessa samanasuisen appellatiivin olemassaolo ohjaa tulkitsemaan näiden nimien tarkoitteet hyvin tavanomaisiksi: *Mirri* on tavallinen kissa ja *Meri* tavallinen meri eikä mitään muuta – vaikka Meren asukkaat kaikkea muuta kuin tavallisia olisivatkin. Edellisistä eroavat nimet *Rotta* ja *Sorsa*, joiden kantajat ovat *Vaarojen polun* keskushenkilöitä eivätkä varsinaisesti edusta niinkään nimiensä mukaisiin eläinlajeihin liitettyjä ominaispiirteitä vaan teksti piirtää ennemminkin kuvan kahdesta omalaatuisesta persoonasta. Myöhemmin *Rotta* ja *Sorsa* paljastuvatkin ihmisprinssiksi ja -prinsessaksi, mikä selittänee eläinhahmojen varsin inhimillistävästä kuvausta:

10) – Tunnen erään Sorsan. Olin sitä äsken tapaamassa tuolla lahden poukamassa. Totta puhuen on se minun kaikkein paras ystäväni. Voi, mikä ihana lintu! Ja pieni

Rotta kohotti silmänsä taivasta kohden ja painoi hurmautuneena sydäntään sillä kipeällä käpälällensä. (VP: 19.)

Aineiston paikannimet kertovat paikan ominaispiirteistä, paikalla konkreettisesti olevasta tai esiintyvistä. Paikan ominaispiirteitä myös kommentoidaan usein itse tekstissä, tai paikasta annetaan taustainformaatiota, joka avaa nimeämisperustetta ja näin selittää nimeä. Toisin sanoen nimi toimii paikan kuvauksena ja kuvaus taas nimenä tai sen lähtökohtana. Paikan nimi voi myös kertoa millaisia tai keitä sen asukkaat ovat (*Peikkovuoret*, *Tonttula*, *Vanhojen Viisasten Maja*).

Kaksiosaisissa paikannimissä määriteosa kertoo usein paikalla olevasta ja perusosa ilmaisee paikan lajin reaali maailmasta tuttuun tapaan: Lokkiluoto on luoto, jolla pesii saadoittain lokkeja (TT: 27), Lummelampi lampi, jossa kasvaa jättiläislumpeita (MS: 6) ja Suosaari soinen saari keskellä suota (MS: 18). Myös yksiosaisien paikannimien merkitysisältö voi olla paikkaa kuvaileva: Rahola on joskus ollut kylän varakkain talo (*raha* > *Rahola*; TT: 75) ja Simpukkala on rakennettu simpukoista (VP: 56).

Kuriositeettina mainittakoon aineiston fiktiiviset paikannimet *Huovelinpykälän maja*, *Kiiskinkylän tie* ja *Pyttykallio*. Nämä nimet eroavat tyyllillisesti muista Somersalon muodostamista paikannimistä, sillä vaikka nimenosat ovat osin jäljitettävissä leksikkoon eivät nimet kuitenkaan ole täysin transparentteja; nimen suhde tarkoitteeseen jää epäselväksi (paitsi *Pyttykallio*, joka kuitenkin on saanut nimensä jo ennen Mummulin muuttamista paikalle voipyttyineen; JP: 84, 98–100). Mielenkiintoista on sekin, että kaikki kolme poikkeuslaatuista nimeä esiintyvät samassa teoksessa, *Jukka-Pekka uusilla seikkailuilla* -kirjassa.

Kirjailijalla on myös silmiinpistävä ja mielenkiintoinen tapa kuvata ja symboloida pahuutta kovuudella, kylmyydellä ja harmaudella, useassa tapauksessa myös kivisyydellä. Tämä näkyy joskus pahojen hahmojen nimissä (*Kalliainen*, *Kivetär*, *Peikko Pakkanen*), mutta myös näiden ulkonäön, asuinpaikkojen ja edellä mainittujen muissa herättämien reaktioiden kuvauksessa:

11) Äkkiä Päivikkiä alkoi **viluttaa**. Tuntui kovin **kylmältä** ja kostealta – – Hän seisoj suunnattoman suuressa **kivisalissa**. – – Mustalle lattialle oli siroteltu **kylmästi** kimmeltävää kultahiekkaa. – – [H]än näki valtaistuimella vanhan jättiläisen, jonka **harmaa** parta ulottui maahan asti. – – Katosta riippui pitkiä kirkkaita **jääpuikkoja**. – – [L]attia oli **jäästä**, ja avojalkaista Päivikkiä alkoi **viluttaa** – –. (PS: 14, 17.)

12) Noitien jälkeen kohosi luukusta suuri **harmaa** olento – – – Tämä siis oli Julma-Kumma, Kyöpelinvuoren herra. (MS: 85.)

13) – – [V]uorenäijän käsi oli **kova** ja **kylmä**. – – Syvällä vuorella oli hämyisä onkalo. Se oli kovin **kylmäkin**, vaikka keskilattialla paloi nuotiotuli. – – Sitten Sinikin katse painui lattiaan. Tosiaan, siinä risteili kimaltavia kultasuonia. Niistä nousi **huurua**, ja ne huokuivat niin **ankaraa kylmyyttä**, että Sinikkiä **värisytti**. (TT: 34–35.)

5.2.2 Puhetta nimistä

Edellä (5.1.1) esittelin jo, kuinka nimitystä ”*Sohlmannin tytöt*” kommentoidaan tekstissä. Usein Somersalon teoksissa esiintyvät nimikeskustelut liittyvät juuri nimen deskriptiivisyyteen ja sen selittämiseen lukijalle. Seuraavissa esimerkeissä käydään keskusteluja nimistä tai kommentoidaan nimien motivoitumista.

Metsolan Jyrkillä on yksi aineiston harvoista lempinimistä, *Filosofi*. Kertoja selventää perheen käyttämän leppinimen olevan ”lyhennys Filosofus palustriksesta” (ML: 7). Lukijalle leppinimen tausta ei kuitenkaan avaudu tämän enempää, sillä oletettavasti latinankieliselle ilmaisulle *filosofus palustris* ei löydy käännoästä. Nimi kuitenkin sopii kanta-jalleen hyvin, sillä poika kuvataan hajamieliseksi mutta älykkääksi, ympäristöstään ja kirjoista kiinnostuneeksi (ML: 25, 44, 67, 69, 121, 142). *Filosofi* siis viitanee Jyrki-pojan laaja-alaiseen tietämykseen maailman asioista.

Kun Metsolan Veikko löytää pihamaalta siipirikon peipon ja päättää hoitaa sen kuntoon, tulee kysymykseen tietenkin nimenanto:

14) ”Peippo parka. Ehkä sen siipi paranee. Mikä sen nimeksi pannaan?”
”Lempi Maria. Se on niin kaunis nimi, eikö olekin, äiti?”
”On se, Veikko kulta.” Ja niin tuli peiposta Lempi Maria. (ML: 96.)

Nimen kauneuden lisäksi ainakin annetun nimen rakenteeseen lienee vaikuttanut myös jo perheessä olevan kanarialintu Lassi Anteron nimi. Hieman samankaltainen lemmikin nimeämistilanne on herättänyt keskustelua myös *Heinähattu ja Vilttitossu* -kirjoissa (Korpimäki 2010: 89–91). Tarve nimenannolle juontunee samoista syistä, oli kyse sitten fiktiivisestä satumaailmasta tai omasta reaali maailmastamme, ja oli nimettävä kohde mikä tahansa: nimen avulla yksilö otetaan osaksi yhteisöä – tässä villi luontokappale osaksi perhettä.

Myös *Mummu*-nimeä kommentoidaan *Metsolan lapsissa* sekä kertojan että henkilö-
hahmon suulla. Edellä (5.1.1) olen jo maininnut, ettei Mummu nimestään huolimatta ole
Metsolan lapsien verisukulainen, ja tämä tehdään selväksi jo tarinan ensisivuilla:

15) Sisäkkö Lyyti raotti ovea ja sanoi Mummulle, joka ei lainkaan ollut mummu, ei
näiden lasten ainakaan, lasten rakastama, keski-ikäinen hoitaja vain – – (ML: 8).

Nimen harhaanjohtavuus tunnutaan tiedostettavan myös tarinan maailmassa, sillä Sisko
kirjoittaa päiväkirjaansa: ”– – on meillä Mummukin. Mutta se ei ole ikioma, se on lainattu
paimentamaan pikkupoikia” (ML: 122).

Metsolan Siskon lempileikkeihin kuuluu Unda Marinan ja Florion leikkiminen Satu-
kivellä. Leikki on keksitty Topeliuksen sadusta, josta myös nimi *Satukivi* on motivoitunut:

16) Se oli Satukivi siksi, että se oli ilmeisesti juuri se, jossa metsän prinssi Florio ja
vedenneito Unda Marina tapasivat toisensa iltaisin kertoakseen satuja toisilleen, ku-
ten setä Topelius oli kuvannut. Kivessä oli selvät Unda Marinan kyynärpäiden jäljet,
kun hän niin usein oli nojannut niitä kiveen kuunnellessaan Florio-prinssiä. Ja juuri
tuossa oli Florio istunut, käsivarret polvien ympärille kiedottuna. (ML: 75–76.)

Aineiston muissa teoksissa, fantastisissa satuseikkailuissa, nimikeskusteluja käydään
harvaan, mutta silloinkin samoista syistä. Nimikeskustelujen tarkoituksena on selvittää,
miksi tarkoitteella on sellainen nimi kuin on – ja vastaus on melko poikkeuksetta nimen
deskriptiivisyydessä:

17) Tuolla linnalla on omituinen nimi, hän sanoi tontulle miettivästi, – Valkenevien
Kunnaitten linna? – Niin, Tonttu Taru vastasi, – näetkös, siellä ei päivä mene mil-
loinkaan mailleen. Siellä vallitsee aina aamunkoitto, mutta illan rauha. (VP: 9.)

Edeltävien esimerkkien valossa lienee perusteltua esittää, että teosten reaali maailman
henkilöt tuntuvat olevan kiinnostuneempia nimistä kuin fantastisen satumaailman asukit.
Tämän puolesta puhuisi ainakin *Metsolan lapsien* runsaat viittaukset nimien alkuperään tai
syntyy. Myös Tikkanen (2005: 85–88) aineistossa Swanin realististen nuortenkirjojen
henkilöhahmot keskustelevat nimistä hyvin tiedostavaan sävyyn. Nimikeskustelujen mää-
rän eroa realistisessa ja fantastisessa miljöössä selittänee se, että teoksen realistisessa maa-
ilmassa nimet ovat usein sumeampia kuin fantastisessa satumaailmassa, jossa nimet usein
ovat semanttisesti läpinäkyviä ja ikään kuin jo valmiiksi lukijalle selitettyjä, eikä nimen ja
hahmon välistä yhteyttä siksi tarvitse enää erikseen tekstissä alleviivata.

Siinä missä esimerkiksi Nopoloiden *Heinähattu ja Vilttitossu* -kirjoissa nimistä keskustellaan itsetarkoituksellisesti ja huumoria hakien (Korpimäki 2010: 81–92), nousevat Somersalon teoksissa nimikeskustelut esiin kuin vaivihkaa. En uskokaan, että kirjailija on tietoisesti halunnut laittaa hahmojaan keskustelemaan nimistä. Nimikeskustelut kun tulevat esiin kerronnassa hyvin luonnollisissa yhteyksissä, sellaisissa missä niitä voisi kuvitella käytävän reaali maailmassakin.

5.3 Luokitteleva funktio

Nimen luokittelevasta funktiosta puhutaan silloin, kun nimen sisällöllisten tai rakenteellisten piirteiden avulla luokitellaan tarkoitteita erilaisiin alaryhmiin (Ainiala ym. 2008: 339). Usea aineiston hahmonnimi ilmaisee suoraan tai epäsuorasti tarkoitteen lajin, ja tällä tavoin hahmoja on ryhmitelty jo yksittäisestä nimestä nähtävin keinoin. Tyypillistä tämä on erityisesti eläinten nimissä, mutta myös satuolentoja on jaettu alakategorioihin (peikot, tontut) nimien avulla. Yleistä on myös nimipesyeiden muodostuminen tietyn teeman ympärille, mikä näkyy tällä tavoin nimettyjen hahmojen ja paikkojen nimissä joko yhdistävänä tai erottavana tekijänä.

5.3.1 'Huuhkaja' on *bubo bubo*, ja Bubo-Bubo on huuhkaja

Erityisesti teosten eläinhahmojen nimet ovat hyvin läpinäkyvästi luokittelevia: nimen ja tarkoitteen yhteys on useimmiten suora ja selkeä, kyseenalaistamaton. Esimerkiksi huuhkaja Bubo-Bubon nimi on latinaa ja merkitsee huuhkajaa (Pitkäranta 2001: s.v. *bubo*). Huuhkajan nimi siis tarkoittaa huuhkajaa, koska se on huuhkaja – samalla lailla kuin mirrin nimi on *Mirri*, koska se on kissa, tai kurren nimi *Kurre*, koska se on orava. Edeltävissä esimerkeissä nimenä on käytetty kiertoilmausta, mutta vielä suurempi yhteys tarkoitteen edustamaan lajiin on nimissä *Sorsa* ja *Rotta*, jotka erottaa nimityksestä vain iso alkukirjain. Iso alkukirjain toimii näissä tapauksissa samoin kuin esimerkiksi englannin kielen määräinen artikkeli *the*; kyse ei ole mistä tahansa mirristä, kurresta tai sorsasta, vaan juuri siitä tietystä yhdestä ja tunnetusta (vrt. *sorsa / a duck* – *Sorsa / the duck*).

Eläinhahmo nähdään kenties enemmän ja ensisijaisesti biologisen lajinsa edustajana kuin omalaatuisena persoonana. Ihmishahmot taas on tapana yksilöidä ehkä useammin kantajan persoonaa kuvaavalla nimellä. Näin tulkittuna nimen tehtävänä on antaa syvempääkin informaatiota kantajastaan kuin vain tämän laji – ainakin silloin, kun kyseessä on

ihminen. Reaalimaailmassa tällaiset kantajaansa luokittelevat nimet ovat osin ihmisillä mahdollisia (*Sisko, Ukko, Veli*), mutta esimerkiksi **Kiinalainen, *Valkoihoinen* tai **Täti* eivät käy. Tarinan fiktiivisessä maailmassa rajoitteita nimeämiselle ei ole, ja siksi *Mummu(li)nkin* kaltaiset nimet ovat mahdollisia. Satu- ja fantasiakirjallisuuden nimenannon konventioita tarkasteltaessa ero reaalimaailman nimenantoon lienee ennemminkin sääntö kuin poikkeus. Tästä huolimatta fiktiiviset nimet vertautuvat miltei automaattisesti lukijan mielessä siihen nimisysteemiin, joka tätä reaalimaailmassa ympäröi. Vaikka fiktiivisten nimien käyttökelpoisuus tai -kelvottomuus reaalimaailmassa lienee turhaa spekulatiota, ei sitä voi tyystin aineiston nimiä tutkittaessa sivuuttaa. Sillä onhan tällainen mahdollisilla tai mahdottomilla nimiasuilla leikittely kuitenkin kiehtovaa – ainakin näin nimistöntutkijan näkökulmasta.

Metsolan lapsissa ihmisiä luokittelevia nimiä on käytetty sisarusparin Sisko ja Veikko nimeämiseen. Homonymia on tiedostettu myös tarinan maailmassa:

- 18) [Mummu kertoo parhaillaan satua, jonka yksi lapsista keskeyttää.]
”Kuulehan”, sanoi tyttö valittavalla äänellä, ”keitä me oikeastaan olemme, ja miksi viivymme täällä ilkeän suon pimeässä ja liejussa, **veikko kulta**?”
”Oliko se poika **meidän Veikko**, Mummu?”
”Ei ollut. Se oli sadun tytön veli.” (ML: 151.)

Mielenkiintoista on myös se, että *Metsolan lapsien* päähenkilö on nimetty *Siskoksi*. Onhan Sisko toki sisko sisaruksilleen, mutta myös paljon muuta – vaikka ei siltä aina tuntuisikaan:

- 19) Sisko olisi hyvin mielellään ollut Unda Marina, mutta murheekseen hän oli **vain Sisko**, jolla oli hiukan haalistunut ja lyhyt mekko ja **neljä veljeä ja sisko** – – (ML: 76).

Poikkeuksena edeltäviin eläintennimien joukosta nousee esiin muutama hyvin ihmismäinen ja hahmon biologisen lajin kannalta läpinäkymätön nimi: *Lassi Antero, Lempi Maria* ja *Tiia-Tiia*. Yhteistä tällä tavoin nimetyille eläinhahmoille on vain niiden laji; ne ovat kaikki lintuja – mutta tätähän nimi ei suoraan lukijalle paljasta. Eläimelle epätyypillinen on myös *Heinähattu ja Vilttitossu* -kirjojen Paavo-kottaraisen nimi. Korpimäki ehdottaa nimivalinnan syyksi kuviteltua emotionaalista kytköstä (2010: 47), mutta myös eläinhahmon inhimillistäminen voisi mielestäni olla tämänkaltaisten nimivalintojen takana.

Oman aineistoni *Lempi Maria* -nimeä perustellaan tekstissä nimenantajan henkilökohtaisilla mieltymyksillä (ks. tarkemmin 5.5.2).

Huomiota herättävällä tavalla on myös nimetty teosten tarinoissa vilahtelevat lehmähahmot. *Mansikki*, *Lemmikki*, *Tähdikki* ja *Ruusa* kun ovat reaali maailmassakin hyvin tavallisia lehmännimiä (Ainiala ym. 2008: 270). Tässä tapauksessa lukijan mahdollinen reaali maailman konventionaalituneeseen lehmännimistöön perustuva intuitio saattaa johdatella tulkitsemaan hahmon lajin jo pelkän nimen perusteella, vaikka nimi muuten olisikin (eläin)lajin kannalta semanttisesti läpinäkymätön.

5.3.2 Nimi yhdistää, nimi erottaa

Nimien alkusoinnullisuudella ja rakenteiden vastaavuudella on voitu osoittaa hahmojen sukulaisuutta (sisarukset Päivikki ja Pirkko, kaksoset Mikko ja Matti sekä Keijo ja Kaija), ystävyyttä3 (*Helmi* ja *Hilma*), muunlaista yhteenkuuluvuutta (Mielikin ystävättäret Ilmatar ja Pilvetär) tai hämärtää hahmojen identiteettien rajaa (vaihdokkaat Seppo ja Sippo). Lap-sena keskenään vaihtuneiden Raholan Sepon ja Vuorenäijän peikkopojan, Sipon, nimien samankaltaisuus korostaa hahmojen sekaantumista, mutta on myös loogista, että ihmislapsi on nimetty yleisemmällä ja tutumman kuuloisella nimellä (*Seppo*), kun taas satuolennolle on saatu vokaalinvaihdoksella hieman epätavallisempi nimi (*Sippo*). Kuten reaali maailmassakin, myös kirjallisuudessa on yleensä tapana yhdistää erityisesti juuri sisaruksia toisiinsa samankaltaisilla nimillä (esim. Tikkala 2005: 97–98).

Äänteellisiä ja rakenteellisia piirteitä on voitu hyödyntää myös spesifin lajin ilmai-semiseen. Esimerkiksi aineiston vedenneidoille on tunnusmerkkistä nimien kaksiosaisuus ja alkusoinnullisuus (*Kuohukutri*, *Meren Musta*, *Vinha-Viima*). Tarkoittepareja on muodos-tettu myös nimen tavumäärän ja alkukirjaimen avulla, kuten (*prinsessa*) *Iloisan* ja (*prinssi*) *Istervon* kohdalla. Molemmat nimet ovat *i*-alkuisia ja kolmitavuisia.

Luokitteleva funktio on myös nimillä, jotka on muodostettu tietyn teeman ympärille: *Nukkumatti* – *Unijukka* – *Unimirri* – *Univedet*; *Kallioinen* – *Kivetär* – *Vuorenäijä* – *Peik-kovuoret*; *Myrskytär* – *Ukkonen* – *Ukkospilvi*. Nukkumatti asuu veljensä Unijukan ja kis-sansa Unimirrin kanssa Univesillä sijaitsevalla saarella. Tarinoiden peikot taas asuvat kivi-ssä ympäristössä vuorilla, ja siihen hahmojen nimetkin viittaavat. Samoin taivaan asuk-ien tummanpuhuvat nimet muodostavat yhtenäisen ryhmän.

Myös nimien semanttisen läpinäkyvyyden ja sisällöllisten yhteneväisyyksien avulla kirjailija on voinut ryhmitellä luomiaan hahmoja. Samaan ryhmään kuuluvilla hahmoilla

voi olla sisällöltään samankaltaiset nimet (peikot Kivetär, Kallioinen ja Vuorenäijä) tai nimeen sisältyvä appellatiivi saattaa antaa vihjeen ryhmästä, johon nimenkantaja kuuluu (noidat **Luuta-Lempi** ja **Pataposki**; korppi **Mustanokka**). Toisaalta nimi voi myös suoraan paljastaa, minkä ryhmän hahmosta on kyse (*Mestaritonttu*, **Peikko Pakkanen**, *Unimirri*). Peikkojen Kivetär ja Kallioinen tapauksessa nimien sisällöllinen samankaltaisuus kertoo myös nimenkantajien sukulaisuudesta, sillä kyse on isästä ja tyttärestä. Hauska yhteys taas on turhamaiseksi kuvaillun hovirouva Kunigundan luonteen ja tätä hoivaavan kamarineito Narsissan nimellä (JP: 88, 94). *Narsissa* kun tuo mieleen itseriittoista ja itserakasta henkilöä tarkoittavan sanan *narsisti*.

Toisaalta tiettyyn ryhmään (noidat, eläimet) kuuluvan hahmon nimen erilaisuus voi nostaa hahmon esille muista samankaltaisista ja korostaa hahmon erilaisuutta tai keskeytystä tarinan juonen kannalta. Esimerkiksi noita Sammaleinen esiintyy sekä *Päivikin sadussa* että *Mestaritontun seikkailuissa* keskeisenä hahmona. Kun muut noidot ovat nimeltään *Luuta-Lempi* ja *Pataposki*, erottuu Sammaleinen nimensä puolesta tästä kaksikosta. Toisaalta vaikka Mosse-sammakon nimi on rakenteellisesti täysin erilainen kuin aineiston muiden eläinhahmojen nimet, ei tämä seikka tunnu liittyvän millään lailla hahmon keskeytykseen, sillä kyse on vain muutaman kerran mainitusta sivuhahmosta. Siinä missä muiden eläinhahmojen nimet mahdollistavat hahmon edustaman eläinlajin päättelyn ilman tekstin tukea, ei nimi *Mosse* kerro kantajastaan juuri mitään – ainoastaan sen äänneasu saattaa johdatella lukijaa muodostamaan hahmon ulkomuodosta tietynlaisen mielikuvan (ks. tarkemmin 4.5).

Somersalon lastentuotannossa hyvän ja pahan vastakkainasettelu on melko poikkeuksetta kansantarustosta tuttujen satuolentojen (peikkojen, noitien, hirviöiden) ja ihmisahmoisten sankareiden välillä (Laitinen 1994: 23–24), ja tätä eroa on myös korostettu hahmojen ja paikkojen nimivalinnoilla. Kirjailija on luonut eron hyvän ja pahan välille käyttämällä nimivalinnoissaan apunaan valon ja pimeyden synnyttämiä assosiaatioita. Yleisesti kai liitetään esimerkiksi valkoiseen väriin mielikuvia neitseellisyydestä, puhtaudesta ja viattomuudesta, kun taas musta väri saa aikaan synkempiä ajatuksia. Myös Leila Tuominiemi (1998: 95) on havainnut *Mestaritontun seikkailujen* pohjalta tekemissään tulkinnoissa saman:

Mestaritontun seikkailujen välittämänä hyvä ja paha tulevat selkeinä esiin. Esimerkiksi ympäristön kuvauksessa hyvän ja pahan maailman erotetaan selvästi. Hyvän

maailman ympäristö on valoisa ja kaunis, pahan maailman puolestaan musta ja synkkä.

Niinpä hyvän ja pahan vastakkainasettelua on korostettu läpi Somersalon teosten antamalla hahmoille ja paikoille sellaisia nimiä kuin *Päivikki*, *Saraste*, *Aamuruskonmaa* / *Aamunkoiton maa*, *Valkenevat Kunnaat*, tai sitten *Mustanokka*, *Mustat vedet*.

Mielenkiintoinen poikkeus tästä mielikuvien kautta syntyvästä vastakkainasettelusta on Satumaan kuninkaanpoika, Yönsilmä. Edellä (5.1.2) esitinkin jo tulkinnan, kuinka nimi ei varsinaisesti tunnu kuvaavan kantajaansa, ihmishahmoista prinssiä. Nimi ei myöskään tunnu noudattavan kirjailijan muuten melko systemaattista nimenantoa hyvien ja pahojen hahmojen välillä Yönsilmän ollessa kiltti Satumaan prinssi, tarinan sankari. Poikkeuksellinen on myös nimi *Meren Musta*, joka aiheuttanee lukijassa synkempiä mielikuvia kuin olisi tarpeellista, sillä nimenkantaja on vain vallaton vedenneito – ennemmin kuriton kuin pahantahtoinen (JP: 50, 52–55, 60).

Sosiaalista luokittelua nimen avulla aineistossa ei juurikaan esiinny, vaikka satumaa-ilmassa syntyperään perustuvia sosiaaliluokkia olisikin tarjolla; onhan tarinoiden henkilö-hahmoina usein kuninkaallisia ja heidän alamaisiaan: kokkipoikia ja hovineitoja. Eri sosiaaliluokista kielivien nimien vertailu ja lähempi tarkastelu on kuitenkin mahdotonta siitä syystä, että tarinoiden ylhäistä syntyperää olevilla kuninkailla ja kuningattarilla ei ole nimiä; näihin hahmoihin viitataan poikkeuksetta vain paikannimimääritteisillä appellatiiveilla (ks. 5.1.3). Vaikeaa on myös tarkastella sitä, minkälaisiin hahmoihin viitataan koko nimellä ja minkälaisiin vain etu- tai sukunimellä (mikä kai kertoisi myös kohteen yhteiskunnallisesta statuksesta) yksinimisyyden ollessa teosten tarkoitteille yleinen piirre. Toisaalta nimiin liittyvän arvolatauksen arvioiminen on aina tulkitsijan henkilökohtaisiin mielikuviin perustuvaa, mistä syystä sen voisi katsoa olevan myös tieteellisesti toisarvoista.

Aineistossa on kuitenkin yksi nimi, jonka voi vaivatta tulkita kuvaavan melko stereotyyppisesti kantajansa sosiaaliluokkaa: *Metsolan lapsissa* perheen keittiöapulaista kutsutaan *keittiö-ituksi*. Tikkala (2005: 65) on havainnut, kuinka Swanin teoksissa lisänimiä on vain alempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvilla henkilö-hahmoilla, ja onkin hauska huomata, että *Metsolan lapset* -teoksessa on samanlaisia tendenssejä kuin Swanin nuorisokirjoissa – näissä realistisissa kuvauksissa käytetyt nimistölliset keinot siis muistuttavat joiltain osin toisiaan. Jotain nimenkantajan sosiaalisesta statuksesta voi myös päätellä samaisessa teoksessa esiintyvien, ilmeisesti perheen rengin, Saarisen, ja vaatteilla koreilevan Tatta-tädin ystävä-tärten, Sohlmannin tyttöjen, sukunimistä. *nen*-pääte on tunnusomainen suomalaiselle

sukunimistöille, kun taas *mann*-päätteineen saksalaista sukunimeä muistuttava *Sohlmann* kuulostaa kovin eksoottiselta – ainakin *Saariseen* verrattuna. Vierasperäisillä nimillä on (satu)kirjallisuudessa laajemminkin korostettu hahmon korkea-arvoisuutta (Korpimäki 2010: 60–64; Tikkala 2005: 29–30). Hahmon tärkeyttä korostanee myös aatelisliite nimes- sä *von Kukko* – ja onhan kapellimestari von Kukko toki tärkeässä asemassa johtaessaan Tonttu Tietäväisen syntymäpäivien kunniaksi koottua kuoroa (PE: 134).

5.4 Lokalisoiva funktio

Hahmojen nimet paikantavat kantajansa joko teoksen reaali maailmaan tai sitten fantasti- seen satumaailmaan: omaa reaali maailmaamme muistuttavassa ympäristössä hahmoilla on sellaisia nimiä kuin *Ella*, *Jukka-Pekka* ja *Päivikki*, mutta satumaailman olennot on nimetty muun muassa *Helmiotsaksi*, *Kuun-piltiksi* tai *Pataposkeksi*. Myös ihmishahmoiset, mutta silti fantastiset satuolennot on nimetty epätavallisilla nimillä: *Florestan*, *Iloisa*, *Istervo* ja *Saraste*. Bertillsin (2003: 41) mukaan fiktiiviset hahmot onkin yleensä nimetty fiktiivisillä nimimuodoilla, sellaisilla, joita reaali maailman nimistössä ei juuri tavata, kun taas realistiset henkilö hahmot saavat usein konventionaalisen, reaali maailman nimisysteemistä tutun nimen. Nimen fiktionaalistava funktio voi toimia siis myös tarinan eri maailmojen välillä, ei vain pelkästään reaali maailman ja teoksen välillä.

Pelkän nimen perusteella voi siis useassa tapauksessa päätellä, onko kyseessä ihmis- hahmo vai satuolento (myös Bertills 2003: 176). Tällaista silmiinpistävää eroa ei ole kui- tenkaan havaittavissa aineistossa esiintyvien kuvitteellisten paikkojen nimien ja autenttis- ten paikannimien välillä. Teoksissa esiintyvät paikannimet ovat siis muodoltaan varsin realistisia eikä niiden ensisijaisena tarkoituksena välttämättä ole tehdä eroa sen välillä, onko miljöönä teoksen reaali maailma vai satumaailma. Tosin aineiston kuvitteellisten paikkojen nimien sisällä variaatiota on siinä määrin, että jotkut näistä nimistä soveltuisivat paremmin reaali maailman käyttöön kuin toiset (vrt. esim. *Kiiskinkylän tie* / *Ukkospilvi*).

Fiktiivisyyden sijaan nimivalinnoilla on mahdollista myös korostaa teoksen tapahtu- mien realistisuutta. Esimerkiksi *Metsolan lapsissa* miljöötä ja tapahtumia kytetään reaali maailmaan muun muassa autenttisten nimien (*Edelfelt*, *Markus-setä*, *Topelius*; *Tampere*) avulla.

Satuolentojen nimien merkityssisältöä tarkastelemalla voidaan havaita, että hahmon nimi voi sitoa kantajansa tämän asuinpaikkaan ja sen nimeen: *Kallioinen*, *Kivetär* – *Peik-*

kovuoret; Kuohukutri, Meren Musta, Vihervä – Meri; Mestaritonntu – Satumaa/Satujenmaa; Sammaleinen – Suosaari; Saraste (< sarastus) – Aamuruskonmaa / Aamunkoiton maa. Jokin tarkoitteen nimessä antaa lukijalle vinkin siitä, minkälaisen tai minkä nimisen paikan asukkaasta on kyse. Esimerkiksi kiviainekseen viittaavien appellatiivien näkyminen peikkojen nimissä luo yhteyden peikkojen kotipaikkaan, Peikkovuoriin, joiden sisällä kivisessä ympäristössä peikot asuvat. Hahmon nimen ja asuinympäristön yhteys on usein kaikista selvin juuri satujen ”pahisten” kohdalla, esimerkiksi ilkeät Peikko Pakkanen ja Peikko Tuisku asuvat lumiaavikolla ja hallitsevat pahoilla voimillaan pakkastuulta ja lumimyrskyä (VP: 88–89).

Nimi voi lokalisoida kantajansa tämän asuinpaikkaan konkreettisemminkin: *Raholan Seppo* on Raholan talon poika ja *Korven Jukka* on Jukka korvesta (TT: 59; PE: 147).

Nimeä voidaan käyttää myös osoittamaan teoksen reaali maailman ja mielikuvi-
maailman välillä liikkumista. Tällaisessa käytössä ovat ainakin henkilö hahmojen niin sanottu alter egot, joita esiintyy aineiston ainoassa realistisessa kuvauksessa, *Metsolan lapsissa*. Kun Metsolan Veikko leikkii sotaa, Mustikin muuttuu *kenraali Mustiksi* (ML: 94). Intiaanileikeissä veljekset voivat olla *Viekas Kettu* ja *Uljas Haukka*, ja Polle-hevonen *Tuliharja* (ML: 58, 59). Tällaiset nimet kertovat lukijalle, että nyt liikutaan lapsen mielikuvi-
tusmaailmassa eikä siinä teoksen reaali maailmassa, jossa Veikko on *Veikko* eikä *Viekas Kettu*.

Yhteyden käytetyn nimen ja todellisuuden välillä voi nähdä myös Somersalon kirjailijanimien vaihdoksessa – yhteys on tosin käänteinen aineistosta tekemiini havaintoihin verrattuna:

Aili Somersalo aloitti salanimellä kuvatessaan todellista elämää, mutta käytti sitten oikeata nimeään, kun siirtyi satumaailmaan (Sorjonen – Rekola 1947: 213).

5.5 Assosiativinen funktio

Nimet saattavat herättää tulkitsijassaan assosiaatioita esimerkiksi äänteellisten piirteiden kautta. Aineiston nimien herättämiä assosiaatioita olen jo sivunnut omasta subjektiivisesta näkökulmastani katsoen luvussa 4.6. Seuraavassa en keskity enää yksittäisten nimien rakenteellisten piirteiden välittämiin sivumielteisiin, vaan huomioin koko nimiaineiston analysoidessani nimien kertomaa piilosanomaa.

Erityisesti aineiston lainanimillä tuntuu olevan hyvin vahva assosiativinen funktio. Nimiä on lainattu pääosin kahdenlaisesta kontekstista: suomalaisesta kansanperinteestä sekä universaalista kertomakirjallisuudesta. Ne korostavat yhtäältä tarinoissakin esiintyvää suomalaiseen mytologiaan viittaavaa sivujuonetta, ja toisaalta myös linkittävät teosten hahmot ja tarinat yleismaailmalliseen satuperinteeseen. Aineiston muutamilla autenttisilla nimillä taas on edeltävästä poikkeava funktio: reaalityodellisuuden illuusion ylläpitäminen.

5.5.1 Kytköksiä *Kalevalaan* ja kansallisromantiikkaan

Aineiston lainanimet viittaavat pääosin suomalaisiin taruolentoihin, muinaisiin jumaliin ja haltijoihin sekä näiden kotipaikkoihin: *Näkki, Vesihäisi; Ahti, Mielikki, Nyyrikki, Tapio, Tellervo, Vellamo; Ahtola, Metsola, Tapiola*. Edeltävien lisäksi teoksissa esiintyy muitakin suomalaiseen muinaisuskoon ja mytologiaan viittaavia nimiä: *Istervo*-nimeä kantaa aineiston prinssin lisäksi kalevalaisissa loitsuissa esiintyvä henkilö, ja *halli* on kalevalainen nimitys koiralle, ja koirahan aineiston Hallikin on (Haavio 1967: 466; Jussila 2009: 39).

Myös teosten miljöö on perisuomalainen. Satumaaailmat sijaitsevat usein metsän siimeksessä, ja metsän suojusta myös tontut ja muut satuolennot tupsahtavat ihmislasten näköksälle (ympäristön kuvauksesta *Mestaritontun seikkailuissa* myös Tuominiemi 1998: 88). Nimet siis sopivat esiintymiskonteksteihinsa – ja toisinpäin.

Kun nimenannon mallina on muu nimistö, puhutaan *analogisesta nimenannosta* (Ainiala ym. 2008: 107). Lainanimet johdattavat lukijan tulkitsemaan osan muistakin teoksissa esiintyvistä nimistä linkittyneiksi lainanimien alkuperäiseen esiintymiskontekstiin – varsinkin kun nämä nimet muodoltaan muistuttavat *Kalevalasta* tuttuja nimiä. Aineiston *Päivikki, Kallioinen, Sammaleinen, Kivetär* ja *Unetar* kävisivät hyvin jatkoksi *Kalevalasta* poimimilleni nimille, joista osa esiintyy myös omassa nimiaineistossani (*Annikki, Kyllikki, Tuulikki > Päivikki; Ilmarinen, Lemminkäinen, Väinämöinen > Kallioinen, Sammaleinen; Ilmatar, Kuutar, Päivätär > Kivetär, Unetar*). Näiden nimien rakenteellinen ja tyyllinen samankaltaisuus on siinä määrin huomattavaa, että uskonkin kirjailijan täysin tietoisesti ja tarkoituksellisesti ottaneen vaikutteita kalevalaisesta nimimaisemasta. (Omakielisistä nimistä ks. tarkemmin 6.2.)

Kalevalasta muistuttaa teoksissa nimien lisäksi muukin. *Metsolan lapsissa* Sisko löytää kirjoituspyödyän laatikkoa penkoessaan vihkosien, johon äiti on kirjoittanut runon:

20) Älä itke, Sisko kulta,
älä vaivainen valita.
Vielä syntyvi suruja,
kyynelvirta, kyynelkoski.
Koski kuohuu ja kohisee.
Hukkui kylä jo kaikki,
koko Metsola menevi
alle kovan kyynelkosken,
alle virtojen vilisten.
Älä itke, Sisko kulta,
älä vaivainen valita. (ML: 120.)

Tuskin on täysin sattumaa, että Somersalo on laittanut äidin runoilemaan juuri kalevalamittaa. Kalevalamittaa hapuilee myös *Terho Terhinpojassa* mehiläisen suuhun pistetty loitsu (TT: 100).¹⁰ Suomalaisen kansanperinteen esiin nostamisen Somersalon satuteoksissa on havainnut myös Kaarina Kolu (2003: 72).

Myös osa teoksissa seikkailevista hahmoista muistuttaa *Kalevalasta* tuttuja sankareita: vanha ja viisas Mestaritonttu vertautuu Väinämöiseen, ja vuoren onkaloissa ahkerasti kultaa kaivava Seppo Seppo Ilmariseen, ”takojaan iänikuiseen”. Meren prinssin vaimokseen varastaman Päivikin tarina taas tuo mieleen *Kalevalan* Kyllikin. Soili Laitinen (1994: 20) onkin havainnut, kuinka Somersalo käyttää saduissaan pääosin kansantarustosta tuttuja henkilöihahmoja, mutta on kuitenkin muokannut näitä hahmoja omaperäisellä tavalla. Suorien henkilölainojen lisäksi teoksissa siis esiintyy edellä mainittujen kaltaisia viittauksia *Kalevalan* henkilögalleriaan.

Somersalon teoksista voi kuitenkin havaita huokuvan isänmaallisuuden muutenkin kuin nimistön kautta tai viittauksina kansanrunouteen. Myös tätä on värisymboliikan kautta pohtinut Laitinen (1994: 25), joka on havainnut satuteoksissa usein esiintyvän sinisen värin. Paitsi että väri symboloi luontoa ja unimaailmaa, ehdottaa Laitinen sen viittaavan myös isänmaanrakkauteen. Mainintoja sinisestä väristä vilisee ainakin oman aineistoni *Terho Terhinpojassa* (TT: 12–13, 14, 15, 98), ja *Nukkumatti ja Unijukka seikkailulla* -teoksen tarinoissa ollaan vetämässä salkoon sinistä lippua Tapiolaan saapuvien vieraiden kunniaksi sekä pohditaan Liisan valamien joulukuusenkynttilöiden värin ”oikeaa sinisyyttä” (NU: 30, 93–94). *Metsolan lapsissa* taas kohosteinen kuvaus tuo mieleen Suomen lipun:

¹⁰ Kalevalamitasta mm. Piela – Knuuttila – Laaksonen 2008: 304–305.

21) Huone oli sinivalkoinen. Kaksi sinivalkoista vuodetta, kaksi sinivalkoista lipasta ja pellavamatto, jonka sinivalkoiset kuviot tuntuivat viileiltä jalkaan. – – Kirjoituspöydällä oli sininen lasivenhe. – – Ja silloin kun siinä oli valkoisia pimppinellaruusuja, oli se ihastuttava. (ML: 18–19.)

Isänmaanrakkaudesta ja kansallisromantiikasta on kirjoittanut oman aineistonsa pohjalta myös Tikkala (2008: 56–57). Muun muassa Tikkalan käsittelemän pseudonyymi *Mary Marckin* takana olevan kirjailija Kersti Bergrothin suomenmieliset juuret näkyvät tämän teoksissa, ja esimerkiksi Topelius vilahtaa myös Marckin tyttöjen dialogissa. Marckin *Eeva-kirjat* onkin julkaistu Suomen ensimmäisinä itsenäisinä vuosina (1917–1923). Vapaan saatavuutensa vuoksi taide on ollut kautta aikojen potentiaalinen vaikuttamisen väylä, keino osallistua julkiseen vuoropuheluun. Kirjallisuudessa tämä osallistuminen on vielä ollut mahdollista tavalla, jossa kirjailija on voinut häivyttää itsensä mielipiteen esittäjänä takalalle kirjoittamalla ideologiansa henkilöhahmojensa dialogiin tai piilottamalla sen tekstin allegorisiin viittauksiin.

Mielenkiintoisen vertailukohteen aineistolleni tarjoaa Päivi Lahtisen (2008) koulu- laulukirjojen teksteissä esiintyviä henkilönnimiä ja nimityksiä käsittelevä pro gradu - tutkielma. Lahtinen (2008: 27–29, 90–91) osoittaa muun muassa, kuinka kansakouluaikaisissa lauluissa käytetyt kalevalaiset nimet ovat toimineet kansallisromanttisina symboleina, suomen kielen ja kulttuurin vertauskuvina. Samat tarkoitusperät näyttäisi olleen myös kirjailija Somersalon nimenkäytöllä vielä muutama vuosikymmen kansallisen heräämisen kukkeimman ajan jälkeen.

Edellä mainitut kytkökset *Kalevalaan* tuovat aineistoon selviä karelianistisia piirteitä. Karelianismilla tarkoitetaan *Kalevalaan*, karjalaisuuteen ja suomalaisten menneisyyteen kohdistunutta idealisoivaa kulttuurista, taiteellista, tieteellistä ja poliittista kiinnostusta. Suomalaisessa taiteessa karelianismi edustaa kansallisromanttisen suuntauksen voimakainta ilmentymää ja politiikassa se liittyy aatteeseen suursuomalaisuudesta¹¹. (Piela – Knuutila – Laaksonen: 2008: 36.) Vaikka lastenkirjallisuus ei ehkä olekaan se tavanomaisin karelianistisen taiteen ilmenemismuoto, uskaltaisin kuitenkin luonnehtia Aili Somersaloa näiden teosten, tämän nimiaineiston ja kirjailijan henkilökohtaisesta elämästä saatujen vähäisten tietojen valossa karelianistishenkiseksi kirjailijaksi.

¹¹ Huomaa yhteys luvussa 2.1 esitettyyn kirjailijan veljen poliittiseen suuntautumiseen.

5.5.2 Silta sadun maailmaan

Kun satukirjaan on lainattu hahmoja aiemmin julkaistusta satukirjallisuudesta, on vaikea keksiä tälle muuta tarkoitusta kuin vanhan ja uuden esiintymiskontekstin yhdistäminen tai näiden rinnastaminen toisiinsa. Yksinkertaisesti: tarkoituksena lienee siis satumaailman korostaminen. Kun satukirjallisuuden ensikertalaiset seikkailevat kirjan sivuilla ja törmäävät tarinoissa lukijalle entuudestaan tuttuihin hahmoihin, syntyy mielikuva maiden, kielten ja kertomusten rajat ylittävästä, yhteisestä satumaasta. Soile Laitinen (1994: 21) onkin määritellyt Somersalon satumaata seuraavasti: ”Satumaa on tarkemmin määrittelemätön paikka, joka on todellinen turvallisuuden tyyssija. Satumaa voi sijaita missä tahansa – –.” Vaikutus on sama, vaikka lainanimi tulisi esille vain dialogissa eikä itse hahmo tarinassa esiintyisikään: kun Mirri vetää jalkaansa saappaat, koska ”ammoisista satuajoista asti kisset ovat käyneet saappaissa silloin, kun tahtovat olla eri hienoja” (JP: 46–47) ja myöhemmin väittää vielä polveutuvansa Saapasjalkakissasta (PE: 96), luodaan lukijalle kuva universaalista satumaailmasta.

Erityisesti *Jukka-Pekka uusilla seikkailuilla* -teoksessa näkyy nimistön tasolla yhteydet satuihin ja sananparsiin (Kolu 2003: 72). Tarinassa mainitaan niin *Kunnian Kukko*, *prinsessa Ruusunen* kuin *Sininen lintukin*. Näistä hahmoista Ruusunen ja Sinisen linnun voi jäljittää Zacharias Topeliuksen tunnetuimpiin lastennäytelmiin ”Prinsessa Ruususeen” ja ”Lintu Siniseen”, joista molemmat perustuvat kansainvälisiin satuaiheisiin. ”Prinsessa Ruususesta” ovat peräisin myös aineiston *prinssi Florestan* ja *Kunigunda*. Samaisessa näytelmässä esiintyy myös omasta aineistostani tuttu *ylimäinen* [sic] *juomanlaskija*, tosin Topeliuksella ilmaisu on appellatiivisessa käytössä. (Topelius 1893: 171–222.) Topelius olikin aikanaan ja vielä pitkään sen jälkeenkin esikuva niin suomen- kuin ruotsinkielisille lastenkirjailijoille. Topeliuksen tuotannosta tutut teemat isänmaallisuus, luonto sekä hyvän ja pahan taistelu ovat tunnusomaisia myös Somersalon satukirjoille. Topelius myös hyödynsi omissa saduissaan muun muassa *Kalevalan* aihepiirejä. (Lehtonen 2003: 22, 24, 30–31.) Näyttäisikin siis siltä, että tämä koko kansan satusetä on ollut Somersalon kirjallinen esikuva ja innoittaja.

Topeliuksen tuotannosta erikseen mainitaan Suomen historiaa kuvaava *Välskärin kertomuksia: Metsolan lapsissa* kerrotaan, kuinka alkusyksyisinä iltoina perhe kokoontuu yhteen, ja äiti lukee ääneen *Välskärin kertomuksia* (ML: 163). *Välskärin kertomuksia* suomennettiin vuosina 1867–1880, ja aikanaan teoksella oli suuri merkitys osana 1800-luvun keskeistä kansallista projektia, suomalaisen identiteetin rakentamista (Lehtonen 2003: 31).

Myös Topeliuksen ”Florion ja Unda Marinan satuja” nousee esille Siskon leikeissä (ML: 75–82). Satu kuuluu Topeliuksen *Lukemisia lapsille* -satukirjasarjaan, mutta sen nimi on ainakin vuoden 1931 suomennoksessa kääntynyt muotoon ”Siniaallon ja Kukkavallan satuja” (Topelius 1931). Huomio kiinnittyy kuitenkin säkeiden sisällöllisiin aineksiin, tarkemmin niiden miljööseen. Lieneekö sattumaa, että Topeliuksen saduista on nostettu esiin juuri tämä, jossa ensin Siniaalto kertoo Imatrasta:

Siskoni **Vellamon** neidot, nuo pienoiset,
Saimaan aalloissa aikansa leikkinehet,
vastaani vimmoin rientävät, kiiruhtaen
vaipuvat verta vuotaen mun povellen.

Ja sitten Kukkavalta Lapinmaan peikoista:

Ootko kuullut sä **peikosta Lapinmaan**,
kuin ne tarttuvat kovasti kukijaan,
kuin ne järvillä, tuulissa temmeltävät,
sua, silmäsi lumoten, viettelevät?

Molempien runojen viitekehykset ovat hyvin tuttuja myös Somersalon saduista.

5.5.3 Reaalimaailman rajalla

Aineiston autenttiset henkilönimet viittaavat lastenkulttuuriin: mainituiksi tulevat esimerkiksi radiossa vuosina 1926–1956 Lastentunti-ohjelmaa vetänyt Markus-setä (Aunila 2006) sekä satukirjailija Topelius. Eri kontekstiin sekä ajallisesti kauemmaksi voidaan paikantaa *Edelfelt* ja *Kolumbus*. Näillä sekä aineiston autenttisilla paikannimillä luodaan assosiativinen kytkös reaalimaailmaan. Tarinoiden tapahtumat liitetään johonkin aitoon ja oikeaan reaalimaailman kontekstiin, jonka kenties lapsilukijakin tunnistaa. Tämä tuntuu olevan hieman ristiriidassa edellä (5.5.2) esitettyyn funktioon nähden: toisaalta nimillä pyritään luomaan satumaailman fiktiivistä ”todellisuutta”, joka sitten kuitenkin ankkuroidaan muutamilla autenttisilla nimivalinnoilla arkiseen reaalimaailmaan. Huomautettakoon kuitenkin, että suurin osa aineiston autenttisista nimistä esiintyy *Metsolan lapsissa*, ja näin ollen niiden funktio on paikallaan – onhan kyse realistisesta kuvauksesta.

5.6 Yhteenvetoa

Nimiaineistosta voi osoittaa useita erilaisia kaunokirjallisia funktioita. Nämä funktiot voivat olla osin päällekkäisiä niin, että nimen jokin yksittäinen rakenteellinen tai sisällöllinen piirre toimii samanaikaisesti kahdessa eri tehtävässä (esim. *Luuta-Lempissä* nimenosa *luuta* sekä luokittelee että kuvailee). Yksittäisellä nimellä voi siis olla monia eri funktioita. Joskus taas kirjailijan nimeen upottaman tarkoituksen toteutumiseen tarvitaan enemmän kuin yksi funktio; peruste nimelle löytyy ikään kuin mutkan kautta, esimerkiksi nimen luokitteleva funktio voi toteutua vasta assosiativisen funktion kautta (esim. *Saraste* > *sarastus* > valoisuus > hyvyys > hyvä hahmo).

Nimen perustehtävän, identifioinnin, lisäksi aineiston nimet pyrkivät kuvailemaan, luokittelemaan ja lokalisoimaan tarkoitteitaan. Tarkoitteiden yksilöinnin ohella nimet siis pitävät yllä teoksen sisäisen maailman järjestystä; ne auttavat lukijaa hahmottamaan, millaisista todellisuuksista ja tarkoitteista tarinat koostuvat. Hieman eri tavoin toimii nimien assosiativinen funktio, joka tämän aineiston kohdalla kytkee tarkoitteita ja tapahtumia reaali maailmaan – ja kuten osoitettu: peilaa tätä kautta myös kirjailijan omaa kokemusmaailmaa ja ideologiaa.

Jotain lastenkirjoissa käytetyn nimistön keskeisistä funktioista yleisellä tasolla kertoo se, että ainakin Bertills (2003) on tehnyt oman nimiaineistonsa kaunokirjallisista tehtävistä hyvin samankaltaisia havaintoja, kuin mitä itse olen edellä esittänyt. Myös Bertills on havainnut, kuinka nimet toimivat muun muassa kerronnan keinoina, kytkevät kantajansa teoksen sisäiseen ympäristöön ja joissain tapauksissa myös kiteyttävät itseensä referenttinsä ulkoisen tai sisäisen kuvauksen (mt.).

6 NIMET AJASSA

Tässä luvussa vertailen teosten nimimääriä ja pohdin niiden mahdollista muutosta ajassa. Kiinnitän huomiota myös siihen, näkyvätkö kulloisenkin ajan nimimuoti tai suosikkinimet teosten hahmojen nimissä. Väestökisterikeskuksen (VRK) internetsivujen Nimipalvelua apuna käyttäen olen selvittänyt kunkin vuosikymmenen kymmenen suosituinta etunimeä ja vertailut näitä aineistossani esiintyviin nimiin. Etunimien suosiota on lähestulkoon mahdollonta selvittää enää muuten kuin vuosikymmenen tarkkuudella, sillä VRK:n sivuilta on tietoturvasyistä poistettu vuosikohtainen etunimihaku. Toisaalta tutkimukseni kannalta tieto kunkin vuosikymmenen suosituimmista etunimistä on riittävä, onhan tutkimukseni fokus kuitenkin pääosin muualla – ei siis niinkään aineistossa esiintyvien nimien suosiossa vaan niiden rakenteessa ja funktioissa. Seuraavassa sivuan myös kirjailijan oletetun kansallismielisyyden näkymistä nimivalinnoissa tekemällä selkoa aineiston omakielisistä etunimistä sekä etsin teosten tarkoitteille nimiesikuvia kirjailijan omasta elämänpiiristä.

6.1 Nimimääristä

Olen koonnut oheiseen taulukkoon kunkin teoksen sivumäärän sekä teoksessa esiintyvien nimien lukumäärän (Taulukko 2, ks. s. 56). Taulukossa olevien nimien määrä ei ole sama kuin teoksissa esiintyvien tarkoitteiden määrä, sillä kuten olen edellä (5.1.2) jo tuonut ilmi, viitataan joihinkin teosten tarkoitteisiin useilla eri nimillä. Nimien lukumäärään siis sisältyy tässä paikannimet, hahmojen nimet, näiden alter egot ja puhutteluissa ilmi tulleet lempi- tai pilkkanimet. Samaksi nimeksi olen kuitenkin katsonut sellaiset tapaukset kuin *Aamuruskonmaa / Aamunkoiton maa* ja *Kuun-akka/Kuu-täti/Kuun-täti*. Huomautettakoon vielä myös, että Taulukko 2:n tietojen perusteella yhteenlaskettu nimien lukumäärä (380) on suurempi kuin käsittelemäni aineisto (274 nimeä) siitä syystä, että eri teoksissa esiintyy paljon samoja hahmoja ja siten myös nimiä, ja nämä päällekkyydet näkyvät yhteenlasketussa nimimäärässä.

Teoksessa esiintyvien nimien lukumäärä on luonnollisesti sidoksissa myös teoksen rakenteeseen. Nimimäärään vaikuttaa se, onko kyseessä yhtenäinen kertomus vai monta erillistä tarinaa, joissa seikkailevat eri hahmot eri paikoissa, jolloin tarkoitteiden määrän lisääntyessä myös nimien määrä lisääntyy. Samoin teoksen sivumäärä saattaa vaikuttaa nimien määrään – olettaen, että tarkoitteiden määrä lisääntyy tarinan pituuden kasvaessa.

Taulukko 2. Nimien kokonaislukumäärä teoksittain jaoteltuna.

Teos, sivumäärä	Nimien lukumäärä
<i>Päivikin satu</i> (1918), 61 s.	14
<i>Mestaritontun seikkailut</i> (1919), 143 s.	28
<i>Nukkumatti ja Unijukka seikkailulla</i> (1924), 112 s.	54
<i>Terveyssatuja</i> (1927), 91 s.	48
<i>Vaarojen polku</i> (1930), 100 s.	27
<i>Jukka-Pekka uusilla seikkailuilla</i> (1934), 115 s.	40
<i>Kuun-Piltti ja menninkäiset</i> (1945), 30 s.	11
<i>Prinsessa etsii satua</i> (1947), 153 s.	53
<i>Terho Terhinpoika</i> (1950), 101 s.	38
<i>Metsolan lapset</i> (1951), 171 s.	67

Jos tarkastelun ulkopuolelle suljetaan teokset, jotka sisältävät monia erillisiä kertomuksia (NU, TS, PE) ja suhteutetaan kunkin teoksen nimien lukumäärä sen sivumäärään, voidaan havaita käytettyjen nimien määrän kasvavan maltillisesti ajassa. Taulukkoa silmäillessä huomio kiinnittyy 30-sivuisen *Kuun-piltti ja menninkäiset* -teoksen vaatimattomaan 11 nimeen, mitä voidaan kuitenkin pitää runsaana verrattuna esimerkiksi aikaisemmin ilmestyneeseen, sivumäärällisesti kaksi kertaa pidempään *Päivikin satuun* ja sen 14 nimeen.

Pidän aineiston nimien kokonaislukumäärää (274) melko suurena määränä, ottaen huomioon teosten ja tarinoiden rakenteen¹². Vaikka kyse onkin esi- ja alakouluikäisille lapsille suunnatusta kirjallisuudesta, on tarkoitteiden ja miljöönä toimivien erilaisten maailmojen kirjo teoksissa runsas. Koska nimettäviä tarkoituksia on paljon, on luonnollisesti myös nimiä paljon.

¹² Vertailukohtana: Tikkanen aineisto vuodelta 2005 kattaa 11 Anni Swanin nuorisokirjaa, joissa on yhteensä runsaat 500 nimeä, Korpimäen *Heinähattu ja Vilttitossu* -aineiston 12 teosta taas pitää sisällään 153 nimeä.

Nimien lukumäärän lisäksi voidaan tarkastella myös teoksissa käytettyjen eri nimien määrää. Mielenkiintoista on, että esimerkiksi tarinoiden ihmishahmojen lemmikkikoirat ja -kissat on nimetty samoilla nimillä: *Mirri* ja *Musti*. Suhteutettuna aineiston muuten runsaaseen ja varioivaan nimimäärään on kirjailijan nimenanto silmiinpistävänsä suppeaa hahmojen lemmikkieläinten kohdalla. Kyse ei kuitenkaan aina ole tarkoitteen pysyvyydestä, sillä teosten mirrit ja mustit eivät joka tarinassa ole samoja: *Mirri*-niminen kissa on sekä Päivikillä että Jukka-Pekalla, *Musti*-koira taas Jukka-Pekalla ja Metsolan lapsikatraalla. Tämän lisäksi *Mirri* ja *Musti* seikkailevat myös itsenäisinä hahmoina esimerkiksi *Terveysaduissa*. Kovin innovatiivisesti ei ole nimetty Nukkumatin ja Unijukankaan kissaa, Unimirriä, tai Mirrin ja Mustin rinnakkaistodellisuudessa eläviä kaksoisolentoja, *Mirri-Missiä* ja *Murre-Mustia*.

Myös muutamassa muussa tapauksessa samat nimet toistuvat teosten välillä, vaikka tarkoite vaihtuu. *Pirkoksi* on nimetty niin pikkutyttö kuin kuvitteellinen jäniskin (PS; ML), *Lempi* taas esiintyy nimenosana noita Luuta-Lempin ja peippo Lempi Marian nimissä (mm. MS; ML), *Lassi*-nimeä kantaa sekä poika että kanarialintu (PE; ML), Timo on sekä tutkimusmatkailija että *Terveysatujen* pikkupoika (PE; TS) ja Kaarina Rauhalan kaunis talontytär sekä pikkutyttö (TT; TS). Kaksi eri ihmistarkoitetta on nimetty myös nimillä *Ella*, *Kaisu*, *Matti*, *Mikko* ja *Sami*.

Myös Tikkala on tehnyt havaintoja sekä Swanin että Polvan teosten kaimamääristä. Swanin ja Polvan nimikaimuuden funktiona tosin on ollut henkilöahmojen sosiaalinen luokittelu; tiettyyn nimeen kytkettyä arvolatausta on hyödynnetty siten, että nimenkantaja on edustanut nimensä kautta tiettyä sosiaaliluokkaa. (Tikkala 2005: 93–94, 2008: 111.) Samanimisyyttä on jäänyt pohtimaan oman aineistonsa kohdalla myös Korpimäki, joka arvelee *Heinähattu ja Vilttitossu* -kirjoissa useasti toistuvien nimien olevan jollain tapaa merkityksellisiä kirjailija-Nopoloille (2010: 55). Yhden kirjasarjan, kuten juuri Korpimäen tarkasteleman *Heinähatun ja Vilttitossun*, sisällä syy voisikin olla edellä mainitun kaltainen, mutta oman aineistoni kohdalla kyse lienee inhimillisyydestä ja muistin rajallisuudesta: onko ihmekään, jos viidenkymmenen vuoden aikana kirjoitetut satukirjat sisältävät osittain samoja nimiä – varsinkin, kun kyse ei kuitenkaan ole päähenkilöiden tai keskeisten hahmojen nimeämisestä samoilla nimillä. Toisaalta samanimisyys on reaali maailman nimistössä täysin normaali ilmiö, joten miksi nimikaimuutta ei saisi esiintyä teoksen maailmassa? Teoksen maailmassa kuitenkin tuntuu olevan kaimuuden suhteen voimassa eri lait kuin reaali maailmassa, ja samojen nimien toistuminen saattaa hämmentää lukijaa ja kau-

histuttaa itse kirjailijaa (ks. esim. Alapeteri 2011: 7). Toisaalta kauhistuakseen kirjailijan tulisi olla tietoinen tuotannossaan esiintyvistä samanimisyydestä; Aili Somersalolla tietoa ei liene ollut. Myös Bertills (2003: 42) on tarttunut aiheeseen ja esittänyt, että kirjallisuudessa uudet hahmot tarvitsevat uudet nimet ja ettei hahmoja yleensä ole tapana nimetä toisten hahmojen mukaan – jos näin kuitenkin tapahtuu, tulkitaan se usein intertekstuaaliseksi viittaukseksi nimen alkuperäiseen kantajaan.

6.2 Aikansa nimet

Voisi kuvitella, että kaunokirjallisessa teoksessa esiintyvä nimistö ei koskaan voi olla täysin ajanmukainen – onhan kirjan kirjoittamishetki ja samalla sen nimimaiseman luomisajankohta aikaisempi kuin julkaisuhetki, ja joskus näiden hetkien välillä saattaa olla vuosia, jopa vuosikymmeniä. Käytännössä tämän viiveen takia edeltävän vuosikymmenen nimimuoti voi heijastua vasta seuraavalla vuosikymmenellä julkaistuihin teoksiin.

Teoksen nimistön ja nimimuodin välistä suhdetta pohdittaessa täytyy myös ottaa huomioon, että henkilöhahmojen nimivalinnoilla kirjailijan on mahdollista sijoittaa teoksen tapahtumahetki tiettyyn aikakauteen. Tällöin tietylle ajanjaksolle tyypillisen nimistön tietoinen mukailu on kirjailijan käyttämä harkittu tehokeino. Koska oman aineistoni teokset ovat varsin tyypillisiä satukirjoja (eivät siis esimerkiksi historiallisia kertomuksia) eivätkä oikeastaan mihinkään tiettyyn aikaan sidottuja, lähtöoletukseni on, että kirjailijan nimivalintojen ensisijainen vaikutin ei ole ollut teoksen tapahtuma-ajankohdan määrittely, vaan valintojen taustalla ovat vaikuttaneet ehkä muut syyt, esimerkiksi kirjailijan kannattama ideologia. Toisin sanoen oletukseni on, että teoksissa esiintyvien nimien ajanmukaisuus ja muodikkaus olisi sattumanvaraista.

Nimiaineiston nimien ja nimimuodin suhdetta tarkastellessa olen kiinnittänyt huomiota aineiston konventionaalisiin nimiin, siis niihin, jotka ovat / ovat olleet suomalaisen nimilainsäädännön mukaisia ja täten mahdollisia reaali maailman ensimmäisiä tai jälkimmäisiä nimiä. Käytännössä siis olen tarkastellut tässä aineiston ihmistennimityyppiin lukeutuvia nimiä.

Käytettyjen nimien määrään sekä niiden laatuun näyttäisi vaikuttavan teoksen luonne. Esimerkiksi *Terveys satujen* hyvin selvän kasvatuksellisen funktion (myös Laitinen 1994: 23) kannalta lienee tarkoituksenmukaista, että teoksen tarinoissa seikkailevat pikkulapset on nimetty mahdollisimman monipuolisesti. Pikkulukijan tavatessa kaimansa kirjan

sivuilta on tarinoihinkin helpompi samaistua, ja samalla ehkä myös niiden opetukset jäävät paremmin mieleen. Juuri *Terveyssatujen* (1927) hahmoilla näyttäisikin olevan teoksen ilmestymisvuosikymmenen suosituimpia etunimiä (*Annikki, Kaarina; Eino, Erkki, Olavi*), ja myös edeltävän vuosikymmenen (*Helmi*). Valitsemalla hahmoille tällaisia nimiä kirjailija on kenties pyrkinyt varmistamaan, että teos koskettaisi läheltä mahdollisimman monta lapsilukijaa. Aikakauden nimimuoti näkyy myös *Terho Terhinpojassa* (1950), jonka nimistössä on käytetty muutamia neljäkymmentäluvun etunimisuosikkeja (*Kaarina; Matti, Seppo*). (VRK.)

Aineiston kymmenestä teoksesta vain neljässä on sellainen selvästi päähenkilöksi luokiteltava hahmo, joka on lisäksi nimetty konventionaalisella, reaali maailman nimistöstäkin löytyvällä nimellä. Tällaisia hahmoja ovat *Päivikin sadun* Päivikki, *Vaarojen polun* Arimo, *Jukka-Pekka uusilla seikkailuilla* -teoksen Jukka-Pekka ja *Terho Terhinpojan* Terho. Näistä *Päivikki, Arimo* ja *Jukka-Pekka*¹³ ovat olleet teosten ilmestymishetkellä vielä kovin harvinaisia nimiä, ainoastaan *Terho* on ollut nimikkoteoksensa ilmestymisaikaan suosionsa huipulla. Tästä voi päätellä, että Somersalo on aikanaan antanut teoksiensa avainhenkilöille melko harvinaisia nimiä, sellaisia, joilla on ollut vain joitain kymmeniä kantajia. (VRK.)

Yhdysnimet ovat suhteellisen uusi ilmiö etunimistössämme. Niiden suosio tyttöjen nimissä oli huipussaan 1940-luvulla, mutta pojilla yhdysnimet alkoivat yleistyä vasta 1980-luvulla (Kiviniemi 2006: 83–84). Hieman yllättäen nimiaineistosta löytyy kuitenkin yksi yhdysnimi, ja se kuuluu pojalle: *Jukka-Pekka*. Kuten on jo mainittu, Somersalon *Jukka-Pekka*-sarjan ensimmäinen osa julkaistiin vuonna 1923, joten aikanaan päähenkilön nimeksi on valikoitunut melkoinen nimimarkkinoiden uutuus. Muita reaali maailmassa tavattavia yhdysnimiä aineistossa ei ole. Yhdysnimen rakenteellista mallia kuitenkin noudattaa muutama muukin aineiston hahmonnimi, joissa nimenosien iso alkukirjain sekä nimenosien erottaminen toisistaan väliviivalla ohjaisi tulkitsemaan nimet yhdysnimiksi (*Julma-Kumma, Luuta-Lempi*). Jos asiaa tarkastelee rakenteellisten piirteiden näkökulmasta, voi Somersalon katsoa tallentaneen käyttämäänsä hahmonnimistöön suomalaisen etunimistön uusia tuulia – muutama vuosikymmen etuajassa.

Aineistossa esiintyy myös kaksi reaali maailmassakin käypää kaksoisnimeä: *Lempi Maria* ja *Lassi Antero*. Kaksoisnimi määritellään kahden erilleen kirjoitetun etunimen yhdistelmäksi, jota käytetään myös puhuttelussa (Ainiala ym. 2008: 177). Tarinan Lempi

¹³ *Jukka-Pekka*-sarjan aloittava teos *Jukka-Pekka* julkaistiin jo vuonna 1923.

Mariaan ja Lassi Anteroon tosin viitataan kerronnassa hieman vaihdellen joko koko nimellä tai sitten vain ensimmäisellä nimellä.

6.3 Kansallisromanttiset nimet

Omakielinen eli nimisysteemin omaan kieleen pohjautuva (Ainiala ym. 2008: 177) etunimistö on taistellut tiensä kristillisen nimistön ylivallan alta suomalaiseen nimisysteemiin 1800-luvulta alkaen. Toki omakielisiä nimiä on saattanut olla jo esihistoriallisella ajalla, mutta viralliseen nimistöön ne ilmaantuivat vasta 1840-luvulla. Omakielisten nimien yleistyksen taustalla vaikutti kansallinen herääminen ja yhteiskunnassa levinnyt kansallisuus-*aatte*. Sukunimien suomalaistamisaltoa ja uusien suomenkielisten sukunimien omaksuminen oli samanaikaista omakielisen etunimistön synnyn kanssa. (Kiviniemi 2006: 270–271.) Teoksessa *Suomalaisten etunimet* (2006) Eero Kiviniemi erottaa omakielisten nimien historiassa neljä eri vaihetta. Tarkastelemani nimiaineiston kannalta näistä vaihteista relevantteja ovat erityisesti kansallisuus-*aatteen* aika (noin vuosina 1850–1917) ja itsenäisyyden aika aina toiseen maailmansotaan asti (vuodet 1917–1939). Näiden ajanjaksojen aikana omakielisten nimien suosio kasvoi vakaasti ja ne vakiintuivat osaksi suomalaista etunimistöä. Huipussaan omakielisten etunimien suosio on ollut 1920–1940-luvuilla. (mts. 274, 276–277.)

Aineistossa esiintyy omakielisiä nimiä sellaisenaan tai yhdysnimen osana (*Aallotar, Aino, Helmi, Lemmikki, Lempi, Marjukka*¹⁴, *Myrskytär, Pilvetär, Päivikki, Sisko, Tähdetär, Tähdikki; Keijo, Seppo, Terho, Veijo, Veikko*). Tietysti myös kaikilla teoksissa esiintyvillä Kalevalasta lainatuilla hahmoilla on omakieliset nimet (*Ilmatar, Mielikki, Nyyrikki, Teller-vo, Tuulikki, Vellamo; Ahti, Tapio*) – onhan suomalainen mytologia ja kansanrunous ehkä omaperäisen etunimistön lähde puhtaimmillaan. (Kiviniemi 1982, 1997, 2005; Mikkonen 2005: 19–20; Vilkuna 2005 [1976].) Kuriositeettina mainittakoon vielä, että muinaissuomalainen nimi *Kultimo* esiintyy Metsolan Mummun tarinoissa (ML: 151, Vilkuna 2005 [1976]: 10).

Nykypäivän näkökulmasta tarkasteltuna aineiston omakielisten nimien runsaus voi tuntua kirjailijan tekemältä merkitykselliseltä ja tietoiselta valinnalta, mutta toisaalta aineiston kymmenestä teoksesta kuusi on kirjoitettu aikana, jolloin omakielisten etunimien

¹⁴ *Marjukan* voi katsoa olevan alkuperältään luontonimi – kuten itse tässä teen – mutta sen voi tulkita polveutuvan myös raamatullisesta *Mariasta* (Saarelma 2007: 88).

suosio on ollut suurimmillaan. Tuona aikana omakielinen nimivalinta ei siis välttämättä ole kielinyt suuresta aatteellisuudesta, vaan kyseisen ajankohdan nimimuodista ja senaikaisen nimenantokulttuurin tiedostamisesta. Kuitenkin Somersalon perhetausta huomioon ottaen olisin taipuvainen tulkitsemaan kirjailijan nimivalinnat tietoisesti kansallisen identiteetin korostamiseksi.

Saara Tikkala on luonnehtinut lisenasiaatintyössään tarkastelemaansa tyttökirjailijoita nimenantajina muun muassa runollisiksi ja romanttissävyytteisiksi (2008: 116, 123). Muodollisesti toisiaan lähellä olevien, mutta sisällöllisesti hyvin kaukaisten termien *romanttisen* ja *kansallisromanttisen* välinen selkeä ero konkretisoituu näiden kahteen eri genreen kuuluvien teosten nimistössä. Somersalon teosten kansallisromanttinen nimistö voi kuulostaa lukijan korvaan arkiselta ja kansanomaiselta, kun taas Tikkalan tarkastelemien tyttökirjojen osin eksoottisetkin nimet (esim. aineiston aatelisnimet) ruokkivat nuoren lukijan mielikuvitusta ja saavat teosten henkilöhahmot tuntumaan erikoisilta ja hienoilta – myös teosten sisällä, muiden henkilöhahmojen mielissä (Tikkala 2008: 28–30, 88–87).

Bertills (2003: 46, 52) on huomauttanut, etteivät kaunokirjallisessa kontekstissa esiintyvät konventionaaliset henkilönnimet ole koskaan täysin sattumanvaraisesti valittuja. Konnotatiivisten tulkintojen kautta tällaiset nimet liittävät kantajansa esimerkiksi tiettyyn sosio-kulttuuriseen kontekstiin eivätkä ne siksi voi olla koskaan täysin merkityksettömiä tai neutraaleja. Niinpä tämänkin aineiston jo olemassa olevasta henkilönnimistöstä hahmoille valikoidut nimet kantavat omaa tehtäväänsä: omakieliset nimet korostavat teosten hahmojen ja miljöön suomalaisuutta.

6.4 Muistoista motivoituneet nimet

Somersalo matkusteli paljon; hän opiskeli Englannissa kieltä ja teki ulkomaanmatkoja muun muassa Norjaan, Ruotsiin, Itävaltaan, Unkariin, Saksaan ja Italiaan (Raevuori 1932: 157). Monien ulkomaanmatkojen tarkoituksena oli kirjailijan terveydentilan parantaminen, mutta ne merkitsivät myös ”rikasta elämäkoulua, näkemyksen avartumista, vieraitten kielten oppimista ja vieraitten maisemien vaikutteita” (Heiniö 1952). Luultavasti myös näiden maiden nimikulttuuri on tullut ainakin jossain määrin kirjailijalle tutuksi. Mahdollista olisi siis kai ollut nimetä teosten henkilöhahmoja eksoottisimmillakin nimillä. Suurin osa aineiston nimistä kuitenkin kalskahtaa kovin kotoisilta, vaikka muutamia poikkeuksiakin on,

kuten italialaistyypiset *Citronelli* ja *Narsissa* sekä skandinaaviset *Fritjof ja Ingebörg* – jälkimmäiset nimiesimerkit tosin tulevat esille vain tarinan nimessä (ML: 138).

Vieraiden vaikutteiden sijaan teoksista löytyy tuttuja nimiä kirjailijan lähipiiristä. Somersalon sisarusten lapsien syntymävuosia ja teoksien ilmestymisvuosia vertailemalla voi havaita, että muutama sukulaislapsi on saanut joko ensimmäisen tai toisen nimen kaimansa Somersalon lastenkirjojen henkilögalleriaan (ks. Liite 3). Somersalon Eva-siskon kasvattilapsi Liisa Kaarina, Ensi-veljen tytär Marja Liisa sekä Artturi-veljen pojat Olli ja Jaakko ovat saaneet nimikaimansa tarkastelempiin teoksiin. Liisasta ja Marjasta muistutetaan myös aineiston nimet *Liisukka* ja *Marjukka*. Voikin ajatella, että kirjailijatäti on mielellään nimennyt lastenkirjojensa henkilöhahmoja, pikkutyttöjä ja -poikia, sisarustensa lasten kaimoiksi huomaavaisena eleenä. Myös teosten paikannimistössä näkyy kirjailijan oma elämänpiiri, sillä Somersalon kotiseutu (Tampere ja sen kaupunginosat Pirkkala ja Rahola) toimii fiktiivisten tapahtumien realistisena näyttämönä (TT, ML). Myös Tikkala (2005: 101) on tehnyt samankaltaisia havaintoja kirjailijan oman elämänpiirin nimistön siirtymisestä tämän teoksien nimimaisemaan, samoin Korpimäki (2010: 37).

Viitteitä kirjailijan omaan elämään löytyy myös tekstin tasolla. Teoksessa *Me kerromme itsestämme* (1946) Aili Somersalo kuvailee lapsuutensa muistoja ja tunnelmia:

Hyvin varhaisiin muistoihin kuuluu eräs iltapäivä. Muistan selvästi, että olimme eh-tineet illansuuhun, sillä lastenhuoneessa oli alkanut hieman hämärtää. Istuimme latti-alla ikkunan alla, kaksi nuorinta veljeäni ja minä, ja leikimme valkoisilla posliini-lampailla. Silloin sisäkkö **Lyyti** pistäytyi luoksemme ja sanoi **Mummulle** – joka ei ollut mikään mummu, vaan keski-ikäinen hoitajamme – että nyt se kuorma lähtee. (mts. 341.)

Hämmästyttävän samoin sanoin alkaa muutama vuosi myöhemmin ilmestynyt *Metsolan lapset* (1951):

22) Oli ehditty illan suuhun. Lastenhuoneessa jo hiukan hämärsi. Kolme sisarusta istui lattialla ikkunan alla ja leikki posliinilampailla. – – Sisäkkö **Lyyti** raotti ovea ja sanoi **Mummulle**, joka ei lainkaan ollut mummu, ei näiden lasten ainakaan, lasten rakastama, keski-ikäinen hoitaja vain, että nyt se viimeinen kuorma vihdoinkin lähtee. (ML: 7–8.)

Metsolan lapsien omaelämäkerrallisuudella on aiemminkin spekuloitu, mutta koskaan itse kirjailija Somersalo ei ole teostaan tällaiseksi nimittänyt (ks. Laitinen 1994: 4). Tosin kirjailijan lehtihaastattelussa vuodelta 1952 uskaltautuu toimittaja kutsumaan teosta ”tosi-

saduksi” (Heiniö 1952). Koska teoksen tapahtumat kuitenkin mitä ilmeisimmin perustuvat ainakin osittain kirjailijan omiin lapsuusmuistoihin, lienee perusteltua olettaa, että myös teoksen *Lyytin* ja *Mummun* (nimi)esikuvina ovat samannimiset reaalimaailman henkilöt kirjailijan lapsuusajoilta.

Samaisen teoksen päähenkilöinä on kuusi sisarusta, joiden nimet muistuttavat enemmän tai vähemmän niinkään kuusihenkiä Somersalon sisarusparven nimiä, joko alkuäänteiltään (*Atro* < *Artturi*, *Ella* < *Eva*) tai alkuperältään (*Eljas* < *Ensi* ***Elias*** < hepr. *Elijah*; *Jyrki* < *Yrjö* < kreik. *Georgius*) (Vilkuna 2005: 71, 123; ks. myös Liite 3). Kirjailijaan itseensä vertautuisi Metsolan Sisko ja Somersalon nuorimpaan veljeen viittaisi vastaavasti aineiston *Veikko*.

7 PÄÄTÄNTÖ

Aili Somersalon satuteosten nimistön analysoinnissa haastavinta on ollut nimen ja nimityksen välisen eron tekeminen; aineisto kun tuntuu koostuvan nimen kaltaisista nimityksistä ja nimityksen kaltaisista nimistä. Teoksissa esiintyvät tavat viitata hahmoon voikin asettaa arvottavalle jatkumolle (Kuvio 1), nimen ollessa hierarkian huipulla ja hahmon kannalta tavoiteltava päätepiste. Tavoiteltava siksi, että nimen saanut hahmo on usein ainakin lukijan näkökulmasta noteeratumpi, tärkeämpi, kuin esimerkiksi hahmo, johon viitataan vain nimityksellä.

nimi (*Jukka-Pekka*)

appellatiivinen nimi (*Helmiotsa*)

yksilöivä yleisnimi¹⁵ (*Lähteen keiju*)

paikannimimääritteinen appellatiivi (*Aamuruskonmaan kuningas*)

nimitys (*kasvatusäiti, Kuusten Valvoja*)

Kuvio 1. Teoksissa esiintyvät tavat viitata hahmoon.

Myös Päivi Lahtinen (2008: 9) on esittänyt samansuuntaisen ajatuksen nimistä ja nimityksistä jatkumolla appellatiiveista propreihin. Somersalo tosin käyttää *proprisia* ilmauksia usein appellatiivien tavoin; iso alkukirjain ei siis ainakaan tämän aineiston valossa ole aina merkki nimestä, vaan isoa alkukirjainta on käytetty esimerkiksi nostamaan tarkoite esiin monen samanlaisen joukosta (*Unetar*), titteleissä (*Ylimmäinen juomanlaskija*), allegorioissa (*Rouva Vatsankipu*) ja personifikaatioissa (*Tuuli-veikko*). Perinteinen kirjallisen ilmauksen iso- tai pienialkukirjaimisuuteen perustuva jako nimiin ja nimityksiin on saanut analyysin aikana väistyä, ja tulkinta on ollut kuin pakotettu nojaamaan rajatapauksissa muihin seikkoihin: lukijan – eli tässä tapauksessa minun – intuitioon ja tekstin antamiin vihjeisiin, jotka nekään eivät aina ole taanneet yhtä absoluuttisen varmaa tulkintaa. Viimeistään nyt, analysoimani aineiston myötä, olen ymmärtänyt, että nimi on paljon muutakin kuin merkkejä paperilla.

¹⁵ Termin määritelmästä ks. 5.1.3.

7.1 Aineiston nimien keskeisiä piirteitä

Luvussa 3 esitellyn nimityyppiin pohjalta on mahdollista tarkastella nimiaineistoa yksittäistä nimeä laajemmalla tasolla. Jako nimityyppiin onkin auttanut havaitsemaan muutamia aineiston nimille selkeästi tyypillisiä piirteitä.

7.1.1 Ihmisten nimet

Aineiston ihmisten nimet ovat muutamaa satunnaista poikkeusta lukuun ottamatta suoraan reaali maailman nimistöstä poimittuja, tuiki tavallisia tytön- ja pojannimiä. Tätä nimijoukkoa tarkastelemalla voi kuitenkin havaita seuraavaa:

Nimille löytyy yllättävän usein samanasuinen vastine leksikosta (*Helmi, Sisko; Terho, Veikko*) ja myös johtamalla muodostetun nimen voi jäljittää leksikkoon (*Marjukka < marja, Päivikki < päivä*).

Varsinkin lapsihahmoille annetut nimet näyttäisivät muodostavan alkusoinnullisia nimipesyeitä tai nimipareja muutaman yksittäisen teoksen sisällä (TS: *Anja, Annikki, Antero, Arvi; Eino, Ella, Elli, Erkki; Martti, Matti, Mikko*, PS: *Kaija, Keijo; Lassi, Liisukka, ML: Eljas, Ella; Lotte, Lyyti*). Joissain tapauksissa tämä selittyy hahmojen sukulaisuudella, jolloin nimiä on varmasti tarkoituksella käytetty sitomaan henkilö hahmoja yhteen, mutta ei aina. Lieneekö kirjailija sitten tiedostamattaan tullut nimenneeksi alkuäänteiltään samankaltaisilla nimillä joukon saman teoksen hahmoja vai onko kyse tietoisesta valinnasta, jää hieman epäselväksi. Tulkinnassani kallistuisin kuitenkin ensimmäiseen vaihtoehtoon.

Koska suurin osa teoksissa esiintyvistä ihmishahmoista on lapsia, voisi sen kuvitella näkyvän myös kirjailijan nimivalinnoissa. Somersalon lapsihahmot onkin nimetty usein deminutiivisilla nimillä, ja yhden nimen mahdollisesti monesta variantista hahmolle on valikoitunut se pienuuteen viittaava ja pehmeän kuuloinen (*Annikki, Kaisu, Lassi, Liisukka, Marjukka, Päivikki*). Ei siis *Kaisa* ja *Lasse*, vaan *Kaisu* ja *Lassi*, eikä *Marja* ja *Päivi*, vaan *Marjukka* ja *Päivikki*. (Tästä myös Tikkala 2005: 100.) Aineiston konventionaaliset nimet ovat pääosin lyhyitä kaksitavuisia nimiä, elleivät ne sisällä esimerkiksi deminutiivijohdinta (*-kka, -kki*), jolloin nimestä tulee automaattisesti kolmitavuinen.

7.1.2 Eläinten nimet

Aineistossa esiintyvät eläinten nimet ovat pääosin joihinkin kolmeen seuraavaan kategoriaan kuuluvia:

- 1) kaksi- tai useampiosaisia hahmon ulkoisia ominaisuuksia kuvaavia sanayhdistelmiä (*Keltarintakerttunen, Mustanokka, Sininen lintu*),
- 2) yksiosaisia eläinlajin paljastavia appellatiiveja (*Kettuset, Polle, [rouva] Varis*) tai
- 3) ekspressiivisiä sanoja tai sanayhdistelmiä (*Hops, Huihai, Sur-Sur*).

Kategoriaan 1 tai 2 kuuluvat nimet ovat usein identtisiä vastaavien appellatiivien kanssa tai muistuttavat niitä. Näille nimille yhteistä on, että ne implikoivat joko suoraan tai epäsuorasti, mistä eläinlajista kunkin nimenkantajan kohdalla on kyse. Deskriptiivisyyden lisäksi aineiston eläinten nimille tyypillinen funktio onkin luokitella tarkoitteitaan näiden edustaman biologisen lajin mukaan. Eläinhahmojen esittämisestä tyyppeinä kielii sellaisten nimien kuin *Mirri* ja *herra Harakka* runsas käyttö.

7.1.3 Fantastisten satuolentojen nimet

Kuten eläinhahmojen nimet, suurin osa satuolentojenkin nimistä on kaksiosaisia ja jollain tasolla hahmon ulkonäköä kuvaavia. Mutta toisin kuin eläinten nimet, deskriptiiviset satuolentojen nimet tuntuvat kuitenkin viittaavan hahmon ulkonäön konkreettisiin ulottuvuuksiin (*Pataposki, Sammaleinen, Viiksivelho*) siinä missä eläinten nimet tyypillisimmillään kertovat hahmon värityksestä. Usein nimi kertoo jotain myös hahmon mentaalisista ominaisuuksista (*Julma-Kumma, Paha Piikkikala, Tonttu Tietäväinen*).

Satuhahmojen nimet pyrkivät myös huomattavissa määrin lokalisoimaan hahmon tiettyyn elinympäristöön. Nimen osana saattaa olla teoksessa esiintyvän paikan nimi (*Kuun-akka, Meren Musta*) tai sitten nimi vain vihjaa tarkoitteelle todennäköisestä asuinympäristöstä (*Aallotar, Vuorenäijä*).

Koska satuolentojen nimet ovat melkeinpä kaikki keinotekoisia eikä reaali maailmasta tutusta nimijaosta tytön- ja pojannimiin ole merkkejä, on tarkoitteen sukupuolen päättely pelkän nimen perusteella haastavaa. Vaikka hahmon sukupuoli tarinankulun kannalta ei välttämättä kovin relevantti tieto olisikaan, se sukupuolittuneessa maailmassa kasvanutta lukijaa kuitenkin kiinnostanee. Tässä suhteessa satuolentojen nimissä on havaittavissa kahdenlaista tendenssiä:

- 1) satuolentojen nimet ovat tarkoitteen sukupuolen suoraan jollain kielenaineuksella ilmaisevia (*Aurinkomuori, Kivetär, Kuun-ukko*) tai
- 2) täysin sukupuolineutraaleja (*Leväleuhkana, Meren Musta, Pataposki*).

Hahmon sukupuolta paljastamattomien nimien yhteydessä käytetäänkin usein tarkoitetta luonnehtivia lisäilmauksia, kuten nimityksiä (*herra Hirviö, rouva Rapu-hirviö*) Myös ensilukemalta kenties epäselvissä tapauksissa tekstissä kuljetetaan nimen mukana hahmoa kuvailevia nimityksiä: Reaalimaailman nimisysteemin valossa esimerkiksi nimi *Tuuli* kielisi nimenkantajan olevan tyttö, mutta sadun *Tuuli* onkin puhurin poika. Sukupuolta korostetaan viittaamalla hahmoon systemaattisesti *Tuuli-veikkona* tai *Tuuli-poikana* (PS: 49–58). Samoin Tonttu Tarun kohdalla kerrotaan tämän olevan tonttu-ukko jo ennen kuin hahmon nimeä on edes tuotu julki (VP: 6–7), ja siksipä lukija osaakin tulkita *tarun* merkityksessä ’satu’.

7.1.4 Kuvitteellisten hahmojen nimet

Kuvitteellisten hahmojen nimet ei kategoriana ole millään lailla tunnusmerkkinen esimerkiksi siihen kuuluvien nimien rakenteellisten piirteiden osalta. Tämän nimityypin nimiä esiintyy vain yhdessä aineiston teoksista, *Metsolan lapsissa*, ja ne ovat olemassa ennemminkin tehdäkseen eron teoksen reaalimaailman tapahtumien ja kerrottujen rinnakkaistarioiden tapahtumien välillä, kuin esimerkiksi välittääkseen lukijalle vaikkapa lisäinformaatiota hahmoista tai paikoista (mm. Mummun tarinoissa esiintyvät *Kultimo* ja *Tähtikirkas*). Tällaisilla nimillä on myös tehty ero teoksen reaalimaailman ja lasten mielikuvitusmaailman välillä (intiaanileikeissään *Metsolan pojat* ovat *Uljas Haukka* ja *Viekas Kettu*).

7.1.5 Paikannimet

Somersalon tuotannon keskeisiä piirteitä tutkinut Laitinen (1994: 20) on todennut seuraavaa:

Maailma, jossa Somersalon satuhenkilöt liikkuvat, ei suinkaan ole niin yhtenäinen ja maantieteellisesti tarkoin rajattu, kuin saduissa perinteisesti. Metsä on tärkeä tapahtumapaikka, kuten saduissa yleensäkin.

Laitinen lienee keskittynyt analyysissään enemmän Somersalon teosten miljöisiin kuin tapoihin, joilla niihin viitataan. Totta on, että tapahtumapaikat vaihtelevat suuresti: liikutaan mielikuvituksellisesti Maassa ja Kuussa, kansanperinteestä lainatuissa mystisissä miljöissä sekä tuiki tavallisesti Tampereella. Oli miljöö sitten fiktiivinen, lainattu tai autenttinen, paikat on usein kuitenkin yksilöity nimillä, ja tällä tavoin teoksen sisällä maantieteellisesti rajattuja.

Aineiston paikannimet koostuvat lähinnä realistisista mutta epäautenttisista nimistä, mutta myös autenttisia nimiä esiintyy. Autenttiset paikannimet ovat suurimmaksi osaksi Suomen rajojen sisäpuolella olevia paikannimiä, erityisesti kirjailijan kotiseudun, Tampereen, tuntumasta sekä pohjoisen Lapin seutuvalta. Maailmankartalta mainitaan muutamia itämaaisuuksia: *Betlehem*, *Egypti*, *Niilinvirta*. Liekö kirjailija toivonut kaukomaiden mystisyyden välittyvän sadun maailmaan parhaiten juuri näiden paikkojen nimien kautta. Länsimaisen kulttuurin alueelta viitataan Amerikkaan ja Ahvenanmaahan. Vieraat maat ja ulkomaiset paikat jäävät kuitenkin lähinnä vain mainintojen varaan, ja teosten tapahtumien realistinen miljöo sijoittuukin visusti koto-Suomeen. Ylipäänsä autenttiset paikat – ja henkilöt – vilahtelevat tekstissä usein vain kertamainintoina ja sivuhuomautuksina seuraavan esimerkin tapaan: ”Se Kolumbus käväisi **Amerikassa**, mutta isä on käynyt **Ahvenanmaalla**” (ML: 141).

Aineiston fiktiiviset paikannimet ovat rakenteeltaan hyvin samankaltaisia kuin reaali maailman paikannimet: perusosasta ja määriteosasta muodostuvia yhdysnimiä (*Lumme/lampi*, *Peikko/vuoret*, *Pytty/kallio*).

Muiden nimityyppien tapaan aineiston paikannimetkin ovat hyvin deskriptiivisiä; ne kuvailevat paikan ominaispiirteitä. Toinen tämän nimityyppin keskeinen tehtävä on tehdä ero teoksen realistisen, omaa reaali maailmaamme muistuttavan miljöön ja fiktiivisen satumaailman välille.

7.1.6 Lainanimet

Aineiston lainanimet on jäljitettävissä kahteen eri lähteeseen: suomalaiseen kansanperinteeseen, mytologiaan ja muinaisuskoon, sekä kansainväliseen satuperinteeseen. Suomalaisen kansanperinteen osalta erityisesti *Kalevalasta* on ammennettu lainanimistöä ja tietysti samalla myös täydennetty teosten henkilögalleriaa ja tapahtumapaikkoja. Ahtolan, Metso lan ja Tapiolan väen lisäksi lainattu on myös muun suomalaisen taruston hahmoja ja näiden nimiä (*Kyöveli*, *Näkki*, *Vesihirsi*). Laajemmaltikin tunnetusta satu- ja kertomaperinteestä taas ovat peräisin esimerkiksi *Nukkumatti*, *prinsessa Ruusunen*, *Punahilkka* ja *Saapasjalkakissa*.

Kalevalasta lainatut henkilö hahmot ja näiden nimet alleviivaavat kirjailijan kiinnostusta teosten julkaisuaikana vielä suhteellisen nuoreen suomalaiseen kansalliskulttuuriin sekä tuovat teoksiin kansallisromanttisen sävyn. Vanhasta satuperinteestä lainatut nimet taas luovat kuvaa yhteisestä ja yhtenäisestä, universaalista satumaailmasta.

7.1.7 *Terveyssatuja*

Koska *Terveyssatuja* poikkeaa tarkoitukseltaan ja tyyliään muista aineiston teoksista, koin aiheelliseksi käsitellä sen nimistöä vielä kokoavasti erillään muista.

Terveyssatujen henkilögalleria on selvästi kahtiajakautunut: lyhyissä, opettavaisissa kertomuksissa pääosassa ovat ihmishahmot sekä allegoriset henkilöt. Tämä näkyy tietysti myös teoksen nimistössä, jota tarkastelemalla tarkoitteiden kahtalaisuuden voi nähdä reaalistuvan melkein pä huvittavalla tavalla. Ihmishahmot on nimetty reaalimaailmasta tutuilla konventionaalisilla tytön- ja pojannimillä (*Anja, Elli, Kaisu; Eino, Jaakko, Olavi*), mutta näiden nimien vastapainona teoksessa esiintyy runsaasti allegorisia nimiä kuten *Basilli, Keuhkotauti, neiti Herttainen, Rouva Vatsankipu* ja *Vilpoisa Vesi*. Nämä hyvin erityyppiset nimet mahtuvat kuitenkin sulassa sovussa samojen kansien väliin.

Huomion arvoista on sekin, että suurin osa aineiston konventionaalisista ihmisten nimistä esiintyy juuri tässä teoksessa (syistä ks. 6.2).

7.2 Harkittua mutta huolimatonta – Aili Somersalo nimenantajana

Somersalon tuotantoa vuosikymmenittäin tarkasteltaessa on havaittavissa muutamia seikkoja, jotka näyttäisivät muuttuvan ajassa. Ensinnäkin teosten sisältämä nimimäärä kasvaa, vaikkakin maltillisesti. Tosin 1910-luvulla ilmestyneissä teoksissa olevien nimien näennäinen vähyys johtunee ainakin osaksi siitä, että tältä ajanjaksolta aineistooni päätyneet teokset ovat kaksien kansien väliin jaettu yhtenäinen kertomus, joten teokset sisältävät paljon samoja hahmoja ja paikkoja, ja siten myös samoja nimiä. Toinen huomion arvoinen seikka on kalevalaisten ja omakielisten nimien käyttö. 1920-luvulla ilmestyneissä teoksissa kalevalainen nimimaisema korostuu. Tarinoiden aihepiirien monipuolistuessa kirjailija alkaa myös käyttää konventionaalisia nimiä hahmoja nimetessään. Lisääntyvät konventionaaliset nimet ovat usein omakielisiä. Vähitellen myös autenttisia paikannimiä alkaa esiintyä teoksissa tarinoiden miljöön muuttuessa aiempaa realistisemmaksi. Myöhemmille vuosikymmenille (1930–1950) tullessa edellä mainitut piirteet vahvistuvat: käytettyjen nimien määrän kasvaessa myös konventionaalisten nimien sekä autenttisten paikannimien määrä kasvaa. Käytetty nimorepertuaari monipuolistuu ja saa ulkomaisiakin vivahteita. Käytetyissä konventionaalisissa nimissä näkyy ajan nimimuoti.

Kalevalaisten ja omakielisten nimien käytön voi nähdä kielivän Somersalon kotikasvatuksessa korostuneesta isänmaallisesta kansallisaatteesta. Vaikuttaisi myös siltä, että

vasta vanhemmalla iällä Somersalo on alkanut hyödyntää omassa elämänpiirissään esiintyviä nimiä teoksiensa tarkoitteita nimetessään. *Metsolan lapsien* julkaisuhetkellä 64-vuotias Somersalo on kenties halunnut tehdä paluun omiin lapsuusmuistoihinsa; tästä kertoisi ainakin teoksen nimiesikuvien jäljitettävyyys kirjailijan lähipiiriin. Omaelämäkerralliseksi tulkittuna *Metsolan lapset* antaisi myös viitteitä siitä, millaisessa kirjallisessa, kulttuurisessa ja ideologisessa ympäristössä kirjailija on kasvanut. Uskoisinkin kirjailijan oman maailmankatsomuksen jollain tasolla suodattuneen tämän koko (lastenkirja)tuotantoon.

Somersalon kielelliseen ja tarinankerronnalliseen lahjakkuuteen sen enempää puutumatta on kirjailijan myöhemmässä tuotannossa havaittavissa eräänlainen kertomuksellinen keveys, vaikka tarinat herttaisia ovatkin. En lainkaan ihmettele, että Somersalon lukuisista teoksista juuri *Mestaritontun seikkailut* on vedonnut lapsilukijoihin sukupolvesta toiseen. Teos tuntuu langettaneen varjon kirjailijan myöhemmälle satukirjatuotannolle, jonka aihepiirien, henkilöhahmojen ja jopa nimistön samankaltaisuudet voi paikantaa juuri vuonna 1919 julkaistuun *Mestaritontun seikkailut* -teokseen.

Nimet vaikuttaisivat niin aineiston kuin kirjailijan omasta elämästä saatavilla olevien tietojen perusteella olleen Somersalolle tärkeitä. Aineiston kymmenestä teoksesta kahdeksan nimessä esiintyy hahmon- tai paikannimi, ja määrällisesti nimiä on käytetty teoksissa melko paljon. Nimistä ja niiden motivoitumisesta käydään keskustelua myös teosten sisällä, tosin harvakseltaan – mutta käydään kuitenkin. Kirjailija on myös julkaissut kirjallisuutta pseudonyymien suojissa eli nimiasioita on selvästi mietitty myös teosten maailman ulkopuolella. Toisaalta aineiston teoksissa havaittava nimivarianttien vaihteluna reaalistuva nimien käytön holtittomuus kielisi siitä, ettei nimiin ole kuitenkaan kiinnitetty kovinkaan tarkkaa huomiota. Luonnehtisinkin Somersaloa melko ristiriitaiseksi nimeäjäksi. Yhtäältä aineiston nimiä tarkasteltaessa tuntuu niistä huokuvan yksityiskohtien runsaus, ja teoksien tekstikin tukee osaltaan tarkoitteille annettuja nimiä. Nimet ja tarina muodostavat useassa tapauksessa hallitun kokonaisuuden. Toisaalta tarkoitteiden nimeäminen on väliin hapa-roivaa eikä lainkaan systemaattista.

Yksi Somersalon koko lastenkirjatuotannolle tyypillinen piirre on teoksen reaali- ja fantastisen maailman välillä vuorottelu: realistisesta ympäristöstä päähenkilö joutuu usein sattuman kautta uuteen, satumaiseen ympäristöön. Myös kansanperinteen ja muun kertomakirjallisuuden esille tuominen yhdistää käsittelemiäni Somersalon teoksia. Nämä tarinankerronnan piirteet heijastuvat myös Somersalon teoksissaan käyttämään ja niitä varten muodostamaan nimistöön. Yhtäläillä kuin Somersalon lastenromaanien juonel-

liset piirteet ovat kirjailijalle tunnusmerkkisiä, on myös kirjailijan luomassa nimistössä havaittavissa jonkinlaista kaavamaisuutta. Kuvailisinkin kirjailijan loihtimaa nimimäis-mää omalakiseksi ja tunnistettavaksi.

Matka sadun maailmaan ja sen satumaiseen nimistöön Aili Somersalon kynänjäljen myötä on ollut antoisa ja mielenkiintoinen. En keksi parempaa tapaa päättää analyysiani kuin lainaamalla itse kirjailijaa:

Lähdimme sieltä vitkalleen, vaiteliaina. Olimme sanoneet jäähyväiset jollekin niin kauniille ja suloiselle, ettei se kestänyt sanoja. (Somersalo 1946: 344.)

LÄHTEET

Aineistolähteet

- SOMERSALO, AILI 1982: *Mestaritontun seikkailut*. 8. painos. Porvoo: WSOY.
- 1951: *Metsolan lapset*. Arvi A. Karisto Osakeyhtiö.
- 1950: *Terho Terhinpoika*. Arvi A. Karisto Osakeyhtiö.
- 1947: *Prinsessa etsii satua*. Arvi A. Karisto Osakeyhtiö.
- 1945: *Kuun-Piltti ja menninkäiset*. Helsinki: Oy Suomen Kirja.
- 1945: *Päivikin satu*. 6. painos. Porvoo: WSOY.
- 1943: *Terveysatuja*. Helsinki: WSOY.
- 1934: *Jukka-Pekka uusilla seikkailuilla*. K. J. Gummerus Osakeyhtiö.
- 1930: *Vaarojen Polku*. K. J. Gummerus Osakeyhtiö.
- 1924: *Nukkumatti ja Unijukka seikkailulla*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Kirjallisuuslähteet

- AINIALA, TERHI – MINNA SAARELMA – PAULA SJÖBLOM 2008: *Nimistöntutkimuksen perusteet*. Tietolipas 221. Helsinki: SKS.
- BERTILLS, YVONNE 2003: *Beyond identification: proper names in children's literature*. Åbo: Åbo Akademi University Press.
- HAAVIO, MARTTI 1967: *Suomalainen mytologia*. Helsinki: WSOY.
- HEINIÖ, ESTI 1952: Tamperelaisia taiteilijoita: kirjailija Aili Somersalo. – *Tammerkoski* 2/1952.
- HÄMÄLÄINEN, KARO 1999: Aili Somersalo. Teoksessa Ritva Aarnio – Ismo Loivamaa (toim.) *Kotimaisia naistenviihteen taitajia: 100 vuotta rakkautta* s. 31–35. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy.
- ISK = HAKULINEN, AULI – MARIA VILKUNA – RIITTA KORHONEN – VESA KOIVISTO – TARJA RIITTA HEINONEN – IRJA ALHO 2005: *Iso suomen kielioppi*. SKST 950. Helsinki: SKS.
- JAVANAINEN, JUHA 2006: *Snellmanin kunniaksi sukunimet suomalaisiksi*. Tampere: Juha Javanainen.
- JUSSILA, OSMO – SEPPO HENTILÄ – JUKKA NEVAKIVI 2009: *Suomen poliittinen historia 1809–2009*. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy. 6. painos.

- JUSSILA, RAIMO 2009: *Kalevalan sanakirja*. Helsinki: Otava.
- Kalevala*. 1983. Helsinki: Otava.
- KIVINIEMI, EERO 2006: *Suomalaisten etunimet*. Helsinki: SKS.
- 1982: *Rakkaan lapsen monet nimet: suomalaisten etunimet ja nimenvaihtaminen*. Helsinki: Weilin+Göös.
- KOLU, KAARINA 2003: Varjojen linnan prinssejä ja merenneitoja 1920- ja 1930-luvun saaduissa. Teoksessa Liisi Huhtala – Karl Grönn – Ismo Loivamaa – Maria Laukka (toim.) *Pieni suuri maailma: suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia* s. 66–73. Helsinki: Tammi.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. Osat 1–3. 2006. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- LAITINEN, SOILI 1994: Satumaassa, nuorisoseurassa ja noitaroviolla: näkökulmia Aili Somersalon kirjallisen tuotannon keskeisiin piirteisiin. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.
- LEHTONEN, MAIJA 2003: Puoli vuosisataa lastenkirjailijana – Zacharias Topelius. Teoksessa Liisi Huhtala – Karl Grönn – Ismo Loivamaa – Maria Laukka (toim.) *Pieni suuri maailma: suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia* s. 20–31. Helsinki: Tammi.
- MIKONEN, EVE 2002: *Deskriptiiviset sanat: määritelmät, muoto ja merkitys*. Helsinki: SKS.
- MIKKONEN, PIRJO 2005: Etunimet, ikkuna kansakunnan historiaan. Teoksessa Pirjo Mikkonen (toim.) Kustaa Vilkuna: *Etunimet* s. 17–22. Helsinki: Otava.
- PIELA, ULLA – SEPPO KNUUTTILA – PEKKA LAAKSONEN (toim.) 2008: *Kalevalan kulttuurihistoria*. Helsinki: SKS.
- PITKÄRANTA, REIJO 2001: *Suomi–latina–suomi-sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- RAEVUORI, YRJÖ 1932: *Tamperelaisia sukuja*. Tampereen kaupungin historia IV. Tampere: Tampereen kaupungin kustantama.
- RÄMÖ, JOHANNA 2009: Aamuruskonmaasta Yönsilmään: nimistön rakenne ja funktiot Aili Somersalon teoksissa Päivikin satu ja Mestaritontun seikkailut. Kandidaatintutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- SAARELMA, MINNA 2007: *Nimi lapselle*. Helsinki: Minerva Kustannus.
- SJÖBLOM, PAULA 2006: *Toiminimen toimenkuva: suomalaisen yritysnimistön rakenne ja funktiot*. Helsinki: SKS.
- SJÖBLOM, TIINA 1993: Isänmaan kasvatit: nuortenkirjojen maailmankuva 1920-luvulla. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston taiteiden tutkimuksen laitos.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.

SOMERSALO, AILI 1947: Vilumäen satumaailma. Teoksessa K. Sorjonen – V. Rekola (toim.) *Meistä tuli kirjailijoita* s. 213–216. Jyväskylä: K. J. Gummerus Osakeyhtiö.

SOMERSALO, AILI 1946: Lumottu maa. Teoksessa Ensio Rislakki (toim.) *Me kerromme itsestämme* s. 341–345. Helsinki: Otava.

SORALAHTI, HILKKA 1985: Suomalaisen taidesadun synty kansansadun pohjalta. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden yleinen linja.

SORJONEN, K. – V. REKOLA 1947: *Meistä tuli kirjailijoita*. Jyväskylä: K. J. Gummerus Osakeyhtiö.

TIKKALA, SAARA 2008: Henkilönnimet ja nimitykset yhteisön ja yhteiskunnan kuvaajina suomalaisissa tyttökirjoissa. Lisensiaatintyö. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.

———2005: Nimet ja mielikuvat: Anni Swan nuorisokirjojensa henkilöhahmojen nimeäjänä. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

———2002: Tiina, Miina ja Plotina: suomalaisten tyttökirjojen tyttönnimet. Praktikumtyö. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

TOPELIUS, Z. 1931: *Lukemisia lapsille VIII*. Suomentanut V. Tarkiainen, Valter Juva, Ilmari Jäämaa, Uuno Kailas, Elina Vaara ja Katri Vala. 5. painos. Porvoo: WSOY.

TOPELIUS, Z. 1893: *Lukemisia lapsille VI*. Porvoo: WSOY.

TUOMINIEMI, LEILA 1998: Sadut päivähoiton kasvatustavoitteiden edistäjinä. Kasvatustieteen lisensiaatintutkimus. Jyväskylän yliopiston opettajankoulutuslaitos.

VILKUNA, KUSTAA 2005 [1976]: *Etunimet*. Neljäs, uudistettu laitos. Toimittanut Pirjo Mikkonen. Helsinki: Otava.

VOIPIO, MYRY 2010: Aili Somersalo: sadunsinisiä maita. Teoksessa Kaarina Kolu (toim.) *Suomalainen satu 2* s. 192–199. Helsinki: BTJ Finland Oy.

WIIK, KALEVI 1998 [1981]: *Fonetiikan perusteet*. 2. uudistettu painos. Helsinki: WSOY.

Verkkolähteet

AUNILA, SEIJA 2006: Markus-sedän lastentunti radiossa.

<http://www.yle.fi/elavaarkisto/?s=s&g=6&ag=123&t=251>. 12.8.2011.

EDUSKUNTA.FI. Kansanedustajat 1907–: Arne Somersalo.

<http://www.eduskunta.fi/thwfakta/hetekau/hex/hxent.htm>. 13.6.2011.

———Kansanedustajat 1907–: Eva Somersalo.

<http://www.eduskunta.fi/thwfakta/hetekau/hex/hxent.htm>. 13.6.2011.

- KIVINIEMI, EERO 2005: Omakieliset etunimet 2000-luvun alussa. Yliopiston nimipäiväalmanakka 2006 s. 62–71. Helsinki: Otava.
<http://almanakka.helsinki.fi/nimipaivat/NimAll2006.pdf>. 21.4.2011.
- 1997: Omakielisten etunimiemme vaiheet. Yliopiston nimipäiväalmanakka vuodeksi 1998 s. 62–67. Helsinki: Helsingin yliopisto.
<http://almanakka.helsinki.fi/nimipaivat/NimAll1998.pdf>. 21.4.2011.
- KOLKKA, MARKKU 2008: Pispalan kirjastotalon lauteilla. Aili Somersalo.
<http://www.pispala.fi/runolauteet/2008/somersalo.html>. 4.2.2011.
- KORPIMÄKI, LOTTA 2010: Heinähattu ja Vilttitossu -sarjan henkilönnimet. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kielten laitos.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201101241165>. 20.2.2011.
- LAHTINEN, PÄIVI 2008: Henkilönnimien ja nimitysten käytöstä suomalaisissa koululauluissa. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kielten laitos.
https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/19544/URN_NBN_fi_jyu-200902101061.pdf?sequence=1. 13.6.2011.
- RASILA, VILJO 2009: Arthur Sommer. Suomen talouselämän vaikuttajat -verkkójulkaisu. *Studia Biographica* 8. Helsinki: SKS.
<http://www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat/?iid=185>. 21.2.2011.
- SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURA. Suomen kirjailijat -tietokanta: Aili Somersalo.
<http://dbgw.finlit.fi/matr/tiedot.php?id=7040>. 4.2.2011.
- TAMPEREEN KAUPUNGINKIRJASTO. Pirkanmaalaista kaunokirjallisuutta -luettelo.
<http://www.tampere.fi/kirjasto/pirkanmaankirjailijat/kaunokr.htm#somersaloa>. 26.8.2011.
- VRK = Väestörekisterikeskuksen Nimipalvelu.
<http://verkkopalvelu.vrk.fi/Nimipalvelu/default.asp?L=1>. 24.4.2011.

Muut lähteet

- PARKKILA, TUULA / Tampereen seurakunnan keskusrekisteri. Puhelinkeskustelu 23.9.2011.

Liite 1. Nimiaineisto teoksittain hahmon- ja paikannimiin jaoteltuna

Päivikin satu (1918)

Hahmonnimet:

Kallioinen
Keltakorva
Kivetär
Mestaritonttu
Mirri
Mustanokka
Pirkko
Päivikki
Sammaleinen
Unetar
Yönsilmä

Paikannimet:

Satulinna
Satumaa
Peikkovuoret

Mestaritontun seikkailut (1919)

Hahmonnimet:

Ahti
Julma-Kumma
Kuohukutri
Luuta-Lempi
Mestaritonttu
Mikki
Mosse
Mustanokka
Pataposki
Päivikki
Sammaleinen
Saraste
Vellamo
Vesihäisi
Vihervä
Yönsilmä

Paikannimet:

Aamuruskonmaa / Aamunkoiton maa
Ahtola
Haaksilinna
Haukikangas
Kyöpelä
Lummelampi
Meri
Mustat vedet
Onnenkenttä
Peikkovuoret
Satumaa / Satujenmaa
Suosaari

Nukkumatti ja Unijukka seikkailulla (1924)

Hahmonnimet:

Aallotar
Ahti
Aino
Halli
Helmiotsa
Hirvunen Vesihäisi / Vesihäisi
herra Hirviö
Huihai
Ilmatar
Joulu-ukko
Jukka-Pekka
Kuohukutri / neiti Vesihäikkä
Kuun-akka/Kuu-täti
Kuun-ukko/Kuu-setä
Kuutamokorva
Leväleuhkana
Liisa
Luutalempi
Mielikki
Mummuli
Myrskytär
Nukkumatti
Nyyrikki
Olli
Paha Piikkikala
Pataposki
Pilvetär
Tapio
Tellervo

Tonttu Tietäväinen
Tuulikki
Tähdetär
Ukkonen
Unijukka
Unimirri
Vellamo
Vesineuvos
Vesiviisaat
Viiksivelho

Paikannimet:

Ahtola
Egyptin maa
Haikeuden kukkula
Kaukaiset Meret
Keltainen meri
Kuutamovuoret
Kyöpelinvuori / Kyöpelin vuoret
Niilinvirta
Peikkotähti
Pohjantähti
Tapiola
Tokivain talo
Ukkospilvi
Univedet

Terveyssatuja (1927)

Hahmonnimet:

Anja
Annikki
Antero
Arvi
Aurinko
Basilli(t)
Eino
Ella
Elli
Erkki
Helmi
(neiti) Herttainen
Hilma
(herra) Hyvä Ruoansulatus
Ilman-haltijatar
Irja

Jaakko
Jukka-Pekka
Kaarina
Kaisu
Keuhkotauti
(täti) Kesäomena
Kuoleman enkeli
Martti
Matti
Mikko
Mirri
Musti
Omenankukka
Olavi
Peukaloinen
Pesuluuta
(neiti) Pilaantunut Ilma / (neiti) Raikas Ilma
Päivänsädekeiju(t)
Päivänsäde(-tyttöset)
Raikas Ilma
(setä) Syysomena
Timo
Tonttu Tietäväinen
Tuuli
(neiti) Tyly
Tähdikki
(rouva) Vatsankipu
Vilpoisa Vesi

Paikannimet:

Satumaa
Suomenmaa
Vatsalaukku

Vaarojen Polku (1930)

Hahmonnimet:

Arimo / Säälin Ritari
(H)iisi Häijysilmä / (herra) Hiisi
Ilkisydän
Ilman henki
Juorukorva
Maan henki
Nopea Äly
Peikko Pakkanen
Peikko Tuisku

Pohjantähti
Rapu-hirviö
Rotta/Iloisa
Sorsa/Istervo
Tonttu Taru
Veden henki
Vesi-pöllö

Paikannimet:

Henkien puutarha
Kuoleman Joki
Pohjoisnapa
Simpukkala
Vaarojen Polku
Valkenevat Kunnaat
Vanhojen Viisasten Maja
Väkevä Virta

Jukka-Pekka uusilla seikkailuilla (1934)

Hahmonnimet:

Aurinkomuori
Florestan
Joulu-ukko
Jukka-Pekka
Jättiläinen
Kunigunda
Kunnian Kukko
Kuun-akka/Kuun-täti/Mari-muori
Kuun-ukko/Kuun-setä
Luuta-Lempi
Meren Musta
Mirri
Mummuli
Musti
Myrskytuuli
Mäkisen Naku
Narsissa
Nukkumatti
Pataposki
Ruusa
Ruusunen
Sami
Sininen lintu
Tonttu Tietäväinen
Veijo

Ylimmäinen juomanlaskija

Paikannimet:

Haikeuden kukkula
Huovelinpykälän maja
Kiiskinkylän tie
Kyöpelinvuori
Meri
Pohjantähti
Pohjoisnapa
Pyttykallio
Suomenlahti
Suomi
Suurkylä
Suursaari

Kuun-Piltti ja menninkäiset (1945)

Hahmonnimet:

Joulu-ukko
Kuun-akka
Kuun-piltti/Piltti
Kuun-ukko
Kävynturva
Lemmikki
Tupavanhin

Paikannimet:

Korvatunturi
Lappi
Pohjoiskorkia
Suursaari

Prinsessa etsii satua (1947)

Hahmonnimet:

Ahti
(rouva) Auringon-Lasku
Aurinkomuori
(herra) Harakka
His-His
Jeesus
Jukka-Pekka

Jussi
Kaija
Keijo
Korven Jukka
von Kukko
Kuun-akka
Kuun-ukko
Lahja Ovelainen
Lassi
Liisukka
Mansikkamuori
Marjukka
Markus-setä
Mielikki
Mirri
Mirri-Missi
Missi
Musti
Murre-Musti
Nukkumatti
Saapasjalkakissa
Sade-sisko
Pinko
(rouva) Risti-Lukki
Sur-Sur
Syyspeikko
Säde-tyttö
Timo Tutkimusmatkailija
Tonttu Tietäväinen
Tuuli
Ulla
(koivuneito) Valkopinta
(rouva) Varis
Vellamo
Vesihäisi
Vinha-Viima

Paikannimet:

Ahtola
Betlehem
Itäinen maa
Koralliriutat
Olavin linna
Savonlinna
Suomi
Tonttula
Turku
Turun linna

Terho Terhinpoika (1950)

Hahmonnimet:

Bubo-Bubo
Hyödynkukkanen
Joulu-ukko
Kaarina
Keltarintakerttunen
Kullanmuru
Kuusten Valvoja
Matti
Mansikki
Metsähiisi
Mielikki
Mikko
Navettamuori
Nukkumatti
Nyyrikki
Näkinpiika
Näkki
Punahilkka
Raholan Seppo
Raholan Liesiemo
Rauhalan Liesiemo
Ruusunen
Sami
Sinikki
Sippo
Tapio
Tellervo
Terho Terhinpoika
Tiia-Tiia
Tuulikki
Unikukkanen
Vuorenäijä

Paikannimet:

Korvatunturi
Lokkiluoto
Metsola
Rahola
Rauhala
Satukummut

Metsolan lapset (1951)

Hahmonnimet:

Akseli
Atro / Uljas Haukka
Citronelli
Edelfelt
Eljas
Ella
Florio
Hops
Ida
Isä-pupu
Jumala
Jyrki/Filosofi
(neiti) Jänönheimo
Kaisu
Kasper
(K)eittiö-Iitu / Iitu
Keltainen kana
Kettuset
Kolumbus
Kultimo
Kurre
Lassi Antero / Lassi
Lempi Maria / Lempi
Lotte
Lyyti
Lähteen keiju
Molla
Mummu
Musti
Näkinkala
Näkki
Peikko-isä
Polle/Tuliharja
Pupujussi/Jussi
Pupupirkko/Pirkko/Pirkkopupu/Jänöpirkko
Peukaloinen
Rosina
Saarinen
Sammakkomuori
Sisko
”Sohlmannin tytöt”
Susi-setä
Taikuritäti/Taikurimuori
Tatta
Topelius

Tähtikirkas
Unda Marina
Veikko / Viekas Kettu
Vilma-täti
Äiti-pupu

Paikannimet:

Ahvenanmaa
Amerikka
Hatanpää
Kaukaasia
Metsola
Pirkkala
Pupula
Satukivi
Tampere
Uusimäki
Vanhamäki
Villi Länsi

Liite 2. Nimiaineisto nimityyppeihin jaoteltuna

Ihmisten nimet:

Aino
Anja
Annikki
Antero
Arimo / Säälin Ritari
Arvi
Atro
Eino
Eljas
Ella
Elli
Erkki
Helmi
(neiti) Herttainen
Hilma
Ida
Irja
Jaakko
Jukka-Pekka
Jussi
Jyrki/Filosofi
Kaarina
Kaija
Kaisu
Keijo
(K)eittiö-Iitu / Iitu
Lassi
Liisa
Liisukka
Lotte
Lyyti
Marjukka
Martti
Matti
Mikko
Mummu
Olavi
Olli
(Raholan) Seppo
Päivikki
Pirkko
Saarinen
Sami
Sisko

”Sohlmannin tytöt”
Tatta
Terho Terhinpoika
Timo
Timo Tutkimusmatkailija
(neiti) Tyly
Ulla
Veijo
Veikko
Vilma

Eläinten nimet:

Bubo-Bubo
Halli
(herra) Harakka
Hauki
His-His
Hops
Huihai
Keltainen kana
Keltakorva
Keltarintakerttunen
Kettuset
Kunnian Kukko
Kurre
Kuutamokorva
Lassi Antero / Lassi
Lemmikki
Lempi Maria / Lempi
Mansikki
Mirri
Mosse
Mustanokka
Musti
Mäkisen Naku
Polle
(rouva) Risti-Lukki
Rotta
Ruusa
Sammakkomuori
Sininen lintu
Sorsa
Sur-Sur
Tiia-Tiia
Tähdikki
Unimirri
(rouva) Varis

Yönsilmä

Fantastisten satuolentojen nimet:

Aallotar
Aurinkomuori
Florestan
Helmiotsa
(H)iisi Häijysilmä
Hirmuinen Vesihäisi
Hirviö
Hyödynkukkanen
Ilkisydän
Ilman henki
Iloisa
Istervo
Julma-Kumma
Juorukorva
Jättiläinen
Kallioinen
Kivetär
Kullanmuru
Kuohukutri
Kuun-akka/Kuu-täti/Kuun-täti/Mari-muori
Kuun-piltti/Piltti
Kuun-ukko/Kuu-setä/Kuun-setä
Kuusten Valvoja
Kävynturva
Leväleuhkana
Luuta-Lempi
Maan henki
Meren Musta
Mestaritonttu
Mikki
Myrskytär
Narsissa
Navettamuori
Näkinpiika
Paha Piikkikala
Pataposki
Peikko Pakkanen
Peikko Tuisku
Pesuluuta
Pilvetär
Pinko
Rapu-hirviö
Sade-sisko
Sami
Sammaleinen

Saraste
Sinikki
Sippo
Säde-tyttö
Tonttu Taru
Tonttu Tietäväinen
Ukkonen
Unetar
Unijukka
Unikukkanen
Veden henki
Vesineuvos
Vesiviisaat
Vesi-pöllö
Vihervä
Viiksivelho
Vinha-Viima
Vuorenäijä
Ylimmäinen juomanlaskija
Yönsilmä

Kuvitteellisten hahmojen nimet:

Akseli
Citronelli
(herra) Hyvä Ruoansulatus
Isä-pupu
(neiti) Jänönheimo
Kultimo
Lähteen keiju
Peikko-isä
Peukaloinen
Pupujussi/Jussi
Pupupirkko/Pirkko/Pirkkopupu/Jänöpirkko
Rosina
Sammakkomuori
Susi-setä
Taikuritäti/Taikurimuori
Tuliharja
Tähtikirkas
Uljas Haukka
(rouva) Vatsankipu
Viekas Kettu
Äiti-pupu

Paikannimet:

Aamuruskonmaa / Aamunkoiton maa
Ahvenanmaa
Amerikka
Betlehem
Egyptin maa
Haaksilinna
Haikeuden kukkula
Haukikangas
Henkien puutarha
Huvelinpykälän maja
Itäinen maa
Kaukaasia
Kaukaiset Meret
Keltainen meri
Koralliriutat
Korvatunturi
Kiiskinkylän tie
Kuoleman Joki
Kuutamovuoret
Lappi
Lummelampi
Lokkiluoto
Meri
Metsola
Mustat vedet
Niilinvirta
Olavin linna
Onnenkenttä
Peikkotähti
Peikkovuoret
Pirkkala
Pohjantähti
Pohjoiskorkia
Pohjoisnapa
Pupula
Pyttykallio
Rahola
Rauhala
Satukivi
Satukummut
Satulinna
Satumaa/Satujenmaa
Savonlinna
Simpukkala
Suomenlahti
Suomenmaa
Suomi

Suosaari
Suurkylä
Suursaari
Tampere
Tokivain talo
Tonttula
Turku
Turun linna
Ukkospilvi
Univedet
Uusimäki
Vaarojen Polku
Valkenevat Kunnaat
Vanhamäki
Vanhojen Viisasten Maja
Vatsalaukku
Villi Länsi
Väkevä Virta

Lainanimet:

Ahti
Ahtola
Florio
Ilmatar
Joulu-ukko
Kunigunda
Kyöpeli
Kyöpelinvuori / Kyöpelin vuoret
Metsähiisi
Mielikki
Nukkumatti
Nyyrikki
Näkki
Peukaloinen
Punahilkka
Ruusunen
Saapasjalkakissa
Tapio
Tapiola
Tellervo
Tuulikki
Unda Marina
Vellamo
Vesihäisi

Liite 3. Aili Somersalon sisarukset ja näiden lapset

Eva Somersalo (s. 1883):

kasvatilapsi Liisa Kaarina (s. 1912)

Ensi Elias Somersalo (s. 1884):

Marja Liisa (s. 1912)

Yrjö Aleksanteri Somersalo (s. 1886):

Eva Marianne (s. 1920)

Artturi Somersalo (s. 1889):

Olli Artturi (s. 1915)

Jaakko Ilmari (s. 1916)

Kirsti Richissa (s. 1920)

Arne Sakari Somersalo (s. 1891):

Helmuth Erik Mikael (s. 1920)

Arne Rabbe Leonard (s. 1922)

(Raevuori 1932: *Tamperelaisia sukuja*)